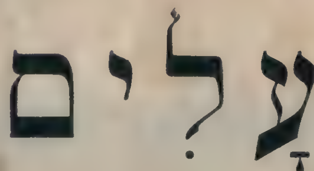
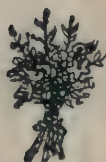

עלים

קבץ של דברי ספרות

לזכרה של שרה טהון ז"ל.

מוצא לאור
ע"י התאחדות הנשים העבריות לשווי זכיות בא"י.

תל־אביב, תרפ"ב.

רבות הן אבני הנגף בדרכה של האשה העובדת בדרך שחרורה.

שרה טהון היתה אחת מאלו שהרימה על נס את החנוך האשה בעבודה, כי בחנוך ראתה את השחרור.

ברגשי הערצה, ברגשי אהבת אחות הננו מניחות עלים אלו על קברך, חברה יקרה!

התאחדות הנשים העבריות לשווי זכיות בא"י.

דפוס קואופרטיבי „הפועל הצעיר", תל־אביב.

שרה טהון ז"ל.

נפטרה בתל־אביב, י' ניסן תר"פ.

שָׂרָה טְהוֹן.

(מתולדות חייה).

היא נולדה בלבוב בשנת תרמ"א. אביה, ישעיהו בראט, היה איש עני, אך בכל זאת דאג מאד להנוכה, וכשרונותיה היו טובים. בעת ההיא לא היו בגליציה גמנסיאות לבנות, והילדות התחנכו בבתי ספר פרטיים. ואולם אך התכוננה הגמנסיה הראשונה לבנות בלבוב, היתה שרה מן התלמידות הראשונות, וגם מן המצוינות. עוד בהיותה תלמידה התעסקה בהוראה, ותתן שעורים פרטיים. העבודה הזו היתה לה לעזרה המרית, וביחוד היתה משאת נפשה — ,תקון העולם' ברוח הפולנית-הסוציאליסתית. התנועה הצבורית הזאת שלטה בעת ההיא ברחובות היהודים בגליציה, והמורות של שרה טהון היו מן העובדות הידועות אז על שדה הסוציאליזמוס הפולני. בת שבע עשרה התודעה עם בן גילה יעקב טהון, שניהם תלמידים, שניהם צעירים, שחושם הצבורי מפותח אצלם. היא גמרה את הגמנסיה, והוא נכנס לאוניברסיטה הלבובית ללמוד מקצוע המשפטים.

עד אשר המשיך בחיר לבבה את למודיו באוניברסיטה, יסדה שרה קורסים לאלה היהודים שאינם יודעים אלפא-ביתא, וגם סדרה שעורים לגדולים מבני דלת העם. היא היתה המיסדת את הקורסים, משכה אליהם עוד כחות מבין מכיריה, וביחוד היתה בעצמה העובדת. מתוך העבודה הרגישה בכל הלקויים, המגרעות אשר בחנוכה, ותלך לברלין להשתלם, להוסיף לקח. שנתים ישבה בברלין לבדה, ותשא עמל ותלאה בדרכים שהתורה נקנית בהם. אחר כן בא גם בעלה ברלינה, והיא נכנסה לעבוד בחברת הסטטיסתיקה, שיסד אז הד"ר אלפרד נוסיג בשביל לעבד את המספרים הנוגעים ליהודים באופן מדעי. זה היה בשנת 1901. שנים אחדות אחרי זה יסד הד"ר רופין משרד מיוחד

לסטטיסתיקה היהודית" ושרה טהון עבדה גם במשרד ההוא וגם קרובה היתה לעבודת ה„יודישער פערלאג", שהתקיים כבר אז.

ובעת ההוא נמלה אצל משפחת טהון ההחלטה לעבור לארץ ישראל. כבר התנדפו מלבבה של שרה השאיפות והחזיונות בנוגע לפולניות ולסוציאליות בארץ מולדתה, ומיטב מחשבותיה היו אל המולדת הישנה אשר בארץ הקדם. לאחרי קריאתה את המאמר „אמת מארץ ישראל" של אחד־העם, הגורל הוטל מבלי שוב עוד, והיא קראה לאנשים משכילים כרוחה לעזוב את ארצות הגולה וללכת אל הארץ לעבוד את עבודת הלאום הישראלי. היא פנתה להפרופ' ורבורג ולפרנץ אופנהימר, כי הם יתמכו בידה למען תתכונן אל עבודתה העתידה בארץ. הודות להמלצתו של הפרופ' ורבורג מצאה שרה מסלות אל הסוחרים היהודים הגדולים בברלין, כמו טייץ, ללמד אצלם את כל התנאים של המסחר הגדול בעבודת־יד הפועלות, עבודת התוצרת הביתית, בכונה תחלה לסדר עבודות כאלה בין הנשים העניות בארץ ישראל. שרה טהון פלסה ראשונה נתיב להשטיחים של „בצלאל" בשוקי אירופא, ובתי המלאכה לתחרים הלא ידיה כוננו אותם. פרנץ אופנהימר הציע לפניה לעבוד בכפר הגרמני אשר יסד אז בטירינגן אצל אייזנאק, הכפר הידוע ווינינגלופניטץ, אשר בו עשה את נסיונותיו שלא הצליחו בעבודה משותפת ותנויות משותפות. שרה טהון ראתה טוב לפניה להיות את החיים הקשים והמענינים האלה, ללמד את דרכיהם בשביל עבודתה וחייה העתידים בארץ ישראל. את בעלה השאירה בברלין, והיא עברה עם ילדיה לגור בכפר הגרמני, יהודיה יחידה בין אכרים גרמנים, בחוג זר לה, אבל זה היה הכח לשרה טהון, שלא נשארה זרה ובודדה גם שם. האנשים הזרים הכירו את מסירותה, את רצינותה, וכל הברי הכפר כבדו אותה מאד. נסיון אופנהימר בגרמניה, כידוע, לא הצליח, אבל הרבה עמל ומרץ השקיעה שרה טהון בנסיון הזה.

זה היה בשנת 1906. זה היה גמר נסיונותיה וחק הכנותיה לחיי עבודה בארץ ישראל. בשנה הבאה, 1907, עברה עם משפחתה לארץ ישראל, במקום אשר התענתה בכל אשר התענה בעלה, בצעדיו הראשונים והבלתי־בטוחים של המשרד הארץ־ישראלי ביפו.

יהי זכרה ברוך!

מרדכי בן הלל הכהן.

מְחַיֶּיהָ בְּא"י.

(רשימות).

בחורף אחד, חורף תרס"ה, וכמדומני גם בחדש אחד, באו לארץ שתי המשפחות, משפחתי אני ומשפחת הד"ר טהון, גם בשכונה אחת התישבנו אז שנינו, בשכונת הגרמנים ביפו, בחצר המלונים הידועים „מלון ירושלים" של הַרַדֶג ומלון „הגן" אחוזת הברון אוסטינוב. אך שתי משפחותינו לבדן היו של יהודים בשכונה ההיא. תל־אביב עוד טרם היתה גם במחשבה, ואנחנו לא בקשנו דירות לשבתנו בבתי העיר יפו ובשכונותיה היהודיות אז. משפחת הד"ר טהון באה מברלין, וגם משפחתי היתה רגילה לחיים אחרים בעיר מושבה בגולה, ולא יכלנו להשלים עם הבצות של רחובות יפו, עם הרפש והזוהמא של הסביבה, עם הסדרים של נוה־שלום ואפילו של נוה־צדק. ובִּכַּרְנו על פני השכונות היהודיות את החדרים הקטנים והנמוכים אשר בשכונה הנכריה ההיא. הבתים היו בניני־עץ, אלה שהובאו בשעתם, לפני הרבה עשרות שנים, מפורקים לחלקיהם וטעונים באניות־תֹּרן, באו יחד עם בעליהם, בני כת נוצרית מאמריקא, שעלו להתישב בארץ מולדת התנ"ך. ודאגו העולים ההם לנטוע גנים ולעטוף את בתיהם ירק וכל עץ למינהו שת צלו להם. וזה אשר משך גם את משפחתי וגם את משפחת הד"ר טהון אל תחת קורות הבתים הקטנים האלה, משך את לבות העולים, אשר לא להתפלש בעפר ארץ־ישראל באו, כי אם לראות בה חיים ולהחיות גם אותה. וטבעי היה הדבר, כי על נקלה התודעו והתקרבו שתי המשפחות האלה אשה אל אחותה. ועוד פרט קטן אחד: הגברת טהון היתה אז הרה ללדת, ואנחנו כמו מצאנו חובה לעצמנו להקדיש למכירתנו החרשה הצעירה תשומת־לב מיוחדה, מתאימה למצבה המיוחד. וכך נהיו ונקבעו מבלי משים בין שתי המשפחות יחוסים, שאינם נבדלים במאום מיחוסי קורבת־משפחה, והעירו ונתעוררו רגשות של גואלים וקרובים, רגשות שלא חדלו כל ימי שבתנו בארץ־ישראל עד היום הזה. הבתים נעשו בני משפחה אחת.

דרך אגב: זהו אחד מן המראות החברותיים היפים שאנו רואים בארץ ישראל בין העולים. תמימי־דעה לרעיון וחברים לעבודת־צבור הולכים ונעשים קרובים, קרבת שבט ומשפחה, הנכונים גם לקרבנות לא מעטים.

לשרה טהון יקָרא אשה במובן היותר נעלה והיותר מלא של המלה הזאת. אשה, שהיתה הסמל החי, המופת היותר חותך של זכיות הנשים בחברתנו, בעבודת צבורנו. שרה טהון היתה מתעסקת אך מעט מאד בכל הצד העיוני, התיאורי, של שאלת הזכיות האלו. איני זוכר אם גם נסתה להגן על זכיות הנשים מעל הבמה או בדפוס, אם כי ידעה לדבר בהגיון ובהתרוממות, ושלטה בכשרון בעט סופרים. אבל שרה טהון הראתה והוכיחה בכל המעשה אשר עשתה, בחייה הצבוריים יום־יום, כי אך הבל הוא להפריד ולפלג בין שני המינים ולתת את הגבר ראשון במעלה בעבודת הצבור.

ראשית דאגותיה בעניני הצבור היו עסקי הנשים, מחסוריהן וצרכיהן. בשנה השניה לבואה אל הארץ נסענו יחד, אני והיא ואחת מבנותי, אל הגליל. באנו לנצרת בלילה, ומן הבקר נעלמה הגב' טהון ובתי, ואל המלון שבו אך לעת הצהרים. היא בקרה את כל בתי הנזירות הרבים אשר בעיר ההיא, התבוננה אל עבודות־יד הנזירות והעלמות הרבות העושות במלאכות שונות תחת פקודתן, והביאה מבחנים שונים מכל עבודותיהן במנזרים. שם גמל אצלה הרעיון ללמד מלאכת תחרא גם את בנות ישראל, היושבות בטל ומתנונות בארצנו, ולחפור בשבילן בזה מקור חדש לפרנסתן. הגב' טהון היא אשר המציאה את הענף הזה בארצנו לבתולות העניות, היא יסדה בתי־מלאכה לתחרים בערים שונות בארצנו, והיא אשר השפיעה על הגב' שושנה פרסיץ לתת את האמצעים ליסוד בית המלאכה „שושנה" בירושלים, שהוא בית־ספר לכל אומנות־יד, מעשה רקמה וחרושת־מחט במשי ובכסף ובזהב. הגב' טהון השקיעה במקצע זה את כשרונותיה הסדרניים הטובים, את טעמה המפותח, והשתמשה באמנים של „בצלאל" לתת ציורים אומנותיים ממקור ישראל לפרי כפיהן של תלמידות בתי המלאכה.

ויותר מן הכשרונות הגדולים ומן הטעם הטוב היתה שרה טהון משקיעה בכל דבר אשר לקחה אל תחת ידה את לבה הָרַגָש והָעֵר לכל ענין צבורי טוב ומועיל; ביחוד בכל מקום אשר ראתה צרה ומצוקה, ועזרתה היתה נחוצה. בכל מקום של פרסום וחגיגת־פאר נשארה הגב' טהון בצל, אבל באשר עבודה שם היה מקומה תמיד. רבים העסקנים ומקימים שאון־שוא בימים השקטים, אבל העובד האמתי יעלה ויראה בימים ההומים הרעים. בכל הדרה נראתה שרה טהון אל הנאנחים ואל הנאנקים כאשר תכפו עלינו צרות רבות בימי המלחמה. ביום הגירוש הידוע טיפו, יום החמשי בשבוע שלא ישָכח (כ"ט כסלו תרע"ה, י"ז דצמבר 1914), המטה את כלנו מהומה גדולה. ידי עסקני הצבור רפו, והמגורשים למאות היו נתונים לבוז ולבז בידי הסדרים המצוינים של פקידי תורכיה המצוינה. הגברים־העסקנים ידיהם על חלציהם, ותשועה אין. שוממים ועגומים ישבנו בתל־אביב.

והאדם האחרון אשר שב מן חוף הים באישון לילה ביום המר ההוא היה — הגב' שרה טהון. היא עזבה את החוף רק כצאת האניה, רק לאחרי שסדרה את החפצים, שנשארו מתגוללים באין אדונים להם, רק לאחרי שאספה את הילדים שנקרעו מעל הוריהם שגלו, רק לאחרי שנחמה והביאה למקום מנוחה את חלקי המשפחה, שהגירוש הפרידם.

ואחר כן, כאשר הגירושין מיפו נהיו למאורעות רגילים, „מעשים בכל יום", ואניות אמריקאיות היו באות לפרקים להוליך את היהודים מארץ־ישראל, — נהיתה שרה טהון, לעובדה ולמעשה, ראש ועד ההגירה. על פיה יצאו ועל פי תעודותיה הובילו הסירות את הגולים. היא היתה רוח החיים בכל העבודה הצבורית הזאת. נמצאו מבין הגבירות השאננות אשר קנאו בה, וקנאת נשים יש אשר תוקד כשאול, — אבל כל אשר לב רגש בהן השתוממו על גבורת נפשה וחכמת לבה של רעותן זו, אשר ידעה למצוא את הדרכים בכל מקום שהעזרה היתה נחוצה.

והעזרה היותר נחוצה היתה דרושה ומוכרחה ביחוד לכל אלה הנשים העזובות, אשר ישבו בארץ ישראל עם ילדיהן, ובעליהן־מפרנסיהן נקרעו מעליהן, נשארו ברוסיה. פתאם נפסקו מקורות מחיתן, ונשים אמידות וגם עשירות, אשר ראו בטוב בבתיהן וגם ביפו חיו בכספים שהיו מקבלות ברוחה, נהיו פתאם בכל רע. אז נוסדה „אגודת הנשים", שמטרתה היתה לדאוג לכל אלה המשפחות העזובות ולנהל אותן די צרכן בדברים הכי־הכרחיים: לחם, שמן, פחמים ובורית. חלילה לי לקפח שכר כל מי שעסק בדבר הגדול הזה, ואולם שרה טהון היתה נולת הכותרת של האגודה הזאת, רוח החיה של העבודה, והיא גם השיגה את האמצעים הכספיים ליסודה.

וכאשר יצאה הפקודה לפנות את העיר יפו וכל תושביה הגלו מתוכה ומשפחת טהון עברה ירושלימה, לא חדלה שרה מעבודתה הצבורית גם שמה. הרעב עשה שמות בתושבי ירושלים, וביחוד הכביד את ידו על המין החלש, עת היתה לכל השודדים בצבא הגרמני ואף כי הצבא התורכי לקנות גויות אדם במחיר פרוסת לחם למלא רעבון הנפש. אז יסדה שרה טהון את בית המטוה והמלאכה למעשי צמר. ונשים למאות מצאו את לחמן מעמל כפיהן. לא היה אז בימים הרעים והנוראים ההם זמן לחשבון של ריוח והפסד, ולנגד עיניה היתה רק מטרה אחת, שאין כמוה לפשטותה ואין דומה לה בקדושתה: לתת לחם לרעבים.

ועיניה גם חזו את ראשית הגאולה. הגיעו ובאו ימי ההוד והתפארת. יהודה נכבשה לפני הבריטים. נפלה גם ירושלים. והתורכים לא הספיקו לסחוב עמהם, בנוסם מן העיר מפני חיל אלנבי העולה על העיר לכבשה, את הד"ר טהון ואת מר רופין, כאשר אמרו לעשות זאת. ירושלים נכבשה. ושני העסקנים האלה, אשר על שכמם היה תפקיד חשוב מאד בירחים האחרונים, נגשו לכונן את הקהלה העברית בעירנו הראשה, ולתת בראשה ועד מסודר. עוד מעט, ולארצנו הופיע

הפרופ' ויצמן וכל חברי ועד־הצירים עמו, נראו בארץ הקוים הראשונים של שמש תחיתנו, וביתה של שרה טהון נהיה בירושלים אותה הנקודה, אשר אל תוכה התקבצו כל ניצוצות השמש החדשה הזאת. קודחת ורותחת היתה העבודה הצבורית, העבודה הלאומית, ועסקני תל־אביב קראו לאספות השטח הנכבש, — ושרה טהון מקומה לא נפקד בכל העבודה הזאת. בקיץ תרע"ח קרה לה אסון — ילדה חביבה מתה עליה — וגם היא בעצמה כבר־כבר נשאה בחובה את מחלת לבה, פרי־לענה של הקדחת הארצישראלית וגם תוצאות מלחמות־נפש לא קטנות. אבל בינתה הרחבה לא עזבתה אף רגע, ואל תקופת החיים החדשים, הנראים עלינו לטובה ולתחיה, הכניסה שרה טהון את טעמה הטוב, את הקצב והמדה (טקט בלע"ז) של הליכותיה ומעשיה, את חכמת לבה.

והאם פלא הוא, כי שרה טהון היתה תמיד החבר הרצוי והמתאים של „הועד הזמני" בכל מראותיו השונים.

והאי שופרא בלי בארעא !...

* * *

כבת גדולה או כאחות צעירה היתה לי שרה טהון כל הימים הרבים, שתים עשרה שנה, שישבנו יחד בארץ ישראל. לא קרוב ולא גואל, לא בני עיר אחת ואף לא מארץ אחת באנו הנה, — ובכל זאת כמו יחסי־משפחה קרובים אחדו את בתינו, את משפחותינו לאבל ולשמחה, ליגון ולששון, לצער ולעונג. ומה קשה עלי הדבר, ומה יכאב לבי עד מאד לרשום עלי הגליון הזה את הדברים על אודותיה, זכרונות על אודות שרה טהון, שהלכה ולא תשוב... רגיל אני להזכיר נשמות ולקבץ נדחי זכרונות על אודות האנשים אשר התהלכתי עמהם עלי אדמות. אבל אלה היו זקנים ממני, וכמו נכונים היו להיות חומר לרשימות זכרונותי, ונפשי היתה שוקטה בכתבי, כי על כן הלא גבול שם היוצר לחיי אדם. ואם אנה לידי לרשום זכרון לבני גילי, אשר עוד טרם שבעו ימים, הנה גם אז לא עזבתני השלוה, הלוחשת לפעמים באזני הבאים בימים כמוני: הנה גם אתם כבר שבתם וזקנתם, והשאול קורץ־רומז גם לכם. ואולם, לכתוב זכרונות על צעיר ומלא כח עלומים, לי, בן ששים וחמש, להזכיר את הנשמה, אשר במיטב שנותיה עזבה את הגויה הרעננה ואשר הבטיחה חיים ארוכים, — מה גדולה הסערה בלבבי עתה ולא אמצא סדר לזכרונותי !..

ירושלים, ט"ו אדר, תרפ"א.

ח. פינסוד־סוקניק.

לְזִכְרָה.

כמו חיה עומדת היא לפני, המנוחה שרה טהון, בפניה המביעות מרץ ושאיפה עצומה, בעיניה הכחולות שהישירו להביט והכניעו לפניהן את כל מי שבא אתה במגע ומשא. מדי ראותי אותה הייתי נזכרת בכל פעם בטפוס „אשת החיל" שברחוב היהודים, שהיתה צופיה לא רק הליכות ביתה, אלא היתה מחוה דעתה גם בעניני העדה, ובעצתה היו שואלים גם המנהיגים והפרנסים שבכל דור ודור; אחד הטפוסים היפים האלה, שבפניהם היו הגברים שוכחים את כל יחס הבטול לאשה ולעבודתה הצבורית.

זה היה ימים אחדים אחרי כבוש ירושלים. עדין צלצלו באויר הדי היריות של התותחים שהרעימו בסביבות ירושלים. זה ימים מועטים שהספקנו לשאוף רוח, וחדורי אמונה שלמה היינו, כי תקותנו אריגת הדורות הולכת ומתגשמת לעינינו.

ראשית העבודה היתה, כידוע, ארגון הישוב. כל עדה, כל קבוץ, כל אגודה, הכל שאף לאחוד הכחות ולהבלטת שאיפותיו.

זכורתני, איך באה אלינו, קבוצת נשים בירושלים, המנוחה שרה טהון ז"ל בקריאה: „הנשב אנחנו, נשים עבריות, בזמן כזה בחבוק ידים, בעת שכחותינו דלים ומצומצמים, האמנם נשב באפס מעשה?"

דבריה מצאו אזנים קשובות אצל הנשים, שהרעיונות האלה פעמו בלבן ולא מצאו להם עדין בטוי ולא באו עדין לידי התגלות. אז הסתדרה קבוצת נשים ראשונה בירושלים, באותו הזמן גם ביפו, במושבות יהודה, וכשנגאלה כל הארץ הסתדרו אגודות כאלה בכל המקומות.

יחסה של המנוחה אל תנועת שחרור האשה והשתתפותה בחיים הצבוריים נבע לא רק מתוך השאיפה להשליט שויון בין האיש והאשה בחברה החדשה ההולכת ונבנית לעינינו, — היא נגשה אל עבודתנו, כולה חדורה רגש לאומי והכרה ציונית.

ואזכיר כאן רק מעשה אחד, שיצין את יחסה אל עבודתנו ויבליט את השקפותיה עליה. זה היה, כאמור, בעת יסוד אגודתנו, בעת שהתלבטנו בקביעת

תכנית לעבודתנו, ושרה טהון ז״ל היתה מדגישה בכל פעם, כי עלינו להתעסק בעבודה לאומית־תרבותית. באותו הזמן ובירושלים פתוחים היו רק שלשה גני־ילדים. רוב ילדי השכונות נשארו בלי טפול ובלי סביבה היגינית. כשהם מדברים בכל השפות שבעולם מלבד עברית. והבנות המגודלות גם הן היו זקוקות להשפעה מוסרית. הצעת המנוחה היתה שניסד בשכונת מונטיפיורי גן־ילדים ושעורי ערב לאמהות ולבנות מגודלות. ההתחלה היתה צנועה מאד: בחדר אחד היו מבלים הקטנים ביום, ובערב היו באות עלמות צעירות, אמהות וגם נשים באות בימים ללמוד עברית וגם לשמוע הרצאה ע״ד נושא מהתנ״ך או בענינים אחרים קרובים להן, והמנוחה היתה עפ״י משתתפת בעצמה בעבודה הזאת באופן אקטיבי וגם משפיעה על חברותיה, וכח השפעתה היה גדול מאד, טרוחה האמ״ץ היתה מאצילה על כל העובדות אתה ומבטה היה מעורר לחיים ולעבודה.

היא הצטינה בשכלה הבהיר, בדעתה הצלולה ובתקיפות דעתה. העבודה הצבורית היתה משאת נפשה, חייה הפרטיים התמזגו בעבודה זו ויהיו למזיגה אחת.

ותשמש נא לנו המנוחה לסמל בעבודתנו. בל נמחה מלבנו את זכר האשה הזאת, שמסרה את חייה בעד האידיאלים שלנו.

ויצטרפו נא גם דברי המעטים למצבה שאתן מציגות על קברה של זו, שחייה היו כה אינטנסיביים וכה קצרים.

ירושלים, אדר התרפ״ב.

עדה פישמן

הָאִשָּׁה הַחֲלוּצָה.

מסירות, התמדה והתלהבות נפשית נאמנה, אלו הן מהסגולות המלוות את האשה בכל דרך חייה לכל נפתוליהם וסבלותיהם. וכל אלו הסגולות לא עמדו לה, לאשה, להיות בין מחוללי המהפכות, אע״פי שהשתתפה בכלן לארצותיהן. לא, לא מחוללת המהפכה אלא קרבנה היתה והנה בכל הדורות ובכל הזמנים. במה זה מתברר? הסבה לדעתי היא זו: ההתמדה של האשה היא עפ״ר אנרטית, אחוזה היא האשה פסיביות לכל תנועה צבורית, פסיביות עד כדי אפיסת־הכחות, וחסרת־עוז היא לשנות צורת חיים טבועים. ועוד: חסרה היא ברב המקרים סבלנות הצפיה להתפתחות אטית — דרך האבוליוציה. וכל זה ממקור אחד נובע: קְטַנַּת האמונה היא בכחות פעולה יוצרים עצמיים וחסרת רצון להיות משתתפת בלתי אמצעית במתרחש ובמתהוה ביצירת החיים. היא באה רק להמשיך את הנוצר והגמור מכבר.

וכה ממשיכה היא את דרכה במסירות ובנאמנות אחרי משנה־העתים, מכון הדרך זולתה; ממשיכה היא במסירות עד לידי שעבוד ובהתמדה עד לידי שעמום.

* * *

הדרך המובילה לתחיה שלנו — מהפכה נפשית מחלטת בה. גמירת חשבון עם העבר הגלותי של חיי חקוי ומעבר לחיי עתיד עצמיים. וכמה מלבב ומחיה את נפש הצמאה עצם הרעיון ע״ד השיבה למולדת והתחדשות היהודי־האדם האחוזים ודבוקים זה בזה כשלהבת בגחלת.

ושבים לארץ גם החלוץ וגם החלוצה. מארצות שונות הם באים ושאיפה אחת מלוה אותם. גם החלוץ וגם החלוצה הנם הניכי סביבה אחת, אך בעלי הרגלים שונים. הראשון, החלוץ, חדור האמונה בכח היוצר שבו, ולפי אמונה זו מכוונת פעולתו בכל צורותיה. השניה, החלוצה, מאמינה גם היא, מאמינה היא בכח זולתה ומופיעה בכל ענפי החיים בתור משתתפת, בתור משתתפת בתנועה אולם לא בתור מתוה־דרך.

בחברתנו המתחדשת לא התקדמו הדברים. הכל נמצא באותו המצב של שווי־משקל כמאז ומעולם. החלוץ העולה נושא בחבו שאיפות לסדור חיי חברה חדשים, ואם גם לא תמיד נשאר הוא נאמן למשאת נפשו מאז, הרי בכל מעשיו, אם הם שליליים או חיוביים, הוא עצמו יודע לקיים דבר ולבטל דבר על דעת עצמו.

החלוצה, כרֹב בנות מינה, מושפעת הסביבה, מתלהבת, נמשכת אחרי תנועת העליה ומתמידה בהתלהבותה הלאומית המעטה. אולם צעדיה אינם בטוחים, אינם עצמיים, יש מה המעכב בעדה מלעלות עליה עצמית־הפשית, בלתי תלויה במה שהוא או במי שהוא. לפיכך מספרן בעליה כה קטן הוא לעומת מספר העולים. ועוד: רבן של החלוצות העולות לארצנו הנן מאורגנות בקבוצות הלוצים ומעטות הן הבודדות שאינן תלויות בקבוץ וכדומה.

לראשונות הרבה יותר קל להסתגל לתנאי החיים החדשים בארץ. הקבוץ המאורגן מסתדר באיזו שהיא עבודה ובאיזו תנאים שהם. המכונה מתחילה לעבוד עפ״י חלוקת עבודה רגילה ומקובלת. חברי הקבוצה נושאים בעול הסדור, החברות „עוזרות כנגדם" ונמצאות בתוך הקבוץ במספר יותר קטן ממספר החברים, מה שגורם ממילא להשליט בו את המשטר הישן־נושן בסדור החיים במקום.

המעבר מחיי בית אבות בעירה בגליציה או בפולין מתחת להשגחה מעולה של הורים קנאים — למקום משכן באהלים על הרי הגליל או לרגלי הכרמל, — כל אלה מלהיבים את נפש החלוצה הרכה ומביאים אותה לידי התרגשות עצומה. התרגשות מספקת ומשביעה ונדמה לה אז, כי באלו בלבד כבר הגיעה לידי שנוי ערכין בחייה החדשים בארץ, אולם בסדור החיים בקבוץ, בחבורה, ברקמת החיים, השתתפותה ה ע צ מ י ת של החלוצה מעטה היא וכמעט בלתי נכרת.

הרבה יותר קשה הוא סדור החיים של החלוצות הבאות מחוץ לכל קבוצה. עליתן של אלו מלוה עצמיות ומשאת נפש למולדת. רובן ככלן בעלות אופי, והן־הן אשר בעליתן תהיינה גם יוצרות החיים העצמיים המיוחדים של אשה עובדת הפשית בלתי תלויה.

ויצווין־נא בזה: עליתה של החלוצה בתוך הקבוצה או מחוצה לה תובעת חלוציות כפולה: עליה להיות עובדת עצמית בעבודתה ולהשתחרר מסבל־הירושה. וכל אלו דורשים אוצרות־כח!

קושי עד לאין ערוך פוגשת החלוצה־האשה בדרך עבודתה בארץ ובהסתגלותה לה. ארצנו ארץ שוממה עדין, שוממה יותר מאשר למחצה. שדה הפעולה לעובדת הוא פחות מאשר ד׳ על ד׳, ולפיכך המציאות הדלה שלנו כאן כה מדכאה את רוח החלוצות ורבות הן הנוטות לחשוב, כי לצעירות אין עדין קרקע בארץ להאחז בה.

קשה היא המציאות בשביל העולות, אולם לו היתה החלוצה מכינה את עצמה לעליה, בידיעת המצב בארץ, ומסגלת לעצמה ידיעת איזה שהוא ענף עבודה, היתה הרגשתה העצמית יותר טובה ובפחות בטול היתה מביטה על עצמה כעל עובדת בין העובדים.

שני דרכי עבודה לפני החלוצה ועליה לבחור באחת מהן מתוך הכרה והערכה נכונה.

עלינו פעם אחת לומר לעצמנו ולאחרים, כי העבודה בבית, או העבודה הביתית (לא בשרות בבתים הכתוב מדבר), היא הכרחית ושבלעדיה סדור החיים בלתי אפשרי הוא. ונדע נא כלנו להעריך, כי הכנת צרכי־המזון ויתר חלקי הטפול במשפחה, אם זוהי משפחה במובן המגבל של המלה הזו, או משפחת־חברים למחשבה ולעבודה, עבודה זו בשום פנים אינה פחותה בערכה מזו המכינה אכל לבהמות־הבית וכדומה. אם הכרה זו תלוה את העובדת בעבודתה זו, יהיה ביכלתה להרים את ערך העבודה הזו ולהתיחס בכבוד לפעולתה ולעצמה. ואז, וזה העקר, תחשוב העובדת את עצמה לשותפה שוה בפסיב ובאקטיב בכל שנות החיים המשותפים.

מובן, שהמדובר בזה אינו מוכיח שדוקא האשה היא־היא שצריכה לעבוד בבית ולהאמין במקובל כי לזו נוצרה.

נקיון וסדר אלימנטרי חובה הם על כל אדם תרבותי ולאו דוקא רק על האשה. וכשם שרבות הן הנשים שאינן רוצות להיות רופאות או מורות וכדומה, ככה אפשרי הדבר שרבות הן הבוחרות בעבודות חוץ ולא בעבודות בית, בעבודה גופנית ולא בעבודה רוחנית. אם כה או כה, על האשה העובדת להכין את עצמה לקראת מלחמת הקיום, לקראת מלחמתה (מבפנים ומבחוץ) של האשה בעבודה, מלחמת האשה על זכות העבודה. ועלינו לזכור ולשנות לעצמנו, כי רק ע״י התאמצות היוצאת מגדר הרגיל יעלה בידי העובדת לתפוש לה עמדה בעבודה שאין החברה וגם היא גופא רגילה ומסוגלת היום לראות אותה בה.

העבודה העצמית של העובדת תשחרר אותה מלהיות תלויה בחסדי החבורה או הקבוץ, המקבלים את החברה עפ"י נורמה פרוצנטית. ואל תפחד מהפרודוקטיביות הבלתי מספיקה, לכאורה. וכי יש מי שמסוגל יותר ממנה לסדר חיים בתכלית הצמצום ולהסתפק במועט? ובשעת הצרך הלא גם זוהי סגולה.

עבודה עצמית מתוך עקשנות ורק ע"י עבודה עצמית, תבוא האשה־החלוצה לשנויים חיוביים בחייה ההדשים בארץ.

והלא ההתאמצות והעקשנות הן־הן שנתנו לנו עד היום ושתתנה בודאי עשרות ומאות חלוצות עובדות משוחררות מסבל הירושה מבין הישנות וההדשות.

*

האמת נתנה להאמר. המציאות ארץ־הישראלית מעמידה את החלוצה־האשה אולי בפעם הראשונה בחייה לפני השאלה — מהי דרך החיים בה תבחר להלחם את מלחמת קיומה עם כל יתר חבריה יוצרי התנאים בארץ? עצם בואה לארץ בתור חלוצה מטילה עליה חובות, חובות חברתיים משותפים לכל צבור העובד בארץ ובכוון זה עליה להשוב את מחשבותיה, בכוון זה עליה לחנך את מחשבתה, אם כי הרגילונו להיות משוחררות מהרבה חובות אף גם בחברתנו.

כידוע אין הכרת החובות במפלגה או באיזה שהוא קבוץ מאורגן תלות במדה שוה על החברות כעל החברים. לא מקרה בודד הוא שחברה במפלגת הפועלים נשאת למשל לבעל רכוש פרטי. וחברת המפלגה זו של היום הנה שותפה למחר לבעל רכוש עם פועלים ונצול, ואם חברה זו תמצא לה למענין להשאר במפלגה אין מוחה בידה, כי הלא רגילים אנו לומר שהוא המנצל והיא „המקשיבה", כאילו היא אינה נהנית מפרי הנצול, ואין החברה מרגישה כל עלבון ביחס קל כזה אליה.

לא כן הוא היחס של המפלגה לחבר שנהפך, לרגלי „נדוניה" או מקרה דומה לזה, לנותן עבודה. במקרים כאלה גוזרים על החבר של אתמול להיות מרוחק ומוצא מצבור העובדים.

וכה מתפתח החנוך החברתי שלנו המבדיל בחובות בין חבר לחברה. ראשית כל הרי היא אשה, ולכן אין לבא אליה בתביעות יתרות ואין דורשים ממנה הכרה מבוגרת. מתוך כך אין האשה החלוצה

מעמיקה ביותר בדבר הצריך להיות נאמנה למה שחרות על דגל מפלגתה או קבוצה ואין גם התאמצות מצדה להיות המשפיעה בחיי המשפחה, שסדרי הבית יתאימו במה שהוא לאותה השקפת עולם שבה דגלה גם היא בקרב חבריה (לדעה) במפלגה. וכן מתרגלת האשה־החברה לראות את עצמה טובה וישרה בעיניה, ומאמינה היא שישרים הם מעשיה גם בעיני הבריות אשר מסביב לה.

מעט מזער הוא מספר העולות לעומת מספר העולים. והנה למרות מה שמספר מחוסרות־העבודה, באופן יחסי, פחות הוא ממספר מחוסרי־העבודה, מצבן של הראשונות קשה ביותר: חסרות אנו השאיפה לשתפנות ולעזרה הדדית בינינו לבין עצמנו. חבר עובד, אשר במקרה תמצא אצלו הפרוטה, יגש אליו חבר שני, אם גם לא חבר קרוב, ויפרוס מלחמו לשבור את רעבונו; לא כן הוא הדבר בין צעירות עובדות, אחת תשבע והשניה תרעב, ולמרות מה ששתיהן נמצאות לפעמים בקרבת מקום אין אחת יודעת ממצבה של השניה. במקרים כאלה קשה להבחין ולומר בהחלט אם ז ר ו ח ז ו נובעת מתוך בישנות או מטעם יותר פשוט: „שלי־שלי, שלך־שלך" יותר מדי מפותח אצל הרב של הנשים. וגם זאת: רבים הם החלוצים והחלוצות המסתדרים בעבודה בלי אמצעות הסתדרות הפועלים. ולא פעם עומדים אנו ומשתאים למראה כשרון הסדור המצוי אצל עשרות ומאות מהעולים. אולם מה רב הוא ההבדל בין כשרון הסדור אצל החלוצים לבין של החלוצות. לפנינו עשרות חלוצים שעזבו את מחנה העולים והלכו לחפש את מזלם בעבודה. והנה השיגו להם סכומי־כסף קטנים בהלואה, קנו בהמות עבודה, אלו סדרו להם תעשיה ביתית בעבודה עצמית, אחרים חכרו להם חלקות אדמה והרי הם חקלאים בעלי גנות־ירק, כורות ופרות.

עשרות חלוצות עזבו גם הן את מחנה־העולים והשיגו בעצמן עבודה, והנה תמצא את אלו בתור עובדות בבתים פרטיים משועבדות לבעלות־בית ומתפללות הן שבע ביום לצאת מעבדות לחרות. לזו או לאחרת נזדמן קבוץ פועלים בלתי ידועים לה מתמול שלשום והנה היא מבשלת וכובסת בשבילם, ועוד סדורים כגון אלו. וכה מסדרת החלוצה־האשה את חייה ברשות אחרים ותיה כאילו רק בזכותם של

אחרים. כמעט שלא תמצא. — מלבד אולי תופרות וכדומה, — שעובדת תשיג עבודה בעצמה, עבודה שתעמיד אותה ברשותה היא ורק ברשותה היא.

אחד הגורמים להופעות כאלו הוא בלי ספק שהחלוצות רֻבן ככלן מהוסרות ידיעת מקצוע איזה שהוא. לא הקנו להן את ההכרה כי זכות קיומו של האדם נקנית בעבודתו העצמית הישרה. אף בקבוצים הכי אידיאליים שלנו אין הרצון להרגיל את החברה שתראה ותרגיש את עצמה חברה שוה בזכויות ובחובות בחברתה. האשה מטבעה נוטה להשתעבד ושעבודה מתקבל בתענוג גדול גם בקרב חבר העובדים.

במושב הקומוניסטי קריניצה מתוך סבל רב ביצירת חייהם השלמים, הכירו כי רק בהיות החברה כחבר חדורים שניהם שאיפה אחת ליצור דבר שלם אחד תבוא השלמות במושבם. מתוך הכרת־חיים זו נתקבל אצלם סעיף, בין יתר הסעיפים שבתכניתם, האומר:

„חבר רשאי לבוא בברית הנשואין רק בהסכם המושב ורק עם איש המתאים לתביעותיו של המושב וכו' וכו'" *)

סעיף זה נראה כתמים בעיני רבים מהקוראים, אולם הם, אנשי קריניצה, הכירו כי רק בהתאמה בין החברות והחברים במושב תלויה הצלחתו.

היחס האנושי העליון בין החברים והחברות במושב קריניצה הוא מרגלית אחת נאה בתוך מהרוזת הפנינים העונדים את צואריהם של חלוצי־האנושיות.

והחלוצות שלנו הבאות אלינו כחות חשובים הן ברבן. מביאות הן אתן רעננות וכשרון ההתמדה והמסירות. ההתלהבות הלאומית המעטה שהוצתה בלבן בוערת כנר התמיד ולא יכבה. ילוו־נא אותן שאיפה ומחשבה עצמית ורצון עצמי להשתחרר מהרגלי־הדורות ובכחן אז להביא מהפכה ברגיל ובקים עד כדי להיות כחות־פועלים־יוצרים במשפחת העובדים הצעירה.

---

*) חצי יובל שנים של קריניצה עמוד 44. הוצאת „הפועל הצעיר".

רות לצארוס.

הַיֶּלֶד וְהַתַּנַ״ךְ.

(מספר־הביוגרפיה של רות לצארוס (נַהִידָה רֵימִי): „חפשתי אותך ו׳)

חנוך נהידה התחיל מקבל, בינתים, אפי דתי מוחלט. הנסיכה, שדגלה על אחת הכתות החרדיות, התגאתה במסירותה לדת והיתה מצוינת בחוגים רבים בקדושה ממש. כמרים מכל המינים היו מרבים לבקר בביתה, ודאגו לכך שהילדה תתמיד בתפלתה; בזה, כמו בשאר הדברים, היו נוהגים לחיות ע״פ השעון. בקר בקר, טרם בא הרופא, מוטל היה על נהידה־הקטנה לגשת אל מטת האפריון של הנסיכה ולפלל את „אבינו שבשמים" ואת „ברכת המלאכים": על שתיהן היתה חוזרת לסירוגין בארבע לשונות: אנגלית, צרפתית, איטלקית, ולבסוף גרמנית. הזקנה — זו היתה אז כבת שבעים ויותר — לא חשה כל עיקר שהיא פוגעת ביסוד החנוך, בהיותה מסרסת את התכן הדתי של התפלה ע״י זה, שהפכה אותה למין תרגיל־הלשון.

אמנם, גם היהודים היו נוהגים להקנות לילדיהם את העברית מן הסדור; אלא שהעברית נשארה להם תמיד לשון הקדש, ולא עשו ממנה שמוש חילוני. תכן דתי, בצירוף הצורה הלשונית, הנם קנין הרוח הרליגיוזי בלבד.

גם בתפלות צהרים וערבית הוטל על נהידה להיות הפותחת בתפלה, והמסובים היו מתפעלים מאד מאד מחתוך־דבורה, וממבטאה הצרפתי ביחוד. את הקטיכיזים ואת יתר הכללים שננה בעל פה. הראשון שמש לילדה, שהתחילה נוטה בהקדם זמן להבחנה ולהרהורים, חמר ודחיפה לעיון. אולם גם בנידון זה לא היו לה לא הסבה ולא החשק לשתף בהרהוריה את האחרים. והיא לא חשה, שבזמן הקרוב יתהילו לבחון אותה ביחס למעמדי־הנפש האלה, העדינים והאינטימיים ביותר. — ולא עוד, אלא שיכריחוה לפצות פה ולדבר.

גם על אלהים היו מרבים לדבר במסיבתה.

אלהים! —

הוא לא היה זר לה, לילדה...

מאז התחילה חושבת, לא פסקה מפלל לו. — היא עוד מפטפטת בקשי, ואמה כבר הרגילה אותה לחבק ידים ולישאת את נפשה הפעוטה לאב בלתי נראה. רק למדה לדבר, וכבר חנכה את עצמה לפרש לאלהים את רצונה בקר וערב. — והרגל זה נהיה מן ההרגלים המלבבים ביותר של האם והבת. פרקים, היו נופלים שבושים קטנים ונפלאים בתפלת הילדה, — האם היתה גוברת אזי על החיוך הקל והיתה לוחשת לפעוטה:

„לא, חמדת־חיי, לשם זה אין מן הצרך להטריח את האלהים הטוב; זאת אוכל גם אני לעשות בשבילך, או ליתן לך. עליך לבקש לך את אשר לא תשיג ידי; ב ר י א ו ת, למשל, אין בכחי ליתן לא לך ולא לעצמי, ש י נ ה, א ו ר ־ ש מ ש, א ה ב ה, ש ל ו ם — כל אלה הם מתנת אל־חנון בלבד!"

הילדה הבחינה מיד, שכל הדברים הנזכרים, שיצאו מפורשים מפי האם, יש בהם מן המדה העליונה; הפעם הראשונה התחילה חשה, שיש משהו שאינו בגדר כח־ה א נ ו ש; לרבות האם, האוהבת אהבה בלי מצרים. א ו ר ־ ה ש מ ש: אותו ראתה תכופות, ביחוד ביום בהיר בשחקים; א ה ב ה — די לה שתציץ בפני אמה; אולם ש ל ו ם...? הגתה רבות, וכעבור מספר רגעים שאלה בכל הרצינות:

„שלום — מה זה, אמא?"

„כשהכל טוב והרישי בנו — ענתה האם — יען שָׁכֵנים אנחנו".

הילדה נועצת מבט חודר בעיני האם; זו מרגישה שהסברתה אינה מספקת; אלו היה לה נער, כי אז היתה מפרשת לו את המושג המרכב „שלום" על דרך ההסברה הזו: „כשהנערים או העמים מכים זה את זה — לזה יקראו מלחמה. כשהם חדלים להכות אחד את חברו — לזה קוראים שלום".

„ו ש י נ ה — ממשיכה הקטנה להרהר בקול — אך אותה, את השינה, אין אני רואה" —

היא לוחשת לעצמה עוד שנים־שלשה משפטים כבדי־הרהור, ופתע חולפת הבעת־ההתאמצות המענה, והפרצוף הפעוט מתחיל שופע זהר ואור:

„עתה כבר אדע מה עלי לבקש מאת האלהים הטוב —"

„מה ?"

„ששש... — לוחשת הפעוטה לחש־סוד — הוא כבר ישמע" — ומני אז התחילה מפללת בחשאי: „אלהי הטוב, השב את הבריאות לאמא, ותן לנו הרבה־הרבה שמש!"

כעת, כעבור שנים, נשתנה נוסח התפלה:

„אלהי הטוב, השב לי את אמא!"

נוסח זה עוד קצר מן הקודם, אלא שהוא מכיל את הכל. כל השאר, ששאבה מספרים וממצוות, לא היה אלא תרגיל־לשון והשתלמות־הזכרון.

בזמן ההוא התחיל מתגבר בה הצרך באלהים (כך ורק כך אפשר לסמן את אשר התחולל בנשמת הילדה, המתבגרת יותר ויותר). את המושג על אלהים, כעל ישיש המעוטר זקן ארוך ולבן, ידעה רק פעם, בשנותיה הקדומות, ובתור מושג מרפרף וחולף, כי האם הוכיחה אותה על זה.

נח היה לה לחלום חלומות אין קץ על דמות אלהים: — עמדה וצרפה לתמונה דמיונית את כל היקר והנעלה, הטוב והמרומם שיכלה לשער לעצמה, ותרקום לתמונה זו צעיף־קרנים ותעטרנה עטרת־כוכבים, ותצא לה כעין דמות החמה, עד שהוכרחה להסב עיניה משפעת הנגה הזה, החמה! הרגש תרגיש את עצמה כאין וכאפס, מדי תחפוץ לערוך דמות לשמש, למדת גדלו ולשלהבת־אורו... והרי הוא, השמש, אינו אלא חלק מן הבריאה, שנוצרה בידי אלהים: היתכן שהיוצר אינו עולה על יצירתו?

הילדה בת־העשר הרגישה, באופן מטושטש אבל בבטחה גמורה, שעליה למצוא נקודת־אחיזה בשאלה זו. לבסוף, גמרה אמר לחטט בעמקי רוחה, כדי לגלות שמה משהו, שימשש בשבילה את המושג „אלהים". אמרות המורים־הכמרים, שהיו מטיפים לה מפקידה לפקידה, לא הגיהו אורה על נענועיה הדתיים־הפיוטיים, רק נסכו עליהם ערפל. הטוטיה התחילו מקבלים צורה מעשית. וביחוד, כשהיו נוגעים בענין אלהים, העושה צדקה ומשפט, הרגישה מיד את הסתירה שבדבר. היא הכירה, שגם פה נמתחו גבולין סודיים, שהשגתה הילדותית לא תגבור עליהם. היא לא ראתה כל יסוד לתורה המתהלכת — תורת הטוב והרע, עם ההשקפה המקובלת על שכר ועונש. היא התחילה להשוות את האנשים שבמסיבתה מצד אפים

וגורלם. לדוגמה, הנסיכה — ואמה הרחוקה: הראשונה קרה, חשדנית, זועפת, יבשה וגם בלתי צודקת - כן, כן, בלתי צודקת! — והיא עשירה, בריאה, מאושרת, חפשית, מהוללת; השניה — כה טובה וחביבה, והיא — כפותה, חולנית, שכולה מכל החביב בעולם, ובודאי נוגה־נוגה.

אלא שנהידה הקטנה היה לה די תבונה ודי יכלת לשלוט בנפשה, שלא להתמיד בהשואה מדאיבה זו, שהרי היא היתה הנונעת בדבר; — עמדה ומתחה בקרת על האנשים הזרים לה: נאמר, על שתי הנערות המשמשות את הנסיכה, מצד אחד קוֹנְצִיטָה — החביבה על הנסיכה, המשמשת את גברתה מן הבקר ועד הערב, המלוה אותה תמיד גם בחדריה הפרטיים: בריה אכזרית, יבשה. שהיתה אוהבת למסור לנסיכה בקול־פה גבוה ומרוסק את כל ההתולים ואת כל הדבות העוקצות; שלא נשתה חבה, כלל וכלל, לילדה הזרה שחדרה פתאום אל הבית — בריה זו לא ידעה כל רע ויגון, בכל הזדמנות היתה מקבלת מאת גברתה תשורות לרב, ולבסוף נשאה לרכב של הנסיכה (ברם, שניהם נשארו בבית הגברת גם לאחר החתונה), — בר־נש בעל הדרת פנים, שתפארת מראהו, בהיותו מתנוסס על מושב־העגלונים או יושב בראש הסעודה של משרתי הבית (מקום שהיה מזומן קדם לכן למבשל), היתה מעוררת חיוך והשתוממות.

קונציטה זו רכשה לה, כעבור זמן מה, בית וחצר.

ולעומתה — אַמַלִיה: נערה זו, שטרודה היתה בלי הפוגות בתפירה ובנהוץ בבית הסמוך, ושעזבה לבסוף את משרתה מפאת מחלתה — נערה זו היתה כה הרישית, טובה ונוטה חבה לכל. שונה היה גורלן של שתי הנשים השונות האלו — בחינת יום ולילה.

ונהידה עצמה? מה פשעה ומה עוונה, שלמה חייה כה מרים ועגומים? — שהרי גם באותם הימים, שהיו עוברים עליה בדרך מקרה ללא נדופים וללא מעשה־ענש, ימים נוחים והלקלקים, בלי כל הענויים והפרוצידורות ש„בישיבה הישרה" בשעת למוד התוים ושבחשבון שבעל פה (ענין־הוראה מסוכסך, שהנסיכה עצמה היתה מטפלת בו), — אף בימים האלה, שהיתה נפטרת מהם באנחת־הקלה, הרגישה את עצמה אומללה עד מאד. לא הבדידות בלבד העיקה על הילדה, אלא גם — אי־הטבעיות.

כמה אי טבעיים היו חיי הילדה, שלא ראתה מצד אחרים יחס ההולם את הילד, שהיתה נעדרת חברות וצעצועים.

ילדה קטנה בלי בֻּבָּה — (אף בֻּבָּה אחת — קטנה, עלובה, ערומה, נלעגת!) — כל אם וכל אדם אוהב־הבריות ירגישו את עמק הטרגיות שבעובדה זו — עובדה נקלה, לכאורה.

שאלה זו על צדקת אלהים — (חסר־בבות השפיע לא מעט בנידון זה) — העסיקה את הילדה יותר ויותר. עליה לברר לעצמה את החזיון הזה! — דבר זה נהפך בשבילה לאידיאה מרכזית.

והנה נזדמנה לה פתאום תגלית רבת־ערך.

הדלת שבאולם־המבוא, אשר מול הדלת המובילה לחדר־המטות (דרך זו האחרונה נכנסה פעם אם הילדה לחדר הסמוך, לשם שיחה הרת־רעות את הנסיכה), הובילה לטרקלין שומם ועזוב.

הוילאות שבטרקלין זה היו מורדים תדירית, ובאולם שררו דמדומי־מסתורין, שהיו מגרים את דמיון הילדה. בחפץ רב היתה זורקת מבט אלכסוני לתוך חדר זה רווי־הדממה, שהיה מלא רהיטי־משי ירק־עבה; כעין מרפא לעיניה היגעות והדולקות היתה הרמונית־צבעים זו הירוקה־המרוככת. פעם נועזה לגשת מקרוב ותראה מאחורי וילון־המשי הארוך, הירוק, שהיה מבדיל בין הטרקלין והאלקָט, שורה של איצטבאות, המגיעות עד התקרה, ועליהן ספרים, ספרים לאין ספור.

זו היתה ספרית הנסיכה.

איזה מטמון!

איזו תגלית!

מני אז התחילה תקופה חדשה בחיי הילדה בת־העשר. שעות בודדות, שעות שלא שלט בהן רצון זרים, היו בסדר־היום שלה — השעות שאחרי הצהרים, — והיא היתה אזי כלה, כלה ברשות עצמה. אותן השעות היו לה שעות של הזיה והרהורים, היות ולא היו לה חברות וצעצועים; עתה הן נהפכו בשבילה לשעות־קריאה, קריאה זוללת. חמר־הקריאה שנזדמן לה, היה רב־הגונים: המון רומנים, צרפתיים בפרט, מאת ג'ורג' זנד, א. דומה, א. סיו ויתר הסופרים המקובלים; לעומת זה מצאה גם את משליו של לפונטין, את „פול ווירגיניה", „רובינסון קרוזה", „אהל תם" וכדומה מיצירותיה של ספרות־העולם, שיוצריהן — יוצרים בחסד עליון וערכן — ערך לדורות; ולבסוף, גם ספרי־הסטוריה עבי־הכרס על היונים והרומאים, מסות פופולריות ותקירות מקצועיות.

הילדה בלעה הכל בזה אחר זה. אלא שחוש־קריאה זה, המופלא והבלתי־צפוי, נעלם במהרה כלעומת שבא: באחד הימים היא גלתה באקראי, בארגז התחתון של ארון־הספרים, ספר נדח ומאובק, ספר שעתיד היה להשפיע עליה השפעה מכרעת, ספר שלקח שבי את כל נשמתה, ספר שנהיה לה ידיד ומדריך בחיים...

התנך!

לולא הוא, התנך, סופה של הילדה לאבוד ולכליון. התנך נהיה בשבילה פודה ומציל, התנך החיש לה מזור וישע. — — —

לה, לקטנה, כבר נזדמן לראות תנך מהודר, עם תמונות ועם שולים מוזהבים, אלא שאסור היה לה לעיין בו. היא ידעה שזהו — ספר אלהים, „כתבי הקדש", ואימה קדושה נפלה עליה, כשהתהילה מדפדפת בו ומעיינת בספוריו. אקסמפליאר זה — הנושן, הצהוב מיושן, הזרוע כתמים, המתוקן — שנשאר לחיקה כמתנת־יה ממש, לא הרהיב את העין כאותו התנך המפואר, שהיה מונח על שלחן־הטרקלין של הנסיכה, אלא שדוקא משום כך התהילה אוהבת אותו מן הרגע הראשון, בעוד שתנך־הנסיכה גרם לה רגש־התמהון בלבד. דוגמת יחסיה לאנשים: גם ביחסיה לבריות היתה נשארת אדישה למראה האדונים והגבירות המגוהצים, בו בזמן שלבה היה הומה לקראת אשה עניה או תינוק דל, לקראת שב ינע ויצור אחר, שאין בהופעתו מן היופי וההנאה. כמה מן התרומיות ומן הכשרון ביצורים האלה, העלובים למראית עין! כמה סבל והקרבה, עגויים ואמיצות גלומים תחת הסמרטוטים הללו! הילדה הקטנה היתה מבכרת ללכת בלוית אמליה אל העניה ברחוב Vico perduto, — שהנסיכה היתה נוהגת לשלוח לה את נדבתה המסוימת אחת לארבעה שבועות, מאשר לבקר את המרקיזה ט ר' המבושמת, שהיתה מעניקה לילדה לטופים וסכריות. בבית העניה ראתה את הדלות: ספסל, שלחן, כירה, מטה רעועה, חדר חשך; בבית המרקיזה ראתה את העשירות; אלא שבמחיצת הראשונה הרגישה תמיד השתתפות, ואצל השניה — שממון.

כתבי הקדש!

התהילה משפשפת את הכריכה בזהירות רבה, ונשארה עומדת שקועה בהרהוריה.

זה לא היה ספר, שאתה מעיין בו באותו המעמד, אגב דפדוף מרפרף, או עובר עליו ברעידה ובמורא, תוך כדי זריקת מבטי־דאגה כלפי הדלת, מחשש ההפרעה — אבל המותר לה להצפינו?

התחילה מאמצת את הספר אל לבה; זה היה ספר־יד קטן, לא, — זאת לחש לה הלב הפועם מחרוה — לא, כבר לא ניתן לה להפרד מאת התנך הזה, הקטן, החביב, הנושן, המכורסם. וכי רבות הן השמָחות, השמורות לה בעולם הזה? וכי רבים הם ידידיה? הוא, התנך, נהיה לה רע ובשורת־תנחומין כאחת, — ומבלי להרהר יותר מהרה לחדר־המטות והטמינה, לפי שעה, את הספר עמק־עמק, תחת כסת־המטה.

הטמינה ותעמוד — כאלו נח עליה אור של רעיון חדש. אותה שעה, בהיותה אוחזת בספר ומזדרזת להצפינו, הרגישה שהיא סותרת לרצון הבריות — ולעומת זה הריהי עושה רצון קונה. אלהים צופה מעשי־ידיה, בוזה בטחה בכל ישותה, ואותו רגע נדרה לעצמה להיות דורשת באלהים בכל הזדמנות־הפעולה. בוחן הכליות רואה ויודע שהיא לא חפצה כלל להסתיר את הספר, ולא עוד אלא שהיא עתידה להחזירו למקומו, — ואין היא רואה אותו אלא כמין פקדון בלבד. אבל שומה עליה לבל תגלה זאת לאיש, — שהרי אז היו גוזלים ממנה את הספר הזה. הכל, הכל נטלו ממנה... לא מכבר קטפה פרחי־שדה... עמדה קונציטה והשליכה את „הסמרטוטים"... לא ולא! אסור לה לגלות סוד מטמונה.

היים הדשים התחילו קוסמים לילדה. בשעות־הפנאי היתה מוציאה את התנך ממהבואה, ובהיותה עסוקה או צפויה למבטי זרים, היתה מסתפקת במבט או בלטיפה כל שהיא, כאלו נגיעה זו בלבד שמשה לה מקור לכחות־חיים וחדות־קיום. כבר לא היתה נפרדת מן הספר. כתבי הקדש לבשו בדמיונה דמות אישית, כמעט. היא ראתה בהם את האם השניה.

מה הדבר, אשר התחולל במסתרי נשמה זו, שנתבגרה בהקדם זמן ועם זה נשארה תמימה בתכלית, — את פשר הסוד קשה למצוא! מהו הכה, אשר רתק אותה לאותו הספר — מי נבון ויפתר את החידה! יש לשער, שהילדה הפשה תנחומין בספר זה — ותמצא את מבוקשה. רבות לא הבינה, הגיונות רבים ואף כמה מלים לא־ידועות נשארו מטושטשים. אלא שהקורא הקטן גם לא בקש לבוא עד מסתרי הענינים. הילדה מצאה את ספוקה בקרוב ובמובן. כל המקומות בתנך, המדברים על הסד אלוה, על שכר ועונש, סבלנות, אמונה, תקוה, על „אחרית הימים" — כל המקומות האלה משכו שימת לבה, ותקרא בהם בהתמדה ובמסירות, ותשאב מהם כח והנאה. בהיות לבה הקט מתיפח ודואב, וגעגועיה לאם הרהוקה צורבים ישבעתים — מיד היא פונה לתנך האהוב, פותחת ספר־

התהלים — זמירות דוד הן הן שהיו נותנות לה ספוק מיוחד — וייש שפסוק אחד, או גם מלה אחת היו משקיטים את רוחה ומרגיעים את זעזועי־נפשה.

נהידה קראה אך ורק בתנ"ך.

מדוע לא קראה את האונגליון?

כעבור שנים היתה מהרהרת בזה לא מעט.

נטיה מוחלטת זו לכתבי־הקדש לא היתה דבר שבמקרה.

ההגיון נותן, שרקמת־העלילה שבספורי המקרא היא היא שנתנה ספוק לדמיון החי של הנשמה הצעירה, שהרי הספורים הללו עולים על העלילה שבאונגליון מצד רבוי־הגונים, שפעת־הצבעים ועשירות־התמורות. ברם, החלק ההיסטורי שבמקרא מכיל המון עצום של עלילות מאד דרמטיות וחזיונות רומנטיים. הפרצופים המוצקים, המתגלמים במהלך ההתפתחות של ישראל והעמים — התפתחות בת אלפים בשנים — כחם רב לכבול באזיקי־קסם את רוחו ולבו של הילד הרגש; אלא שלא זה בלבד לקח שבי את הילדה בת־העשר: עצם הכח היה ביסוד התנחומין הטמון בתנ"ך, ביסוד־האם שבקשה ומצאה — לאשרה הרב — בכתבי־הקדש.

האם שבתנ"ך: חוה המבכה את הבל הטוב: הגר המסכנה וילדה הצמא; שרה המקנאה לזכות בנה; אהבת־תם של רבקה ליעקב האהוב; רחל ולאה, המתגאות בששת הבנים; יוכבד, הדואגת לגורל משה מהביאה אותו חדשים על הדשים, עד שקוראים לה להיות מינקת הילד; חנה, אשר שאלה את שמואל מאת אלהים ותקדיש את ילדה לעבודת אדני, והיא עולה שנה שנה בימי חג ומועד לבקר את פרי בטנה (כן, לה היתה הזכות לבקר את ילדה!), ולהביא לו תשורה מעיל־רקמה מעשה ידיה, — אלה ושאר המומנטים בתנ"ך, המביעים את קדושת הקשר החיוני שבין האם והילד, הצד האנושי הפשוט, היסוד המשפחתי, כל זה היה נונע בנימי־הנשמה היותר עדינות של הילדה השכולה, והיה שופע כח־קסמים והשפעת־איתנים.

לעומת זה, לא היתה מבינה כל עיקר את מסתורין־האונגליון מרפה־הידים, ואת האם שחפשה בו לא מצאה כלל וכלל. ועוד דבר, שהיה זר לרוח־הילד עוד יותר מן המסתורין: היא מצאה באונגליון את שלילת האם, את נדוי האם. הבן שבאונגליון אף הוא יודע את מרי היסורים, אלא שהוא אינו נושא נפשו לאם; הלה הלך מאתה

עוד בהיותו ילד, והנה קרה פעם שהיא באה אליו בלוית אחיותיה, על מנת לראות את פניו ולשוחח אתו — והוא אז רבי מפורסם ונעלה — ויֵשט מעליה, הוא מאן לראותה, וישאל לאמור: „מי ומי האם שלי? מי ומי אחי?" —

ועוד מקרה, שפנה לאם־יולדתו וידבר אליה כאל איש זר ונכרי: „אשה! מה ביני ובינך?"

נהידה ידעה, אמנם, משנון ההיסטוריה, שאדם זה, אשר פלט מפיו את המלים הללו, הוא נערץ בעיני מליוני בריות בתור „הגואל" ובן־אלהים. — אולם היא לא הבינה ולא מבינה לרוח האנשים האלה.

וכה הלכה הלך והתעמק בכתבי־הקדש בלבד, והיא קוראת בהם, לפחות, שעה ליום. מקום־סתר היה לה על אדן־החלון, מאחורי מטת־אפ־ריון שלה, שעמדה לרחב אחד החלונות (לפני החלון האמצעי עמדה מטת־הנסיכה הגדולה, שמרגלותיה בתוך החדר, ובמרחק קטן, ליד החלון השלישי — שֻלחן־התלבשת). מקום־סתר זה שמש לה זמן מרובה גן־עדן קטן, ואיש לא הטריד את מנוחתה: אף אחד לא מצא ענין בזה, אף אחד לא חקר ולא חש שהקטנה מבלה שם שעות על שעות, כפופה ומכֻוצת, התנ"ך על ברכיה, והיא קוראת בו בלי הפוגות, קוראת וקוראת עד יגיה אור־היום האחרון...

רוֹזָה לוּקְסֶמְבּוּרְג. | תרגם ד. קמחי.

מִכְתָּבִים מִבֵּית־הַסֹּהַר.

פתח־דבר.

שליש שנים וארבעה חדשים ישבה רוזה לוקסמבורג בימי המלחמה בבתי־מאסר שונים. שנה אחת בבית־הסהר לנשים בברלין, רחוב־בַּרְנִים, בגלל נאום, שנשאה בפרנקפורט־דמיין על ההתעללות באנשי־הצבא; ואחר־כך שתי שנים וארבעה חדשים במשמר בברלין, בּוֹרְנֶקֶה ובבְרֶסלוֹ. קרועה היתה לגמרי מן העולם, ורק ספרים ומכתבים, שהועברו בבקרת קשה, הורשו לה, ופעם בחודש — בקור בהשגחה מעולה. ואולם גם בשנות מאסרה הרבות, במשך הימים והלילות השוממים־האבלים, לא חדלה מעבוד את עבודתה, כאילו היתה הבדידות האיומה מכַנֶסת את כל כחות רוחה ונפשה — ואז עלו מתוך תא־כלאה הקולות המעוררים החוקים, בקונטרסים ובמכתבים־החוזרים, שבהם התותה דרכים למהפכה הגרמנית.

ואולם במאסר היו גם שעות אחרות, שבהן עמדה האסירה לפני חלון־תאה, או התהלכה בגן בית־הסהר, והביטה מסביבה — ומאשר ראתה אז, ומאשר האזינה סביבה, רשמה במכתבים אלה ל„סוניטשקה הקטנה", אשתו של קַרל ליבקְנֶכט... ובאלה שִׁקעה האשה את נשמתה הגדולה, נשמת משורר־חוזה. האדם שֶׁבָּה הגיע במאסרו לידי שהרורו הנעלה־העליון, ובהן, באגרות אלה, השלימה היא את צורת־חייה. „זו היא המצבה — כותבים חבריה, שהוציאו מכתבים אלה לאחר מותה — שהקימה לה היא עצמה על קברה"...

...ולַיהודיה, כמובן־כמובן, אין כל זכר. רוזה לוקסמבורג מעלה שמונה נרות על אילן־הלידה בחג־הלידה — — — „מי יודע — אומר פריישמן בדברו על אודותיה — את אשר יכלה האשה הזאת להיות לנו, אילו הוליכו אותה חייה דרך רחובות אחרים"!

מי יודע? — ואולם „זכר לחורבננו" יש למצא גם פה...

הערה:

לעברית נתרגמו כבר קטעים מן המחברת הזאת על־ידי פ ר י ש מ ן ב„מכתבים על־דבר הספרות" („התקופה" ס' עמ' 473 – 463) – וקטעים אלה הוכנסו בשלמותם לתוך תרגום זה.

א.

מִלַּיפְּצִיג.

גלויה *).

ליפציג, 7/7 1916.

סוניה חביבתי הקטנה!

חום מעיק היום ולח, כרגיל בליפציג, כל כך קשה עלי לשאת את מזג־האויר פה. לפני הצהרים ישבתי כשתי שעות בשדרות על יד הנהר וקראתי ב„איש העשיר״ **). זהו ספר נחמד. זקנה אחת קָרבה וישבה לצדי, שָׂמָה עיניה בשער־הספר וחייכה: „ודאי ספר טוב הוא זה, אף אני קוראה בהפיך־לב בספרים״. טרם החילי לקרוא, השהיתי מבטי על פני השדרות, על האילנות והשיחים — כל אלו דמויות מיודעות לי מאז, כאשר נוכחתי מתוך חדוה. המגע הקרוב עם אנשים לא יְהַנֵּנִי כל־כך. נראה, כי עוד מעט ואתכנס לגמרי לתוך התבודדות נזירה כאנטוניוס הקדוש, אבל לא עוד בפחד, שמא לא אעמד בנסיון...

היי עליזה ושקטה, בברכת־לבב,

שלום רב לילדים. רוזה.

ב.

מִבֶּרְלִין.

גלויה.

ברלין, יום 5/8 1916.

(בית־הסהר ברחוב־בַּרְנִים)

סוניה חביבתי הקטנה!

היום, בה׳ לאוגוסט, קבלתי את שני מכתביך יחד: זה מי״א ביולי(!!) וזה לכ״ג בו. עיניך הרואות, כי הפוסטה הולכת אלי בזמן ארוך יותר מאשר לניו־יורק... בינתים קבלתי גם את הספרים, אשר שלחת לי, ואני מודה לך על הכל בכל־לב. צר לי מאד על אשר נאלצתי לעזבך עתה במצבך. מה הפצתי להזור ולנוע אתך על פני השדות או לישב על יד האשנב הקטן אשר אצלך במטבח ולהיות צופה בשקיעת־ההמה... מֵהֶלְמִי קבלתי גלויה מפורטת עם תאור־הנסיעה, תודה, רב־תודות גם בעד הֶלְדֶרְלִין ***), אבל אַל לך לפזר כסף כל כך הרבה בשבילי. זה מצערני. גם על כל

---

*) גלויה זו היא היחידה לפני המאסר. (ר. ל. נאסרה ביום 10/7 1916).

**) „האיש העשירי מאת גַלְסְוּורְסִי.

***) הלדרלין – משורר גרמני. המתרגם.

הדברים הטובים ועל פרחי־החבלבל היפים. שאי ברכה. כתבי במהרה, ואז אולי יגיעני מכתבך עוד בחדש הזה. הנני לוחצת ידך באהבה וחום. היי עֵ־ה ואל תתני לדכא את רוחך. כל מחשבותי נתונות לך. דרשי בשלום קרל ובשלום הילדים. שלך,

רוזה.

פִּיֶר לוֹטִי נפלא; את הספרים האחרים טרם קראתי.

ג.

מִוְּרֶנְקֶה.

גלויה *).

ורנקה, 24/8 1916.

סוניטשקה חביבה, מי יתנני עתה עמך! צר לי עליך. אבל, בבקשה ממך, שאי ראשך ברמה! פני־הדברים יהיו אף־על־פי־כן אחרים מאשר הם כיום. ואולם עתה עליך להרחיק מפה — אל המרחבים תצאי; אל בינות לשדות, במקום שם יפה, ובמקום שם ידעו לטפל בך. אין כל תכלית לשבת במקומך ולעַנות את נפשך וגופך. עד שיבוא הדבר לפני האינסטנציה האחרונה יעברו עוד הרבה שבועות. אנא, צאי נא עד מהרה... גם לב קרל ינוח ברעתו, כי יצאת לחזור לאיתנך. אלפי תודות על טוריך היקרים מעשירי לחודש ועל המתנות הטובות. עוד נשוב וננוע יהדיו בשדות באביב הבא — אני שמחה כבר עתה על זאת. אבל כיום הרחיקי מפה, סוניטשקה! האם לא תוכלי ללכת אל הַבּוֹדֶנְזֶה למען תרנישי במעט את אויר־הדרום? לפני נסעך רציתי מאד לראותך. הגישי בקשה לפני ההנהלה. שובי נא וכתבי איזו שורות. היי שלֵוָה ורעננה על־אף־כל־אלה! אני מחבקתך.

ר.

אלפי שלומים לבביים לקרל.

את שתי הגלויות מהֶלְמִי ובוּבִּי קבלתי, ואשמח עד מאד.

וְרָנְקֶה, 1/1 1916.

סוניטשקה חביבתי הקטנה!

נודע לי מפי מתילדה, כי אחיך נהרג במלחמה, ואני נרעשתי לשמע האסון החדש אשר קרך. הוי, כמה נטל עליך לשאת ולסבול בימים

*) גלויה זו נכתבה ביום, שבו נדון קרל ליבקנכט על־ידי האינסטנציה השניה לארבע שנים מאסר.

האחרונים! וממני נמנע להיות אתך, להממך ולעוררך!... גם על אמך צר לי. איך תשא היא את צערה החדש! ימים קשים הם הימים האלה, ועל כולנו יהא לרשום רשימות ארכות של אבדות בחיים. כל חודש יכול להחשב עתה, כמו על יד סבסטופול, לשנה. אקוה, כי עוד מעט נוכל להתראות. כלתה נפשי אליך. איך קבלת את הידיעה על מות אחיך, על־ידי אמא או באופן ישר? ומה שמעת אודות אחיך השני? חפצתי מאד לשלוח לך דבר־מה על־ידי מתילדה, אבל לדאבוני אין לי פה מאומה, זולת מטפחת־הצבעונין הקטנה הזאת; אַל נא תלעגי לה; אין היא באה אלא לספר לך כמה אהבתיך. כתבי נא שורה אחת, למען אבין להלך־רוחך. דרשי אלפי פעמים בשלום קרל. אני מחבקתך בכל לב, שלך

רוזה.

שלום רב לילדים!

ורנקה, 15/1 1917.

...הָה, היום עבר עלי רגע מר. קול שריקת הקַטָר בשעה 3.19 בִשֵר לי, כי מתילדה הפליגה מכאן, וארוץ, כחיה תוך כלובה, על פני „מקום טיולי" הקבוע לאורך ההומה, הלוך וחזור, הלוך וחזור, ולבי בי התכווץ מכאב על אשר איני יכולה, כמותה, להרחיק מפה, הה, רק להרחיק מפה! ואולם אין־בכך־כלום. לבי נרגע עד מהרה ונשתתק. הוא כבר למוד־נמוס ככלב מחונך... אל נא נוסיף ונדבר בו.

סוניטשקה, העוד תזכרי את אשר החלטנו לעשות מיד אחרי עבור המלחמה? הלא כי נסע יחדו גם שתינו למדינות־הדרום. ואת זאת עשה נעשה! ידעתי כי היתה תמיד משאת־נפשך לנסוע עמי יחד לאיטליה, כי היא לך הנעלה מהכל. ואולם אנכי חושבת, כי אמשך אותך אחרי לקורסיקה. זהו יותר מאיטליה. שם ישכח האדם את אירופה; לכל הפחות את אירופה המודרנית. שוי נא לנגד עיניך נוף גבורים עם קונטורות מדויקות של הרים ועמקים; ממעל אין דבר זולתי גלמי־סלעים קרחים, אשר שיבה עדינה רובצת עליהם, ומתחת רק זיתים רעננים, דובדבני־דפנא ועצי־ערמון עתיקי־עולם. ועל כל אלה הופפה דממת־עולם מקדמות ששת־ימי־בראשית: אין קול אדם, אין צפצוף צפור, ורק פלג מים קטן מפכה אֵי־שם בין אבנים, או למעלה, בין שני־סלעים, לוחש הרוח — זה הרוח אשר נפח עוד במפרשי אודיסוס. ואשר תמצאי שם מן האדם מקביל גם הוא בדיוק אל הנוף ההוא. פתאם, מאחרי מסלת־ההר בנטותה, תֵראה אורחת־נוסעים —

הקורסיקנים הולכים תמיד אלה אחר אלה באורחה ממושכה ולא בהמון, כמו שהולכים האכרים אצלנו. — מלפני האורחה ירוץ על־פי־רב כלב, אחריו תתנהג לאשה עז או חמור קטן, הנושא שק מלא ערמונים, ואחרי העז או החמור פרד גדול ועליו רוכבת אשה, אשר פניה ממול החיה, כי יושבת היא מן הצד, רגליה יורדות לארץ ובזרועותיה ילד. יושבת זקופה, גבוהה כעין־כּפר, ובלי־נוע, ועל־ידה צועד קוממיות איש בעל זקן וצעדיו מדודים וקומתו נכונה, ושניהם מחרישים. יכולה היית להשבע: רק אין זאת, כי היא המשפחה הקדושה. ומחזות כאלה תראינה עיניך שם בכל צעד וצעד. אני הייתי כפעם־בפעם נרעשה כל־כך, עד שבלי־שים־לב אמרתי לכרוע על ברכי ולהשתחוות, ככל אשר יהיה עם לבי תמיד למראה כל יפעה וכל יפי שלם, שם עוד חיה הביבליה וכל הרוח הקדמוני. עלינו לנסוע שמה ויהי מה — ועלינו לעשות את אשר עשיתי אנכי: לעבור ברגל את כל האי לארכו ולרחבו; ללון בכל לילה במקום אחר, ובעלות עמוד השחר נקדם את פניו בדרך־הליכה. המושך הדבר הזה את לבך? הייתי חושבת את עצמי למאושרה, אילו יכולתי להראותך את העולם הזה...

הרבי נא לקרוא. עליך להתקדם גם במובן הרוחני. ויכולה את להשיג זאת. עודך רעננה ועשויה לקבל השפעה. והנה עלי לסיים. היי שלוה ועליזה ביום הזה. שלך,

רוזה.

ורונקה, 18/2 1917.

...מאז לא נזדעזעתי כהזדעזעי עתה בשמעי מפי מרתה על פרטי בקורך אצל קרל: האיך ראית אותו מעבר לסורג־הברזל והאיך דבר זה פעל על רוחך! מדוע העלמת ממני את הדבר הזה? יש לי הזכות לקחת חלק בכל אשר יכאב לנפשך, ולא אתן לקפח זכותי! אגב הזכירני דבר־זה בפגישתי הראשונה, לפני עשר שנים, עם אחי ואחיותי בבית־הסהר בורשה. שם נתונים האסירים בתוך כלוב כפול, העשוי רשת חוטי־ברזל: כלוב קטן תוך כלוב גדול. ומבעד לשתי רישתות־הברזל משוחחים המבקרים עם האסירים. ומאחר שבאותו יום־הבקור עברו כבר ששה ימים לשביתת־הרעב, הייתי חלשה כל כך, עד אשר נאלץ היה מנהל מבצר־הסהר לשאת אותי כמעט לתוך חדר־השיחה, כשאני מתחזקת בשתי ידי ברשתות־הכלוב — ודבר זה הגדיל עוד יותר את הרושם של כלוב סגור עם חית־יער בגן־חיות. הכלוב עמד בקרן־זוית השכה, ואחי להיץ היטב את

פניו אל סורג־הברזל. „היכן את?" — שאל כפעם־בפעם, וימחה מן המשקפים את הדמעות, שהפריעוהו מראותני. — מה שמחה הייתי, אילו יכלתי לשבת עתה שמה, בכלוב שֶבְּלוֹקִי, במקומו! —

אמרי נא את תודתי הנאמנה לְפֶּמְפֶּרְט על ספרו של גַלְסְוֹורְטִי, ששלח לי למקרא. אתמול גמרתי לקרא בו ואשמח עליו עד מאד. אמנם על הרומן הזה לא יספתי עוד להתענג ככל אשר התענגתי על „האיש העשיר", אף־על־פי — ולא אף־על־פי אלא משום — שהטנדנציה הסוציליסטית היא שם מן העיקר. בנוגע לרומן אין אני משגיחה אל הטנדנציה, אלא אל ערכו האמנותי. ובבחינה זו מפריעה אותי ב„אַחֵי העולם" אותו הפרט, שגַלְסְוֹורְטִי הוא איש אשר רוח בו קצת יותר מדי. דבר זה יפליא אותך. ואולם הוא אותו הטפוס, שאליו שייכים גם ברנרד שָאו וגם אוסקר וַילד — טפוס אשר האינטליגנציה האנגלית מלאה עתה ממנו על כל גדותיה: האדם הפקח, דק־הרגש עד לנקודה הקיצונה, אלא שהשעמום כבר אכל אותו, עד שהוא מסתכל בכל דבר שבעולם בספקות מלאים לעג. ההערות הדקות, המלאות אירוניה, שמשמיע גלסוורטי בעצמו בכובד־ראש על הנפשות שבספורו, מביאות אותי לפעמים לידי־כך, שאתן את קולי בשחוק גדול. אבל כמו שאנשים אצילים באמת בעלי חנוך טוב לא ילעגו לעולם, או לכל הפחות ילעגו רק לפרקים בודדים, על אנשי הסביבה שלהם, אף כי ראו היטב את כל הנלעג, כך לא ישפוך לעולם אמן אמתי את האירוניה שלו על ברואיו, שברא בעצמו. הביני נא את זאת היטב, סוניטשקה: דבר זה לא יוציא מן הכלל גם את הסטירה בסגנונה הגדול! למשל „עמנואל קווינט" של גרהרט הופטמן היא הסטירה היותר חריפה על החברה המודרנית, שנכתבה במאת־השנים האחרונה. אבל הופטמן בעצמו לא יעוה את פניו בשעת־מעשה; עומד הוא לבסוף ושפתיו רועדות ועיניו פקוחות לרווחה, ובהן נוצצות דמעות. לעומת זה פועל עלי גלסוורטי עם הערותיו המחוכמות מאד, שהוא נותן באמצע, כאותו השכן הסמוך לשלחננו בשעת סעודת־נשף ועם כל אורח חדש, הנכנס אל תוך האולם, הוא לוחש באזננו איזה דבר מר על אודותיו...

...היום שוב יום ראשון בשבוע, היום היותר נורא בשביל אסירים ובודדים. עצובה אני, ואולם אחת היא בקשתי מעמק לבי, כי את לא תהיי עצובה וגם קרל לא. כתבי נא במהרה אימתי ולאן תצאי לחזור לאיתנך.

אני מחבקתך בכל לבי ואומרת שלום לילדים.

שלך, רוזה.

האם לא יוכל פ. לשלה לי עוד איזה ספרים טובים. אולי מספרי תומס מן? עוד לא קראתי דבר משלו. ועוד בקשה אחת: השמש מתחילה להכהות אור עיני בהיותי בחוץ; אולי תוכלי לשלוח לי בתוך מעטפת־המכתב מטר אהד מצעיף דק שחור עם נקודות שחורות זרועות עליו. רב תודות למפרע.

ורנקה, 19/4 1917.

שמחתי תמול עד מאד על פריסת־שלומך בגלויתך, אף־על־פי שצליליה היו עצובים כל־כך. מה חפצתי להיות כיום אתך למען הביאך שוב לידי צחוק, כמו אז לאחר שנאסר קרל. התזכרי עוד איך עוררנו שתינו, על־ידי התפרצות צחוקנו הפתאומי, את תשומת לבם של המסובים בבית־הקפה „פירסטנהוף"? — מה טוב היה אז למרות הכל: נסיעותינו בכל יום ויום בבקר השכם באוטומוביל במגרש פוטסדם, ואחרי־כן אותן הנסיעות לבית־הסהר דרך גן־החיות המלבלב ועל פני הרחובות השקטים עם עצי־המילה הגבוהים, ובתשובתנו משם אותן החניות ההכרחיות ב„פירסטנהוף", ואחריהן בקוריך הקבועים אצלי בנאות־זידֶאנדה, במקום שהכל עמד אז בתפארת־לבלובו, והשעות ההן הנעימות בחדר־המבשלות שלי, במקום שהייתן יושבות, את ומִימי, וממתינות מסביב לשלחן, המכוסה מפה לבנה, לתוצרת־אמנות־בישולי (התזכרי עוד אותו נזיד־עדשים: „Haricots verts à la Parisienne"?...). ולכל אלה נלוה בזכרוני מזג־האויר החם והקורן, שלא חלו בו שנויים, ורק בתוך מזג־אויר כזה יש לו לאדם הרגשת־האביב הנאמנה. ובערב — בקורַי הרגילים אצלך, בחדריך הנחמדים — מה אהבתי לראותך כגברת־הבית, דבר זה ביחוד היה הולמך כל־כך: עמדך לפני השלחן בגזרת גופך הנמיש, כשאת מוזגת את התה לתוך הכוסות... ולבסוף אותן השעות, כשהיינו מלוות אשה את רעותה לביתה בתוך הרחובות שהיו נודפים ריחות־פרחים ומחשיכים! התזכרי עוד את ליל־הירח האגדי בנאות זידֶאנדה כאשר שלחתיך עד לביתך וגגות הבתים עם הקונטורות השחורות והמשופעות, שהסתמנו על ירכתי השמים הכחולים, נראו לנו כמו מצודות־אבירים עתיקות? —

סוניושה, כך הייתי רוצה להיות אתך תמיד, לשמחך, לפטפט אתך או לשתוק; למען לא תשקעי לתוך הרהורי ערפל ויאוש. שואלת את בגלויתך: „למה נעשה הכל כך?" — הוי, את ילדה! „כך" הלא הם החיים מאז, וכל אלה נעשים שותפים להם: מכאוב ופרידה וכליון־נפש. חייב

אדם לראות את החיים עם כל הגלוה להם ולמצוא את הכל יפה וטוב. אני לכל־הפחות עושה כך. ולא על־פי חכמה עשויה ומעושה בא לי הדבר הזה, אלא פשוט מתוך טבעי שלי. מרגישה אני אינסטינקטיבית, כי זוהי הדרך האחת והנכונה לראות חיים, ואני מרגישה עצמי משום־כך מאושרה באמת בכל מצב ומצב. לא הייתי רוצה שיחסר לי איזה פרט מפרטי חיי, ואין אני רוצה, שיהיו חיי אחרים משהיו ומשיהיו. לו רק יכולתי להביא גם אותך לידי השגת־חיים כזו!...

עוד לא הבעתי לך את רגשי תודתי על תמונת קרל. כמה שמחתני בה! זו היתה אמנם המתנה היפה ביותר, שיכולת להגיש לי ליום הולדתי. היא עומדת בתוך מסגרתה היפה על השלחן לפני וצופה בי במבטיה לכל העברים. (התדעי: תמונות כאלה יש, הדומות להיות מביטות אחריך מכל מקום, שבו תעמידי אותן). התמונה מוצלחה מאד. מה שמח קרל כיום על הידיעות, המגיעות מרוסיה! ואף גם את רשאית לשמוח: הנה לא יעמדו עוד מכשולים בדרך נסיעת אמך אליך! החשבת כבר על אודות זה? למענך מתפללת אני על השמש ועל האור, כי יופיעו במהרה! פה עומד עוד הכל בנצניו ואתמול ירדו פתותי־שלג. מה נשמע בימים אלה שם, ב„נוף הדרום" שלי, בזידאנדה? אשתקד נצבנו שם שתינו לפני משוכת־הגן ואת התפעלת מרב הצמחים והפרחים.

אל לך לענות נפשך בכתיבת מכתבים. אני ארבה לכתוב לך, ואולם לי דיה פריסת־שלום בלבד, אשר תשלהנה לי בגלויה! טיילי הרבה, הרבי ללקט פרחים! העודו נמצא אתך אטלס־הפרחים הקטן שלי? היי שלוה ועליזה, חביבתי, הכל יהיה טוב! ראה תראי!

אני מחבקתך מאליפות ובכל־לב,

תמיד שלך,

רוזה.

ורנקה, 2/5 1917.

... באפריל שעבר, הלא תזכרי עוד, קראתי פעם את שניכם בזריזות על־פי הטלפון, בשעה העשירית בבקר, לבוא אל הגן־הבוטני לשמוע שם עמי יחד את קול הזמיר, אשר ערך לפנינו קונצרט שלם. ישבנו אחר־כך הריש במחבוא בסתר הסבך העבות על־פני אבנים על שפת פלג־מים קטן המפכה; אבל אחרי הזמיר שמענו פתאום קול קריאה זרה מלאה נכאים, אשר עלתה מרגע לרגע בלי שנויים וחליפות, ואשר

הנוסח שלה היה בערך כך: „גליגליגליגליגליק!" אני אמרתי, כי הקול הזה הוא קול איזה עוף, השוכן בבצה או עוף הרובץ במים, וגם קרל הסכים לזה, ואולם בשום אופן לא יכולנו למצוא בהחלט ולדעת מי ומה הוא. ועתה הגיעי בעצמך: את קריאת־הנכאים הזאת שמעתי פתאום גם פה לפני ימים אחדים בבקר; והיא היתה קרובה אלי מאד, עד שהחל לבי לדפוק בי מקצר־רוח למען דעת ולמען מצוא סוף־סוף למי הקול הזה. לא מצאתי מנוחה לי עד כי מצאתי היום את החידה: לא עוף־מים הוא, כי אם זה אשר יקראו לו „מניע־הצואר" והוא מין צפור אפור למראה ממשפחת הנקרנים. גדול הוא רק מעט מן הדרור, וקוראים לו כך משום שבשעת הסכנה הוא משתדל להחריד את שונאיו על־ידי תנועות משונות ועל־ידי תנודות־ראש, המביאות לידי גחוך. אוכל הוא רק נמלים, שהוא מלַקטן על גבי לשונו החלקלקה, כמו דב־הנמלים. ולפיכך קוראים לו הספרדים הוֹרְמִיגֵירוֹ — כלומר צפור־הנמלים. דרך־אגב: מֵירִיקֶה כתב שיר־לצון יפה מאד על צפור זו, והוגו ווֹלְף חבר לו את המנגינה. חשה אני כאילו נִתנה לי איזו מתנה — וזה רק מאותו הרגע שנודע לי מי היא הצפור, אשר לה הקול הלז המלא נכאים. אולי תכתבי את זה גם לקרל; כי הדבר הזה ישמח את לבו.

מה אני קוראת? — בעיקר דברים בידיעת־הטבע: על הגיאוגרפיה של הצמחים ועל הגיאוגרפיה של בעלי־החיים. רק זה אתמול קראתי על דבר סבתה של התַּנוּעוֹת הצפרים המזמרות בגרמניה. הסבה היא, שהכמת עבודת היער ועבודת־הגן ועבודת־האדמה נעשתה עכשיו לחכמה שמושית, המכֻונה רק לאיזו תכלית רצויה, ולרגלי־זה אבדו לצפרים בזה אחר זה כל תנאי המזון ותנאי־הקן שלהן, כגון: עצים נבובים, אדמה שוממה, סירים סבוכים ועלים נובלים, הנושרים על גבי הקרקע. מכאוב עצום מאד תקפני בשעה שקראתי כל זאת. ולא על זה הצטערתי, שלאדם לא יהיה עוד אותו התענוג לשמוע את הזמרה, אלא שאותו הציור לכשעצמו, שהברואים הקטנים והחלשים הללו מסורים לכליון נמרץ בלי שום מעצור, הוא שהכאיב לי כל־כך עד שהייתי מוכרחה לבכות. הדבר הזה הזכיר לי את הספר הרוסי של הפרופיסור זִיבֶּר על כליון הגזע האדמוני באמריקה הצפונית, שקראתיו עוד בציריך: גם הם נשמדו מעל אדמתם מעט מעט על־ידי האדם הקולטורי ונמס־ו לכליון אכזרי ותרוץ.

ואמנם הלא ברור, כי רק חולה אני עד כי כל דבר ודבר מזעזע אותי באופן נורא כל־כך. ואולם הידעת? — לפעמים תוקף אותי מין רגש כאילו אינני כלל אדם ככל האדם. אלא גם־כן איזה צפור או מין חיה אחרת בתבנית אדם. כשאני יושבת בתוך גן שכזה כמו פה, או על פני השדה בין דבורים הומיות ובין טרפי־עשב, אני מרגישה בקרב לבי פנימה, כי פה הנני יותר בתוך ביתי ונחלתי מאשר שם — ביום־הקהל בשעת אספה של המפלגה. לך הלא אני יכולה להגיד את כל זה, ולא אירא כי את תריחי בזה כרגע ריח בגידה בסוציאליות. את ידעת היטב, כי בעזרת־השם מות אמות על משמרתי: באיזו מלחמה על פני חוץ או באיזה בית־סהר. אבל בתוך תוכי אני שייכת יותר לעכברוני־הכרוב שלי אשר בערוגות גני מאשר אני שייכת ל„חברים". ולא משום שבחיק־הטבע אני מוצאת מין עיר־מקלט או מקום־מנוחה, כמו פוליטיקנים רבים, שבאו לידי משבר־רוחני. להיפך: גם בחיק הטבע אני מרגישה על כל פסיעה ופסיעה אכזריות רבה כל־כך, עד שאני כואבת. שימי־נא אל לב, למשל, כי מאורע קטן זה, שאירע לי, לא ימוש מזכרוני אף רגע אחד: באחד מימי האביב שעבר, כששבתי מטיולי לביתי, ברחוב הריק והמהריש שלי, משך את עיני אחריו כתם שחור קטן, שראיתי על פני האדמה. הרכנתי את ראשי לארץ וראיתי מין חזיון־תוגה בלי מלים: זבוב־חפושית גדול שכב על גבו, והוא נלחם על נפשו ומתגושש בכל מאמצי רגליו כנגד מהנה שלם של נמלים קטנות אשר רמשו עליו ואשר בעודו חי — אכלוהו. צמרמורת קרה אחזתני. הוצאתי את מטפחתי מכיסי וההילותי להניס את עדת האכזרים הפראים האלה. ואולם עזותם וקשי־ערפם גדלו כל־כך, עד שהיתה לי מלחמה ארוכה עמם, וכאשר עלתה לי סוף־סוף לגאול את האומלל מעניו, לקחתיו והשכבתיו הרחק משם על פני הדשא, ואולם שתי רגלים כבר חסרו לו... ברחתי משם ובלבי היתה אותה ההרגשה המדכאה, שעשיתי עמו הסד, המוטל מאד בספק.

עתה כבר ארוכים הדמדומים בשעות־הערבים. מה אהבתי את השעות האלה! בנאות וידֶאנדה היו לי הרבה צפרים זמרניות, פה אינני רואה כיום ואיני שומעת אף אחת. כל ימי החרף טפלתי בזוג אחד מאלה, והנה נעלמו ואינם. בזידאנדה הייתי מהלכת בשעה זו ברחובות. מה יפה היא שעה זו, כשבינות למאורות־היום האחרונים, אשר צבע סגול להם, בוקעים ומפרפרים לפתע האורות האדמדמים של מנורות־הגז, והם כמו נָכרים בקרב

עדת־הדמדומים ונראים כנכלמים. לאורך הרחוב נחפזת אז במהירות רבה דמותה הבלתי־ברורה של איזו אשת־שוער או של נערה משרתת, הממהרת אל האופה או אל החנוני לקנות איזה קנין אחרון. ילדי הסנדלר, שהייתי מתרועעה אתם לפעמים, עודם משתעשעים ברחוב המחשיך עד אשר יקראום מתוך איזו קרן־זוית הביתה. והנה נותרה עוד פה ושם איזו צפור זמרנית, שלא יכלה למצוא לעצמה מנוחה, והיא צורחת פתאום כילד אין תרבות לו או מפטפטת מתוך שנתה ומעופפת ברעש מעץ לעץ. ואני עומדת באמצע הרחוב ומונה מספר לכוכבים הראשונים ואינ חפצה לחזור ולהתכנס לתוך חדרי ולעזוב את האויר הרך והענוג ואת אלה הדמדומים, שהיום והלילה מתרפקים בהם בתוך איזו רכות נפלאה.

סוניושה, עוד מעט ואשוב לכתוב לך. היי שלוה ורעננה. הכל יהיה טוב; גם עם קרל. להתראות עד למכתב הבא.

אני מחבקתך.

שלך,

רוזה.

ורנקה 19/5 1917

...מה יפה פה בימים האלה! הכל מוריק ומלבלב! עצי־הערמון עומדים בתפארת לבלוב עליהם הרעננים, סנה־הקשוט העלה כוכבים מצהיבים, הדובדבן עם עליו האדמונים פורח אף הוא, ועוד מעט יפרח גם האוג. היום קבלתי מידי לואיסה קוטסקי לאות־פרידה בבקרה אותי פה ערֵמה של זְכְריות וחורגיות, ובעצם ידי נטעתין לי לתוך גנתי: שתי אגודות עגולות ושורה אחת ישרה באמצע — ולסרוגין: זכריות וחורגיות; והכל פורח ועומד איתן, ואני איני מאמינה כמעט למראה־עיני: זו לי הפעם הראשונה בחיי שנטעתי — והנה עלה הכל כל כך יפה! לעת חג־השבועות יהיו לפני חלוני פרחים לאין־מספר!

צפרים חדשות יש פה עתה לרוב. בכל יום ויום אני מכירה לדעת אחרת מהן, מאלה אשר לא ראיתי עוד עד היום. התזכרי עוד באותו היום, כאשר היינו יחד עם קרל בגן־הבוטני, בשעת־הבקר המשכימה, עת שמענו לקול אותו הזמיר, וראינו אז גם אילן אחד רם־קומה, שהיה עומד עוד לגמרי הסר־עלים, ואולם הוא היה מכוסה בניצנים לרוב, ניצנים קטנים בהירים־לבנים. אנחנו לא יכולנו אז בשום אופן להחליט איזה עץ הוא זה, כי ברור היה שאין זה עץ־פרי ואף הניצנים היו משונים קצת. עתה אדע!

זאת היתה צַפְצֶפַת־הכסף, והניצנים ההם לא ניצנים הם, אלא עלים צעירים. העלה הגומל של צפצפה זאת הוא לבן רק מלמטה ומלמעלה צבע צהוב־כהה, ואולם העלים הצעירים מכוסים משני עבריהם בִּפְלוּמָה לבנה והם מצהירים לאור השמש כניצנים לבנים. צפצפה כזאת עומדת פה בגנתי ועליה בחרו להן מקום שבתן כל הצפרים הזמרניות. ובאותו היום, התזכרי עוד, הייתם שניכם בשעת־הערב בביתי. היה יפה כל־כך. קראנו יחדו מתוך איזה ספר, ובחצות־הלילה, כאשר נפרדנו מועמדים, — מבעד לדלתה של הגזוזטרא הפתוחה היה שופע אויר נפלא עם ריחות־יַסְמִין — שרתי לפניכם אותו השיר הספרדי, שאני כל־כך אוהבתו:

בָּרוּךְ יְהִי לָנוּ זֶה אֲשֶׁר בָּרָא בְחַסְדּוֹ הָעוֹלָם,
וּבָרָא אֶת־כָּל בְּמִשְׁטָר עִם־אוֹרוֹ יַחַד וּצְלָלָיו,
וּבָרָא לָנוּ הַיָּם עִם גַּלָּיו וְעִם שַׁאֲנַת כָּל קוֹלָם,
וּבָרָא גַם הָאֳנִיּוֹת הָרַבּוֹת הַמְהַלְּכוֹת עָלָיו,
וְגַם אֶת הָעֵדֶן בָּרָא עִם אוֹרוֹ הָרַב בְּמַאֲמָרוֹ,
וְאֶרֶץ זוֹ — וְאֶת־חֵין פָּנַיִךְ בְּכָל הֲדָרוֹ!...

הה, סוניטשקה, אם לא שמעת את השיר הזה במוסיקה, שהתקין לה ווֹלף לא תדעי עד כמה מן התאוה הלוהטת לוהשת בתוך המלים האחרונות הפשוטות.

הנה פרצה ובאה ביעף לתוך חדרי, בשעה שאני כותבת שורות אלה, צִרְעָה הומיה ותמלאהו בהמיָתָה העמוקה. מה נפלאה הֶמיה זו! כמה משמחת־החיים העמוקה בקולה המנחם השבע, המספר על הריצות־כפים, להט־קיץ וריחות־פרחים.

סוניטשקה, היי רעננה וכתבי במהרה, במהרה. אני מתגעגעת.

שלך

רוזה.

ורנקה, 23/5 1917

...מכתבך האחרון מיום י״ד היה כבר פה, כאשר שלחתי אני את שלי. שמחה אני להיות שוב אתך באביב הבא, ורצוני לברכך היום בברכה להג השבועות! „חג השבועות, נעים־החגים, ממשמש ובא“, כך פותח גֶטֶה את ספרו „רייניקה השועל“. אני מקוה, כי תבלי את החג בנעימים. אשתקד ערכנו יחד בחג השבועות את הטיול היפה לְלִיכְטֶנְרַדֶה, ושם קטפתי שבלים בשביל קרל, ואת הענף הנפלא עם גבעי־התרוה.

ובשעת הערב טיילנו כ„שלש המטרונות מרֻוֹנה" עם השושנים בידינו על פני מרחבי השדות... פה כבר פורה עתה הלילך; היום העלה נצה. כל־כך הם היום עד אשר נאלצתי ללבוש את שמלת־המוסלין שלי. למרות שמיש והום נאלמו מעט מעט הצפרים שלי כלן. ברור כי עסוקות הן עתה כלן בעסק־הבריכָה שלהן והן יושבות עתה ודוגרות. הנקבות רובצות בקן על ביציהן, והזכרים עסוקים מלא־חרטומם להביא בשביל עצמם ובשביל נשיהם טרף. בעיקר הן מקננות עתה בשדות או על עצים גבוהים: בכל אופן שקט שורר עתה בנגתי. רק פה ושם ינסה הזמיר רגע קטן את קולו בשיר, או הירקרק משמיע את קול צעדיו המקשקשים, או השרשור מריע פתאום עוד פעם אחת בשעה מאוחרת בלילה. ואולם העכברונים נעלמו כלם ואינם נראים עוד כלל. רק ברכת־שלום קצרה קבלתי אתמול פתאום מאת עכברון־תכלת אחד וזה זעזע את כל מורשי לבי. עכברון־התכלת, כפי שאת יודעת בלי ספק, אינו צפור מתמידה, כמו עכברון־הכרוב, אלא הוא חוזר אלינו רק בחודש אדר. בראשונה הסתופף גם הוא בקרבת הלוני, בא כפעם־בפעם עם חבריו לפני החלון וזמר בהתמדה את פזמונו, המעורר צחוק, את „זיזי־בֵי" שלו, והזמר היה ממושך כל כך עד שהיה דומה לתעלוליו של ילד. הייתי מוכרחה לשחוק בכל פעם ולענות לו כך גם אני. אחר־כך נעלם בראשית חודש אייר, כדי לדגור באיזה מקום על פני השדה, ואני לא ראיתיו ולא שמעתיו במשך שבועית אחדים. אולם אתמול שמעתי פתאום מאחרי החומה, המבדילה בין החצר שלנו ובין יתר מקומות הסהר, והנה ברכת־השלום, הידועה לי כל־כך, ורק שהפעם היתה שונה הרבה מן הרגיל, חטופה וקצרה. שלש פעמים זו אחרי זו: „זיזי־בי—זיזי־בי—זיזי־בי", ושוב דממה. לבי פרפר בקרבי — עד למדה זו הרגשתי את האוצר הגדול, הטמון בקריאה הרחוקה והנחפזה הזאת, כי הלא זה ספור קטן ושלם של חיי צפור. היה זה, כנראה, זכרון־קדומים, שנזכר עכברון־התכלת באותה העת היפה, עת הערינה לאהבה בראשית האביב, כשהיה מזמר ומפתה בחלקת־קולו, וקורא כל היום לאיזו אהובה; ואולם עתה נשתנו העתים; עתה אין לו כל היום אלא דאגת־פרנסה, ועליו ללקט כל היום זבובים ויתושים בשביל עצמו ובשביל אשה ובנים, ובכן אין לו עתה אלא זכרונות מימים מקדם, והכל בקצור נמרץ: „אין לי פנאי — אבל יפה היה העבר — האביב יגיע לקצו — זיזי־בי—זיזי־בי—זיזי־בי — ! — — —" האמיני לי, סוניושה, קול קריאה קטנה כזו של צפור,

אשר יש בו בטוי רב כל־כך, יכול לפעמים לזעזע את לבי עד היסוד. אמי, אשר מלבד שילר נחשבו לה רק עוד כתבי־הקדש למקור כל חכמה עליונה, האמינה אמונה שלמה וחזקה, כי שלמה המלך ידע שיחות כל עוף. ואני, הנערה בת ארבע עשרה שנה, כששמעתי את הדבר הזה מפיה, שחקתי בלבי בכח יתרון החכמה שלי ויתרון השכלתי המודרנית בכל ידיעות־הטבע על תמימותה של אמי. אבל עתה הנני בעצמי בעיני כמו המלך שלמה: גם אני מבינה שיחות כל עוף והיה. מובן מאליו, כי לא באופן שאאמין כי משתמשים הם במלים שהאדם משתמש בהן, אלא מבינה אני את כל הדרגות השונות ואת כל ההרגשות, שהם מניחים בהברותיהם. רק בשביל האוזן הגסה של אדם, שאינו בן־בחינה, יהיה לזמרת־הצפרים משפט שוה בכל עת. אבל מי שאוהב את ההויה ויש לו הבנה בשבילה, זה ימצא אצלה חליפות ושנויים רבים של בטוי. ישפה שלמה. גם את כל הדממה הזאת, השוררת עתה לאחר כל התרועה שבימים שלפני בוא האביב אני מכירה; ויודעת אני, כי אם עוד אהיה פה בסתו הבא – דבר שאינו מוטל כמעט בספק – יחזרו ויבואו כל ידידי אלה ויבקשו אוכל אצל חלוני. והנה אני כבר עתה שמחה לקראת עכברון־הכרוב, שאתו כרתי עתה ברית־ידידות מיוחדה.

סוניטשקה, את כואבה על ימי מאסרי הארוכים, והנך שואלת: „איך זה בא ונהיה הדבר, כי ישלט האדם באדם לרע לו. למה כל זה?" — סלחי נא לי, אבל למקרא הדברים האלה, הייתי מוכרחה לפרוץ בשחוק. בספרו של דוסטויבסקי „האחים קרמסוף" מסופר על אשה אחת, כוכלקובה שמה, שאף היא היתה רגילה לשאול שאלות כאלה ודרך־אגב להציק את מבטיה הנבוכים מאחד לשני, ואולם טרם עוד נסה מישהו לענות לה על שאלתה, היתה עוברת לענינים אחרים... הוי, את אפרוחי, כל תולדת התרבות האנושית, הנמשכת כבר, לפי הערכות בלתי מוגזמות, עשרים אלפי שנים בערך, מבוססה על „שלטון האדם באדם" — ולזה יסוד עמוק בהיים החומריים. רק התפתחות ארוכה וממושכה בתוך צער וסבל יכולה לשנות את הדבר הזה. והנה אנו עדים כיום לפרק־היסטוריה כזה, הנכתב בתוך יסורים וסבל. ואת שואלת: „לשם־מה כל זה?" — „לשם־מה?" — זה איננו בכלל מושג להחיים בכללם ולצורותיהם. לשם־מה היים עכברוני־התכלת בעולם? באמת לא אדע לשם־מה. ואולם אני שמחה על שהם

חיים, ואני מרגישה מעין נחמה ערבה בהשמע לפתע־פתאם מעל פני החומה הקול הפוחז של „זיזי — ביי“, הבא מן המרחק...

הדך־אגב מגדילה את ערך „מנוחת־הנפש“ שלי. שווי־המשקל הפנימי שלי ושלות־רוחי, יכולים, לצערי, להתמוטט עד היסוד לרגלי הצל היותר קל הנופל עלי, וברגעים כאלה אני כואבת עד למדה שאין להגידה כלל, ורק שיש לי הרגילות להאלם לגמרי בשעה כזו. כך הוא מלה במלה, סוניטשקה: אינני יכולה להוציא מפי בשעה כזו אפילו הגה אחד. בימים האחרונים האלה, למשל, הייתי עליזה ומאושרה כל־כך, על השמש שמחתי, ופתאום תקפתני ביום השני לשבוע זה סערת סופה קרה, ובן רגע נהפכה עלי רוח עליצותי, המזהירה ותהי לנכאים מרים. ואלו בא לפני כל אושר נשמתי והיה לובש צורה מוחשית והיה מתיצב לנגד עיני, לא הייתי יכולה להוציא מפי אף הגה אחד, ולכל היותר הייתי מתאוננת על יאושי במבט אלם. ואמנם לידי נסיון של דבור אין מביאים אותי כאן אלא לעתים רחוקות מאד. שבועות עוברים ואני איני שומעת את צליל־קולי, וזוהי הסבה, שההלטתי את החלטת־הגבורים לא לתת למימי שלי לבוא אלי. זו רגילה לעליצות ולחיים, אוהבת היא כשאני שרה, צוחקת ומשתעשעת אתה במשחקים, ופה הן תֻּגֵּנֶם, ואני אשאירנה, איפוא, אצל מְתילדה. היא תבוא אלי בעוד ימים מעטים, ואני מקוה להתגער אז בפעם־בפעם. אולי יהיה גם לי חג־השבועות ל„נעים־החגים“. סוניטשקה, היי־נא לי עֲרֵה ושלוה, הכל עוד ישוב ויהיה לטוב. האמיני נא לדברי. הד־שי בשלום קרל.

אני מחבקתך מאליפות

שלך, רוזה.

רב תודות על התמונה היפה.

ורנקה, שלהי מאי 1917.

סוניושה, התדמי לך היכן אני עתה ואיפה אני כותבת לך מכתבי זה? — בגן! שלחן קטן הוצאתי לי, ואני יושבת הבויה בין העצים והשיחים. לימיני סנה־הקישוט המצהיב, שריח קרפול־הבושם נודף ממנו, לשמאלי שיח־השומנית, מעל לראשי שולחים כפותיהם אחד לחברו הדֶלֶב והערמון עול־הימים ולפני מאֻשת לה לאטה בלבנת עליה הצפצפה הגדולה, הרצינית והעדינה. על הנייר, שאני כותבת עליו, מרטטים צללים קלים מעם העלים עם בהרי־עגולים מן השמש, ומן העלים רטובי־הגשם נושרת כפעם־בפעם

טפה אחת על פני ועל ידי. בבנסית־בית־הסהר עורכים עתה תפלה. נגינת־עוגב עמומה הודרת ובאה עד הלום והיא מתמזגת עם רחש האילנות ומנגינת הצפרים, שהן כלן ערות היום והיות. מרחוק קורא הקוקיה... מה יפה, מה מאשרה אני; מורגש כבר כמעט מצב־הרוח אשר להג־יוהנן, — תנובת־הקיין המלאה עם קול־מצהלת החיים. היודעת את את המהזה הלז ב„משוררים האמנים" לוַגנר, אותו מחזה־העם, כשקהל רב־גוני מוהא כף־אל־כף: יום־יוהנן! יום יוהנן! והכל פותחים במחול־הוּלים? למצב־רוח מתוך הניגיות כזו אפשר לבוא בימים האלה. — הה, כמה עבר עלי ביום אתמול!! עלי לספר לך כל־אלה. לפני הצהרים מצאתי בחדר־הרחצה על־יד החלון פרפר גדול, כנראה, שזה ימים אחדים היה הוא כבר כלוא כאן ונִדַפק על זגוגית־החלון הקשה עד למות. רק סימני־חיים קלים עוד נראו בתנועת־כנפיו. בראותי אותו חזרתי ולבשתי בגדי כמתוך קוצר־רוח, טפסתי על החלון ולקחתיו לתוך כפות־ידי — הפרפר לא מחה כנגדי, ואחשוב, כי אמנם מת כבר. נטלתיו והושבתיו על החלון למען תשוב אליו רוחו — ופתאום והנה ניצוץ־החיים עודו מהבהב, ואולם עד ארגיעה הזר וישב באשר ישב. אחר־כך הגשתי לקרני־המשוש שלו ניצני־פרחים פתוחים למען יהיו לו למזון כל־שהוא... באותו רגע שר לפני החלון „ברהן־הגן" בקולו הצלול והגאה עד להחריש אזנים. אני אמרתי כלא־מתוך־מחשבה־תחילה בקול: שמע נא האיך צפור זו מזמרת במצהלות־קולה, וישובו נא גם אליך מעט החיים! אני עצמי מוכרחה הייתי לשחוק לשמע דברי אלה לפני הפרפר המת להצאין, ואמרתי: לשוא! ואולם לא — כעבור הצי שעה והפרפר נעור להיים, זעזע עצמו תחילה הנה והלום ולבסוף פרש כנפיו ויעף. כזה היה המאורע.

אחר־הצהרים חזרתי, כמובן, אל הגן, שבו אני מבלה את שעותי מן השעה השמינית בבקר עד השעה השתים־עשרה (אז אני נקראת אל לחם־הצהרים) ואחר־כך למן השעה השלישית ועד הששית. אני המתנתי לשמש. היתה לי ההרגשה, שהיא היתה מ ו כ ר ח ה להופיע עוד ביום־אתמול. אבל השמש לא יצאה, ואני נעצבתי אל לבי. התהלכתי בגן ואראה ברוח הקלה שנשבה מחזה נפלא: מצפצפת־הכסף נשרו הנבטים הגמלים ופלומת־הזרע שלהם נתעופפה מסביב ותמלא את האויר כבפתותי־שלג ותכסה בה את האדמה ואת החצר כולה. היה בזה מן התעלומה האגדית בהתעופף כך פלומת־הכסף! צפצפת־הכסף מלבלבת יותר מאוחר

מאשר שאר האילנות נושאי־נבטים. ומפני שהיא מרבה לפזר את הזרע היא נפוצה עד מאד. צאצאיה הקטנים צומחים כאזוב מכל החורים והסדקים בחומה ומבין לאבנים.

ואחר־כך, בשעה הששית, נכלאתי בתאי, כרגיל. ישבתי עצובה אל החלון כשאני מרגישה באיזה להין עמום בראשי. החום היה מעיק, ואשא עיני למעלה, במקום שמתחת לעבים המלבינות על פני שמים כחולים כהים. עפו הסנוניות כשהן עולזות, ודומה היה כאילו הן הותכות את האויר בכנפיהן החדות כבמספרים קטנים. ואולם השמים חשכו במהרה, הכל החריש, והיה רוח סגריר וגשם והלמות רעמים אדירים, שלקולם חרד הכל. והנה עלה והופיע מתוך הרעם מראה, אשר לא אשכחהו: השמים קדרו, צבעם היה ירוק־כהה ודמדומים איומים־כהים ללא־צבע ירדו פתאום על פני הארץ, דומה היה, צעיפים שחורים תלויים מלמעלה למטה. הגשם ירד לאטו על העלים, והברקים האירו אחד אחר אחד בגווני־ארגמן לתוך עין־העופרת של השמים, והד־רעמים רחוק המה מפעם לפעם כהמות הגלים האחרונים למשברי־הים. ופתאום לפתע וקולו האדיר של הזמיר מעל הדולב עולה ובוקע בתוך כל מהוה־התעלומה הלזה. ובמבול הגשם, הברקים והרעמים נצטלצל קולו כצליל־פעמונים. כנרעש השמיע הוא את זמרתו, כמתוך דבקות מיוהדה, כאילו אמר להגביר קולו על קולות הרעמים ולהאיר את הדמדומים — מעולם לא הקשיבה אזני לקול שירה כזאת! והשירה כאילו האירה את שמי העופרת והארגמן באורות־כסף מהבהבים ונוצצים. כל זה היה מלא תעלומה כל־כך, כל־כך יפה עד לאין־גבול, ואחזור לעצמי על החרוז האחרון באותו השיר לגטה: „הה, אילו היית פה?"...

תמיד שלך,

רוזה.

ורנקה, 1/6 1917.

...את האורכידיאות בכלל יודעת אני היטב. בבית־הצמחים המצוין אשר בפרנקפורט־של־מין, במקום שמחלקה אחת שלמה ממולאה שם בהן, הקרתי אותן בשקידה ימים רבים מיד אחרי הפרוצס שלי. באותו הזמן, שהלקו לי את השנה השלמה לישיבה בבית־הסהר. מוצאת אני כי על ידי החן הקל שלהם ועל־ידי הצורות הדמיוניות ובלתי־טבעיות, שאנו רואות אצלן, נכר בהן איזה מין של פריצות ושל דֵיקַדֶנְטִיוּת. פועלות הן עלי

כאותן המרקיזות המתיפות, הכחולות והרעולות, שידענו מימי הרוקוקו. מתפלאה אני למראיהן בהתנגדות פנימית ובהתרגזות ידועה, מאחרי שבכלל יהיה לגועל לטבעי כל מין דיקדנטיות וכל מיני תעתועים נפשיים. יותר קרובים לרוחי, למשל, פרחי שן־הארית הפשוטים, שיש להם בצבעם שמש הרבה כל־כך, וכמוני גם הם פותחים את גביעיהם בשלמות ובתודה לכל קרן־שמש מאירה, וכשבא איזה צל הם ממהרים שוב להסגר ביראה.

ואיזה ערבים עתה ואיזה לילות! אתמול נח על הכל איזה קסם לא־יתואר. השמים עין־החלב היתה להם לאחר שקיעת־החמה, ועליהם קוים שונים ללא צבע ברור, בדיוק כמו לוח־הציירים, כשהצייר מנגב עליו לאחר יום־עבודה את מכחוליו למען לנוח מעמלו. באויר הורגשה סופת־חום מתקרבת, מתיחות־לב קלה ומאימה. השיחים עמדו דוממים, הזמיר לא השמיע קולו, רק „ברחן־הגן“, עם ראשו השחור, עודו מנתר מענף לענף וצורח בקול צרוד. הכל דומה היה כמחכה לאיזה דבר. עמדתי אל החלון וחכיתי אף אני — אלהים יודע אל מה. הן אחרי „ההסגר“, מכיון שבאה השעה הששית ואני כלואה על מסגר בתאי, אין לי שום דבר בין השמים ובין הארץ, שאליו הייתי יכולה לחכות...

ורנקה, יום 20 יולי 1917.

סוניטשקה חביבתי! היות וימי האחרונים פה ימשכו, כנראה, יותר מאשר שערתי מלכתחילה, תקבלי, איפוא, עוד ברכת־שלום אהרונה מורנקה. איך זה עלה בדעתך, כי לא אוסיף עוד לכתוב לך מכתבים! ביחסי אליך לא בא שום שנוי, לא יכול לבוא כל שנוי. לא כתבתי מפני שידעתי, כי מיום עזבך את אֶבֶנהוזן עסוקה את באלפי דברים שונים. ואף אמנם מפני שלא היתה לי אותה שעה קורת־רוח לכתיבה.

וְדאי ידוע לך שמעבירים אותי לברסלו. היום בבקר לקחתי ברכת־הדרך מגנתי הקטנה. למזג־האויר עין־האפר, גשמים יורדים ורעמים בוקעים. על פני השמים טסים קרעי־עננים — ואף־על־פי־כן הְניתי עצמי היום בטיולי לכל פרטיו. נפרדתי מעם השביל הצר, המרוצף אבנים, אשר לאורך החומה, שהייתי מהלכת בו ארוכות וקצרות במשך תשעה הדשים שלמים. כל אבן וכל אזוב, המבצבץ ועולה מבין האבנים, אני מכי־ה בו. באבנים המרוצפות מושך את לבי שלל־הצבעים: האדמדם, הכחלחל, הירקרק והאפור. בחרף הזה הארוך, שכל חתימת־דשא לא נראתה בו, בקשו עיני הצמאות־לצבעים לרוות מבטן בשלל צבעיהן של אבני הרצפה. ועם בוא

הקיץ רבו בין האבנים מראות חדשים ומענינים! כאן מצאו להן קן דבורות־בר וצרעין לרוב. בינות לאבנים הן הותרות ומתקינות להן חורים עגולים כגודל האגוז עם מבואות ארוכים ועמוקים, מעלות את האדמה מבפנים אל פני־חוץ וצוברות אותה ערמות־ערמות קטנות. בתוך החורים האלה הן מטילות את ביציהן ומכינות שעוה ודבש־בר. זו תנועה בלתי פוסקת היא, בזחלן לתוך החורים ובעופפן מתוכם. בשעת־טיולי הייתי מוכרחה לשים לב לא להרוס את מעונותיהם של דרי־מטה אלה. ולרחבו של השביל משרכות הנמלים את דרכן הישרה שעליה הן מהלכות הלוך וחזור בהליכה כל־כך ישרה, כאילו היה אותו החוק המתימטי, שהקו היישר הוא הדרך היותר קרובה שבין שתי נקודות (דבר שאינו ידוע לגמרי לעמים פרימיטיביים), בשר מבשרם. ועל יד החומה מבצבצים כל מיני אזוב, מהם כאלה שכבר קמלו והם מתפזרים כמוץ ומהם הפורחים בלי לאות. מלבד זה יש גם דור חדש של אילנות צעירים, שפרחו ועלו באביב זה לעיני באמצע השביל או על יד החומה: שטה אחת קטנה, שעלתה כנראה ופרחה מן הזרע של העץ המזקין; צפצפות־כסף קטנות; גם הן יצאו לאויר העולם רק בחדש מאי, ואולם עתה הן עומדות כבר בשפע עליהן הלבנים־הירוקים, והן מתנִיעֲעות בהיות הסערה ממש כמו הזקנים... כמה פעמים עברתי על פניהם, כמה הרהורים הרהרתי אז ומה התהולל אז בעמקי־נפשי! בימות החרף הקשים, לאחר שירד שלג חדש, הייתי סוללת לי ברגלי את השביל הזה, ועכברון־הכרוב ידידי מלַוֵני, הלה שקויתי לחזור ולראותו בסתו הבא ושלא ימצאני עוד בבואו לבקש אחרי על־יד חלוני במקום, שבו הייתי מכלכלו בזרעונים. באדר, כשבעצם ימי הכפור היו באים ימי־טל מעטים, היה שבילי מתהלך לפלג קטן. עוד אזכור את הגלים הקטנים, שהיו נעים והולכים על פני שטח המים לקראת הרוח הקלה ובבואתן של הלבנים־השרופות אשר להומה היתה מסתמנת אז עליהם היה ומבהיקה. ואז בא סוף־סוף ירח מאי והביא את פרח־הסגול הראשון, ששלחתיו אליך.

בנודי היום כך על פני השביל ובהתבונני ובהרהרי, עלה על שפתי מפעם לפעם החרוז משירו של גֶטֶה:

„Merlin der Alte im leuchtenden Grabe
wo ich als Jüngling gesprochen ihm habe...“

הן יודעת אַת את השיר עד הסוף. לשיר זה לא היה, כמובן, כל קשר עם מצב־רוחי ועם כל־זה אשר מלא את נפשי. רק המוסיקה

של השיר עם הקסם המיוחד אשר לו השפיעו עלי מרגוע. לא אדע מדוע, אבל שיר יפה, וביחוד שיר של גֶטֶה פועל עלי בכה עצום בכל עת של התרגשות עצומה או של התרגזות רוח. כמעט שהפעולה הזאת היא פעולה פיסיולוגית, כאילו היו שפתי הצמאות מוצצות איזה משקה יקר, אשר יצַנן אותי בקרבי ואשר ישוב וירפא את בשרי ואת נשמתי. את השיר מן ה„דִיואַן המערבי־המזרחי", שאת מזכירה במכתבך האחרון, איני מכירה. העתיקי אותו לי. ועוד שיר אחד, החסר בכרך שירי־גטה אשר אתי פה, אני רוצה מאז: „ברכת־הפרחים". שיר קטן הוא זה, בן ארבע או שש שורות. והוא ידוע לי מפי מנגינה נפלאה, שהתקין לו וולף. החרוז האחרון הוא, בערך, כך:

„Ich habe sie gepflücket
In heisser Sehnsuchtsqual,
Ich habe sie aus Herz gedrücket,
Ach wohl ein Tausendmahl!"

עם המוסיקה עולים מטורים אלה צלילים כל־כך קדושים, עדינים וצנועים, ככריעת־ברך בתפלת־אֵלם. אבל איני זוכרת את השיר ואני רוצה אותו.

תמול בערב, בשעה התשיעית בערך, היה לי עוד מחזה נהדר. מעל ערשי ראיתי על פני השמים מראה נפלא: מין אור חוזר ומזהיר של צבע ארמדם, אשר הפתיעני, מאחרי שהשמים כלם היו אפורים. נחפזתי אל החלון ונשארתי עומדת תחתי כנטועה במסמרות. על פני השמים האפורים עם השויון הנצחי שלהם התנשאה במזרח עב גדולה, אשר צבעה האדמדם היה יפה כל־כך, עד שנראה כדבר שלמעלה מן הטבע. ועב זו היתה נפרדה ונבדלה מיתר חלקי השמים, להיות כמין שחוק פלאי אשר נבקע פה פתאום, או כמין ברכת־שלום נשואה ממרחקים לא־ידועים. שאפתי פתאם רוח, כאילו באה לי גאולה ופרשתי את כפי לתומי אל תמונת־הקסם הזאת. אם יש צבעים כאלה ואם צורות כאלה שכיחות בעולם, כי עתה יפים החיים ויש שכר להויתנו. האם לא כן? במבט עיני ינקתי את החזיון המזהיר הזה ובלעתי כל קו אדמדם אשר בו עד אשר הייתי מוכרחה למלא פי שחוק על עצמי. אל־אלהים! השמים והעננים וכל יפי־החיים הן לא ישארו בורנקה, כי נאלצה אני להפרד מהם; לא. הם ילכו יחד אתי וישארו אתי בכל מקום אשר בו אהיה ועד יומי האחרון.

עוד מעט ואכתב לך מברסלו. תבקריני שם בשעת־הכושר הראשונה. דרשי בשלום קרל.

אני מחבקתך מאליפות. להתראות בבית־הסהר התשיעי שלי.

הנאמנה לך

רוזה.

ד.

מִבְּרֶסְלוֹ.

ברסלה, 2/8 1917.

סוניטשקה חביבתי! מכתבך, שקבלתי בכ״ה לחודש, היה הבשורה הראשונה, שהגיעתני הלום מן העולם החיצוני, ויכולה את לתאר לך על נקלה מה גדלה שמחתי לקראת מכתבך. בדאגתך הנאמנה מלאת־האהבה אלי רואה אַת את דבר הַעֲבָרִי ממקום למקום לענין טרגי יותר מדי... ואני, כידוע לך, מתיחסת לכל חלופי־הגורל בשויון הרוח המתאים, הער. והנה הסכנתי כבר גם למקומי החדש. היום נתקבלו ארגזי־הספרים שלי מוֹרוֹנְקֶה – ועוד מעט ושני תאי־כלאי יתקשטו בספרים ובתמונות ובשאר הקשוטים הדלים, שאני מטלטלם עמי ממקום למקום, ויהי להם אותו המראה הביתי־המרווח, כמו בורנקה, ואז אניש אל המלאכה מתוך תשוקה כפולה. אמנם הסר יחסר לי פה חפש־התנועה הרֶלַטִיבי, שהיה לי שם, במקום שהמבצר עמד כל הימים פתוח לרוחה — וחסר גם האויר הנפלא והגן עם הצפרים! לא יתואר בדברים כמה קשורה נפשי בחבורה קטנה זו. ואולם, כמובן, שאפשר גם בלעדיהם, ועוד מעט ואשכח, כי היו פעמים ימים טובים מאלה. הסביבה פה דומה כולה בדיוק לאותה הסביבה של בית־הסהר ברחוב בַּרנים, חסר רק בית־הקברות המוריק באילניו אשר על־יד בית־החולים, שבו יכולתי לפחות לגלות לי מיום ליום איזה גלוי חדש בתורת הצמחים ובעלי־החיים. פה אין ל״גלותי״ כלום, ואף גם על פני החצר המרוצפה, המשמשת לי מקום־טיול. בשעות נדודי בחצר, אני מצמידה את מבטי במרצפות־האבן האפורות למען התחמק מפניהם של האסירים, העובדים בחצר — אלה הגורמים לי צער נעלם בתלבשתם המלעיזה: וביניהם נמצאים תמיד אחדים, שמספר־שנותיהם, מינם, כל קוי־הפרצוף האינדיבידואליים, נטשטשו לגמרי בחותמה של הדמורליזציה האנושית העמוקה ביותר. ואולם באיזה כח־מושך טמיר מושכים הוקא אלה את מבטי אליהם.

ואמנם בכל מקום נפגוש גם בפרצופים בודדים, שאף בגדי בית־הסהר לא יכלו לקלקל דמותם והיו משמחים ודאי את עיניו של הצייר־האמן. כך גליתי לי פה בחצר פועלת אחת צעירה לימים, שגזרת־גופה הגבוהה־הצרה, כמו כן ראשה המעוטף מטפחת יחד עם הפרופיל שלה עז־הבטוי, מזכירים בתבנית מִלֶט. תענוג הוא לראות באיזו תנועות אציליות היא סוחבת משאות כבדים — והפנים הכחושים עם עורם המתוח עליהם ועין־הלובן אשר להם, כלובן־הסיד, מזכירים במסוה־של־מוקיון... אבל מתוך נסיונות מעציבים, שכבר נוסיתי בהם לא אחת, אני משתדלת להתרחק מדמויות אלה, שהן מבטיחות לכאירה כל כך הרבה. גם ברחוב ברנים גליתי פעם אסירה אחת ותואר בנות־מלכים לה, ובדמיוני התאמתי לה גם פנימיות כזאת, שתהא מתאימה לחיצוניותה. ואולם כעבור ימים מעטים היתה היא המרַגֶלת בבית־כלאי, ולאחר שני ימים נוכחתי, כי תחת המסוה היפה הזה הבויות סכלות רבה כל־כך עם שפלות־התכונות, עד אשר הייתי מוכרחה מאז לצדד מבטי, כשהיתה עוברת על פני. בנפשי הרהרתי אז, כי הוֶנוּס מִמִּילוֹ יכלה לשמור במשך מאות בשנים על פרסומה בעולם רק מפני שהיא שותקת. אילו פתחה פיה, היתה ודאי כל התהלה הגדולה לאפס...

למולי עומד בית־הסהר לגברים, אותו בנין־הלבנים־השרפות, הרגיל. ואולם לרוחב החומה אני רואה את צמרות העצים מתוך איזה גן במרחק; צפצפה שחורה אחת, המאֻשֶׁשֶׁת לקראת רוח חזקה ושורה ארוכה של עצי־תדהר אֹרים ועליהם תלויים אלמוגים צהובים. החלונות נשקפים לצד צפונית־מערבית ועתים אני רואה ענני־ערב יפים, והלא תדעי, כי עב אחת קטנה יכולה להביאני לידי התפעלות ולהיות לי לתשלומין רבים. ברגע הזה, השעה השמינית בערב (אליבא דאמת השעה ה ש ב י ע י ת), שקעה השמש מעל לגג בית־הסהר אשר לגברים והנה היא שולחת את קרניה החדות מבעד לחרכי הזכוכית של הגג וכל השמים מאירים באור־זהב. הנני מרגישה עצמי בחדות־רוח. לא אדע מדוע. ואני שרה לי לעצמי את השיר „Ave Marie" מאת גוּנוֹד בלחש ולאט־לאט. (ודאי ידוע לך שיר זה).

רב תודות על ההעתקות משירי גֶטֶה. השיר „Die berechtigten Männer" הוא באמת יפה, אף־על־פי שמעצמי לא הייתי שמה לבי אליו. הן יש אשר אנחנו נותנים להשפיע עלינו פעמים גם מיפי איזה דבר. הייתי מבקשך להעתיק למעני בהזדמנות גם את השיר „קברו של אנקריון".

לפני ימים מעטים קראתי בספר מדעי על מסע־הצפרים, שעד היום הוא עוד לוטה בערפל סודי. הַבְּחַן הבחינו מתוך התבוננות, כי מינים שונים של עופות, השונאים אחד את השני שנאת־מות ונלחמים וטורפים איש את חברו, נוסעים יחד מתוך רעות משותפת במסעם הגדול על פני הים לארצות־הדרום. בימות החורף באים למצרים מחנות גדולים של צפרים, המחשיכים את השמים כעננים. ובתוך המחנות האלה, בינות לצפרים הדורסות, כמו הניץ, הנשר, הפֶּרֶס, הינשוף, נוסעות אלפי צפרי־זמר קטנות, כמו העפרוני, תרנגולון־הזהב, הזמיר, מבלי כל מורא ופחד. כנראה, שבמסעם שוררת, איפוא, „שביתת־מלחמה אלוהית" („tréve de dieu"). כולן שואפות לאותה המטרה המשותפת ונופלות יחד מתוך עיפות על חוף הנילוס למען התפלג שוב למינים ונזעים. ולא עוד, אלא הבחינו, שבמסע זה „על פני הנחל הגדול" נושאות על גביהן צפרים גדולות צפרים קטנות מהן. כך ראו מחנות של ענורים, עוברים במסעם ועל כתפיהן צייצו צפרי־זמר קטנות. האין זה נפלא!?

...לפני ימים אחדים גליתי לי בקובץ של שירים מאת הוגו פון הופמנסטל *), קובץ שבכללו חסר־טעם הוא וממולא תערובת מישונה. שיר אחד קטן. המשורר הזה בכללו אינו לפי טעמי. מוצאת אני, כי נוהג הוא סלסול במלותיו, כותב דברים רק כדי להפליא, אינו ברור — ואני, פשוט, לא אבין את אשר הוא אומר. ואולם השיר הזה מצא חן בעיני מאד ועשה עלי רשם עז של שירה. הנני שולחת אותו אליך בזה, אולי ישמח את לבך.

בימים האחרונים אני שקועה בספרי גיאולוגיה. את בודאי חושבת שזו תורה יבשה היא. זו היא טעות. אני קוראה בספרים האלה כמתוך התלהבות ומלוי־תאוה. תורה זו מרחיבה את האופק הרוחני יותר מאשר כל מדע אחר. על ידה רוכשים תמונה שלמה ומקיפה מן הטבע. הייתי מספרת לך הרבה בענין זה, אבל לזה דרוש, כי נ ד ב ר בינינו בלכתנו יחד בשעות שלפני־הצהרים בנאות־זידאֶנדה או בלוותנו אשה לרעותה פעמים אחדות לאור־הירח אל בתינו... מה את קוראה? מה עם אנדת־לסינג? אני רוצה לדעת מכל אודותיך. כתבי, אם אפשר, ת י כ ף באותה הדרך, או לפחות בדרך הרשמית מבלי להזכיר את המכתב הזה. בהשאי

*) „לפנות בקר" מאת הוגו פון הופמנסטל.

אני כבר מונה מספר לשבועות עד ארצך שוב אצלי. זה יהיה ודאי מיד לאחר ראש־השנה — הלא?

מה כותב קרל? מתי תשובי לראותו? דרשי בשלומו אלפי פעמים בשמי. אני מחבקתך ולוחצת את ידך באון. סוניטשקה אהובתי החביבה! כתבי במהרה והרבה. שלך

רוזה

ברסלו 24/11 1917.

...טעות היא בידך אם תחשבי, כי לכתחילה אני מתנגדת אל המשוררים המודרניים. זה לפני חמש־עשרה שנה בערך, שקראתי את דְהמֶל בהתלהבות — איזה דבר הכתוב בפרוזה — על־יד מטת־המות של אשה אהובה — איני זוכרת היטב את הפרטים — והדברים הלהיבוני מאד. את „פַנְטַסוּס" של ארנו הולץ יודעת אני עוד עתה בעל־פה. „האביב" של יוהן שלַף הרהיבני אז. ואולם אחר־כך חזרתי מכל זה לאחור, ושבתי אל גֶטֶה ואל מֵיריקֶה. את הופמנסטל לא אבין, את גיאורגֵי לא אדע. אמת היא, בנוגע לכולם יראה אני קצת את השליטה הנפלאה והשלמה שיש להם על הצורה, על אמצעי־הבטוי השירתי, ורק שחסרים הם באותה שעה השקפת־עולם גדולה ונאצלה. הקרע הזה מעורר בנשמתי הד של איזה קול עמום ומבולע עד שעל־ידי־זה נעשית לי כל הצורה היפה רק להעויה משונה. על פי רוב הם חוזרים ונותנים לנו נדנודי־רוח נפלאים, ואולם נדנודי־רוח בלבד אינם מצטרפים עוד לחשבון של נשמת־האדם.

סוניטשקה, הערבים עתה מלאים קסם מרובה כל־כך, כאלו היתה עונת־האביב. בשעה הרביעית אני יורדת לתוך החצר. הדמדומים כבר רובצים על הארץ, ואז אני רואה את כל הסביבה האיומה מעולפה בצעיף סוד־העלטה, ואולם השמים מאירים עוד בתכלת צלולה וזכה וירח של כסף בהיר צף על פניהם. בשעה זו אני רואה, והנה במרומים אשר על החצר נוסעים באלכסון מאות מאות עורבים, צפופים ונבדלים איש מאחיו, לבוא אל השדות, כל אחד אל עץ־השֵנה שלו ללון שם הלילה. נוסעים הם במשק־כנפים מלא הרחבת־הדעת וקוראים איש לאחיו קריאות נפלאות — שהן שונות כל כך מן ה„קרַא" החד, שהם משמיעים ביום, כשהם עוטים מלאי־חמס אל השלל ומבקשים טרף. עתה נשמע הקול והנה הוא מבולע ורך, קול־של־גרון עמוק, והוא עושה עלי רושם כקולו של כדור־מתכת קטן, ובשעה

שרבים מהם מגרגרים בגרון ומפליטים חליפות את „קוֹ — קוי' זה. נדמה לי, כאילו הם מצחקים זה עם זה ומשליכים זה אל זה כדורי־מתכת, והכדורים עפים בתוך האויר בתבנית קשת נטויה. אין זאת, כי אם מפטפטים הם עתה איש באזני אחיו ומספרים על דבר מוצאותיהם וקורותיהם הקטנות והגדולות במשך היום... נראים הם בעיני פתאם כאילו היו כבדי־ראש ומהוגנים ביותר. בשעה שהם עוברים בכל ערב על פני מסלולם הסלול לפניהם ועל־פי ההרגל שלהם, ואני מרגישה כעין יראת־כבוד בפני העופות הגדולים האלה. ראשי נשא למעלה ואני מביטה אחריהם עד עבור האחרון. אחר־כן אני מתהלכת בעלטה אנה ואנה ואני רואה את האסירים, העושים עוד את עבודתם בחפזון בתוך החצר, נודדים כצללים לא ברורים ממקום למקום, ואני שמחה כי אני בעצמי לא אֵראה — ואני יחידה כלי, חפשית כלי לחלומותי ולאותו החוט של ברכת־השלום הנעלמה, אשר ביני ובין מחנה העורבים מלמעלה — ולי טוב כל־כך בתוך האויר הרך הזה, אשר עינו כעין אויר האביב. אז יעברו האסירים שנים־שנים, כאנשי־צבא, עם הסירים הכבדות (מְרַק־הערב!) בעברם את החצר לבוא אל הבית פנימה, כעשרת זוני־אנשים זה־אחר־זה, ואני הולכת אחריהם באחרונה. בחצר, בבתי־הכלכלה, יכבו מעט מעט הנרות, אני נכנסת אל הבית פנימה, הדלתות תסגרנה על מסגר פעמים וגם על הבריחים — היום בא אל קצו. אני מרגישה עצמי כל־כך טוב למרות הכאב על הַגֵּס, הן חיה אני בעולם־חלומות זה, אשר בו הוא לא־מת כל־עיקר. למעני הוא עוד חי ואני מחייבת לקראתו בהרהרי בו.

סוניטשקה, היי שלום. אני שמחה מאד לבואך. כתבי נא במהרה, — לעת־עתה באופן רשמי — גם זה טוב — ואחר־כן בהזדמנות.

אני מחבקתך, שלך

רוזה.

ברסלו, אמצע דצמבר 1917.

...שנה עברה למן היום, שקרל אסור בלוקו. בחדש הזה הרהרתי הרבה פעמים בדבר — ולפני שנה בדיוק היית אצלי בורנקה והבאת לי את אילן הלידה היפה... בשנה זו הזמנתי לי פה את האילן, אבל אילן נובל הביאו לי חסר־ענפים, אין להשוותו אל זה של אשתקד. איני יודעת איך אוכל לשים עליו את שמונת הנרות, שהשגתי לי. זה יהיה לי תג־

הלידה השלישי בבית־הסהר. ואולם אל נא תחשבי את הדבר לטרגי יותר מדי. אני שלוה וערה כמאז. אתמול שכבתי ערה עת רבה — לעולם איני יכולה להרדם לפני השעה הראשונה, ואולם מוכרחה אני לעלות על המטה בשעה העשירית — ואני חולמת בשעות כאלה חלומות שונים בחשכה. אתמול חשבתי כך: מה נפלא הוא, כי היה אני תמיד בשכרון של שמחה — בלי שום סבה מיוחדת לזאת. ככה אני שוכבת, למשל, פה בתא האפל על גבי מצע קשה כאבן, מסביב לי בבית שפוכה דממה של חצר־מות, כנהוג, והאדם נחשב בעיני עצמו כאילו הוא שוכב בקבר. בעד החלון נופל על־פני התקרה אור חוזר של העששית, הדולקת לפני בית־הסהר כל הלילה. מעת לעת תשָמע בקול עמום המית רעש רחוקה של איזה מסע ממסעי מסלת־הברזל, העובר לפני הבית, או ישמע מקרוב מאד, מתחת לחלונות, קול אנשי־המשמר בהיותם מכעכעים ומשתעלים, בשעה שהם צועדים בנעליהם הכבדות צעדים אחרים לאטם, כדי להניד קצת את רגליהם הקופאות. החול חורק תחת רגליהם כמו באפס־תקוה, עד שכל הריקניות ואפסות־כל־מוצא בוקעות משם ונכנסות אל תוך הטחב של הלילה האפל. ואני הנני שוכבת יחידה ודוממה, מעולפה במטפחות השחורות והשונות האלה של חשכה וקוצר־רוח ומאסר והורף — בשעה זו דופק בי לבי מתוך איזו שמחה פנימית, שאיני יודעת ואיני משינה מה היא, והיתה כאילו קרן־שמש מזהירה עברה על פני נוה־דשא פורח, ואני שוחקת מתוך העלטה אל מול פני החיים, כאלו הייתי יודעת איזה סוד מלא־קסם, אשר יכחיש את כל הרע ואת כל העמל ואשר יהלך רק בתוך בהירות ואושר. ובשעה זו אני מבקשת בעצמי את הסבה לשמחתי ואיני מוצאת שום דבר, ואני מוכרחה לשחוק עלי בעצמי. כמדומני, שהסוד הזה אינו אלא החיים בעצמם; חשכת הלילה העמוקה יפה ורכה כקטיפה — אם רק יכולה העין להביט לנכון. וגם מתוך חריקת החול תחת צעדי אנשי־המשמר, המתונים והכבדים, עולה שיר קטן ויפה על החיים — אם רק יודעת האוזן לשמוע לנכון. ברגעים כמו אלה אני מהרהרת על אודותיך. חפצה הייתי למסור לידך את מפתח־הקסמים הזה למען תראי תמיד, ובכל מיני המצבים, את היפה, ואת החיים בצהלתם ולמען תהלכי גם בתוך המהומה והרעש כהלוך על פני שדות אורים. ואין כונתי, חלילה, לכלכלך בסנפנות ובשמחות־חיים מדומות. מאחלת אני לך את כל התענוגים המוחשיים. ואולם חפצה הייתי להוסיף לך על אלה גם את

הערנות הרוחנית, הפנימית, הבלתי־פוסקת, למען תשקט בי רוחי בראותי אותך מהלכת על פני החיים עוטה מעיל רקום־כוכבים, אשר יגן עליך בפני כל הקטנות, האפסות והשפלות.

בפרדס שטיגליץ לקטת לך אגודת גרגרים שחורים וורדיים־סגוליים. הגרגרים השחורים ודאי לוקטו מן ההולונֶדֶר — גרגריו תלויים בקבוצות מלאות בין קצות־עלים, הדומות לנוצות; בוודאי תדעי אותם; או אולי מעם השוּמָנִית נקטפו; קבוצות־גרגרים ישרות עם עלים קטנים מארכים וצהובים. והגרגרים הורדיים־סגוליים ודאי מעם העוֹזְרָד הקטן הם; הם אמנם אדמדמים, אבל בעונה מאוחרת זו בשלים הם כבר יותר מדי, ודומים להיות סגולים — ורודים. עליהם דומים לעלי־ההדס, קטנים הם, מחודדים בקצותיהם, ירוקים־כהים, כחלקת־העור להם מלמעלה ולמטה הם מחוספסים.

סוניושה, היודעת את את ספרו של פלַטֶן „Die verhängnissvolle Gabel“? התוכלי לשלחו לי, או להביאו אתך? קרל הזכיר פעם, שהוא קרא את הספר הזה. שיריו של גֵיאוֹרְגֵי יפים הם. עתה יודעת אני מנין לך החרוז: „ובינות לְאִוְשַׁת הַקָּמָה הַמַּאֲדִימָה“, שהיית רגילה לחזור עליו כפעם בפעם בלכתנו על פני השדות. היכולה את להעתיק לי בהזדמנות את השיר „Amadis“ החדש? אני אוהבת כל־כך את השיר הזה — מובן הודות למנגינתו של הוגו וולף — אבל הוא איננו אתי פה. הממשיכה את לקרוא את אגדת־לֶסינג? אני שבתי לקרוא בתולדות המטריאליסמוס של לַנגֶה. ספר זה בכחו לעוררני תמיד ולחדש את רוחי. חפצתי מאד, שגם את תקראי בו פעם.

הוי, סוניטשקה, מכאוב חד מצאני פה. אל תוך החצר, ששם אני מטיילת, באות לפרקים עגלות מקרב מחנה הצבא, והן טעונות שקים או אדרות ישנות של החילים או כתנות, ועליהם נראים לפעמים גם כתמי־דם. את החפצים האלה מורידים פה מעל העגלות ומחלקים אותם בין האסורים, בכדי שיטליאו אותם ויתקנום, ואחר־כך חוזרים ועומסים אותם על גבי העגלות, כדי להחזירם אל מערכות־הצבא. באחד הימים האחרונים באה עגלה כזו, והיא היתה רתומה הפעם לא לסוס, כי אם לשור־בר קטן. היה זו ראיתי עתה מקרוב בפעם הראשונה. השורים האלה רחבי־בשר הם והזקי־מתנים יותר מן הבקרים שלנו. ראשיהם שטוחים קצת וקרניהם נטויות ושטוחות גם הן, באופן שראשיהם דומים יותר אל ראשי הצאן שלנו. והם שחורים לגמרי ועיניהם רכות וגדולות. באים הם אלינו מרומיניה, כי

היו לנו לשלל־מלחמה... החילים, המנהיגים את העגלה, מספרים, כי רק ביגיעה רבה מאד עלתה להם לצוד את החיות האלה, הרגילות כל־כך לחרות, כדי לעשותן להיות מושכות בעול. מכות גדולות ואכזריות מאד הוכו, עד שנתקים בהם באמת המאמר: „וַי וִיקְטִיס". בערך מאת חיות כאלה נמצאו עתה פה בברסלו לבדה, ולא עוד, אלא שהחיות האלה, שהיו רגילות אל המרעה השמן ברומיניה, אין נותנים להן עתה את טרפן אלא במדה זעומה מאד. מתעמרים בהן ביד חזקה לכל סבל ולכל משא כבד, באופן שהן הולכות וכלות לעינינו במהרה. — ובכן: לפני ימים אחדים באו עגלות טעונות שקים, והמטען רב וגדול מאד ונערם עד למעלה, עד ששוריי־הבר נלאו ממשוך ומעבור את השער, ולא יכלו לבוא אל תוך החצר. החיל ההולך עם העגלה, אדם גס ומגושם, התחיל להכות בקצהו העב של שוטו על גבי החיה באכזריות שפוכה, עד שהמשגיחה התרגזה מאד והוכיחה אותו בדברים, ושאלה אותו אם אין בלבו קצת חמלה על החיות? — „הן גם עלינו בני־האדם אין לאיש שום חמלה", ענה החיל בשחוק רע והוסיף להכות בכח גדול שבעתים מבראשונה. החיות משכו סוף־סוף ועברו את ההר, ואולם אחת מהן זבה זוב דם... סוניטשקה, עורו של שור־הבר הקטן הן היה למשל בנוגע לְקשיו ועָביו — והעור הזה היה קרוע! החיות עמדו אחר־כך דוממות ועיפות מאד בעת שפרקו את המטען; ואחת מהן, זו שזבה דם, הביטה נכחה בעיניה הרכות והשחורות, ופניה השחורים היו להם רושם כמו ילד המתאפק מבכי. הפנים היו באמת פנים של ילד בשעה שיסרו אותו קשה והוא אינו יודע בשביל מה ועל־מה ולמה, ואינו יודע איך להמלט מפני היסורים ומפני הכח הגס... ואני הנה עמדתי למעלה־למעלה והחיה הבישה בי, והדמעות התחילו זולגות מעיני — והדמעות היו הדמעות שלה. גם על אח נאהב לא יוכל לב אדם לפרפר יותר משפרפר לבי בתוכי ממכאוב ומאפס־אונים על דבר היסורים האלה בלחש... מה רחוק הכל, אין עוד שדות־המרעה הנרחבים של רומיניה! ושם היתה השמש זורחת אחרת, הרוח היה מנשב אחרת, ואחרים היו גם קולות הזרוז המילודיים של הרועים. ופה — עיר זו, הזרה האיומה, הרפת המחניקה, השחת המעופשת, המעוררת גועל, הבלולה בקש נרקב; האנשים הזרים האיומים ואתם — המכות, הדם הזב מן הפצעים... הה, שורי, הה, אחי הנענה היקר, הנה אנו נצבים שנינו פה חסרי יכולת כל־כך ואלמים, ואחים הננו לכאב, לחסר־היכולת ולכליון־הנפש. — ובינתים והאסירים

סָבו על העגלה, פרקו מעליה את השקים הכבדים ויסחבום אל הבית פנימה. ואולם אותו היל תחב לו את שתי ידיו לתוך כיסי־מכנסיו, התהלך בפסיעות נסות על פני החצר, חייך ויצפצף לו בנחת זמר־שוקים — — ולנגד עיני חלפה ועברה כל המלחמה הנפלאה...

כתבי במהרה. אני מחבקתך, סוניטשקה.

שלך, רוזה.

סוניושה חביבתי, ואת היי שלוה ורעננה על אף כל אלה. כך הם החיים וכך צריך לקחתם; בבטחון, בלי יאוש ובבת־צחוק על השפתים — ולמרות הכל.

ברסלו, יום 14/1 1918.

סוניטשקה חביבתי!

ימים הרבה כבר לא כתבתי לך! דומה עלי, ירחים עברו מאז. וגם כיום לא אדע עוד, אם את בברלין, אבל אני מקוה, כי טורי אלה עוד יגיעוך ליום־הולדתך. בקשתי את מַתִּילְדָה לשלוח לך בשמי אגודת־אורכידיאות, והנה היא שוכבת בבית ההולים, המסכנה, ולא תוכל למלא את בקשתי. ואולם הן יודעת את כי בכל נפשי ורוחי אני אתך, ורוצה הייתי לעטפך כולך ליום הולדתך בשלל־פרחים: באורכידיאות אשר צבע הלִילָה להן, בפרחי־אירים לבנים, ביַקִינְטוֹת המפיצות ריחות הריפים ובכל אשר יש להשיג. אולי אזכה לשנה הבאה *) להגיש לך את פרחי בעצם ידי ולטייל אתך בגן הבוטני ועל פני השדות. מה יפה יהיה אז! 0 מעלות היום, האויר מורח בתוך איזו נשימת אביב קלילה ורעננה, ומלמעלה, מבינות לעבים עבות ולבנות כלוֹבֶן־החלב, מציצים שמים מכחילים. ואנקורים מצייצים בעליזות — אפשר לחשוב כי שלהי אדר היום. אני כבר שמחה כל כך לקראת האביב, זה האחד אשר לא נשבעהו כל ימי היינו ואשר בכל שנה ושנה עוד נוסיף לאהבו ולהוקירו יותר ויותר. התדעי, סוניטשקה, כי התחלת האביב בעולם האורגני, זאת אומרת ההתעוררות לחיים, מתחילה עתה בתקופת טבת מבלי להמתין לאביב אשר בלוח. בשעה זו, שלפי הלוח אנו עומדים בה בראשית החורף, נמצאים אנו באמת בקִרְבָה האסטרונומית היותר גדולה לשמש. ולעובדה זו פעולה סודית כל־כך על כל החיים, עד שגם על פני חצי־הכדור הצפוני שלנו, המעולף בשלגי־חורף, מתחיל כבר מתעורר לחיים, כבמטה קסמים, כל עולם

*) כעבור שנה, בט״ו לינואר 1919, נרצחה ר. ל. יחד עם קרל ליבקנכט.

הצמחים ובעלי החיים. פטורי־הציצים מתפתחים והרבה בעלי חיים מתחילים כבר בפריה ורביה. לפני ימים מעטים קראתי באחד מספריו של פרַנס, כי היצירות המדעיות והספרותיות המעולות ביותר אשר ליוצרים המפורסמים, הלות בחדשי כסלו־טבת. גם בחיי בני האדם תהיה, איפוא, תקופת־טבות כרגע מכריע והביא זרמי חיים חדשים. ואף גם את, סוגישקה, פרזו משכים את, שעלה ופרח בעצם השלג והכפור — ומשום כך כמו רועדת את מצנה כל ימי הייך ואת מרגישה עצמך כזרה בחיים והנך זקוקה לטפול מיוחד...

על רודָן, ששלחת לי לחג הלידה, שמחתי עד מאד והייתי מביעה לך את תודתי תיכף ומיד אילו לא אמרה לי מתילדה, כי בפרנקפורט את. מה שמשך את לבי ביחוד הוא חושו את הטבע וחרדת קדשו לפני כל עשב בשדה. אדם נפלא היה זה, כנראה; גלוי־לב, טבעי, מלא על כל גדותיו את ההום הפנימי ואת אצילות־הנפש. הוא מזכירני בכל אות ז'ורס. המצא חן בעיניך ספרו של ברודקורן? או אולי קראת בו מכבר; רומן זה פעל עלי פעולה עצומה; ביחוד מלאים תאורי־הנוף כח פיוטי רב. לברודקורן נדמה, כנראה, כמו לדי־קוסטר, כי „על פני ארץ־פלַנְדֶרן" עולה השמש ושוקעת באופן הרבה יותר יפה מאשר על פני כל התבל כולה. אני מוצאת, כי לכל הפלַמים יש יחס של אוהבים לאהובה לארצם הקטנה. הם מציירים אותה לא כמו כברת־ארץ יפה, אלא ככלה צעירה ומזהירה. וגם בסוף הטרגי־העמום מוצאת אני קרבת־צבעים עם התמונות הגרנדיוזיות שב„טיל איילנשפיגל", כך, למשל: ההרס הגמור של בית־הבושת. האין אף את מוצאת, שהספרים האלה בקולוריט שלהם מזכירים לגמרי ברֶמברנדט: כהות־הצבעים אשר לתמונות, כשהיא מעורבת בטון נוצץ של זהב עתיק; הריאליות היבשה מאד בפרטים ועם־כל־זה ספירה פנטסטית־אגדית.

קראתי ב„ברלינר טגבלט", כי בבית הנכות שעל שם פרידריך תלויה תמונת טיצְיַן חדשה. הכבר ראית אותה? אני מודה בגלוי, כי טיציו אינו מידידי; לגבי דידי הוא יותר מדי חלק וקר, יותר מדי אמן במלאכתו — סלחי לי, אם תראי בזה עלבון של „הוד־כבוד־המלכות", ואולם אני איני יודעת אלא את הרגשתי הפנימית. ואף־על־פי־כן הייתי מאושרה אילו יכולתי לבוא עתה אל המוזיאון לראות את פני האורח החדש. הראית כבר גם את עזבונו של קופמן, שכל־כך הרבו לדבר בו?

אני קוראה כיום מחקרים ישנים על שקספיר משנות הששים והשבעים, כשהיו עוד שוקלים וטרים הרבה בגרמניה בפרובלימה שקספיר. אולי תוכלי להשיג למעני מן הספריה הממלכתית או מספרית־הרייכסטג: קליין, תולדות הדרמה האיטלקית: שאק, תולדות הספרות הדרמטית בספרד; גרבינוס ואורליצי על שקספיר? ומה דעתך על שקספיר? כתבי במהרה! אני מחבקתך ולוחצת ידיך בתום. היי עליזה ורעננה על אף הכל. סוניטשקה אהובתי, להתראות!

אימתי את הושבת לבוא?

סוניטשקה, עשי נא למעני ושלחי למתילדה בשמי יַקינטות. אני אשיבן לך בהיותך פה. שלך

רוזה.

ברסלה, 24/3 1917.

סוניטשקה הביבתי, ימים רבים כבר עברו ואני לא כתבתי לך — וכמה פעמים הרהרתי בך במשך הימים האלה! „חליפות־העתים" נוזלות ממני לעתים את החשק לכתוב... אילו יכולתי להיות עתה אתך יחד, ואגב טיול בשדות לפטפט „די אומניבוס רֶבּוּס", היה זה בשבילי חסד ואמת. ואולם לדבר זה אין כל תקוה לעת־עתה. ערעורי נדחה לגמרי על־ידי תיאור מפורט של רוע־לבי ואי־חזרי־למוטב, ואף ההצעה, כי תִנָתן לי חפשה קצרה, נדחתה אף היא. עלי להכות, איפוא, עד אשר נגנצח את כל העולם.

סוניושה, אם עוברים ימים ואני איני מקבלת כל ידיעה ממך, חיה הנני בהרגשה, כי הנך מתרוצצת שם נלמודה ושוממה באי־מנוחה וברוגז, כעלה זה, שהרות נשלו, ודבר־זה מסב לי צער וכאב. הביטי וראי, הנה ממשמש האביב ובא, ובשדות יש כבר לראות הרבה ולשמוע הרבה! הרבי נא לצאת; השמים כל־כך מענינים עתה וחליפות להם בעניהם, הטסים ללא־מנוחה, והאדמה מה יפה היא בודאי בתוך תמורת־האורות הלזו. הרוי־נא מבטך בכל אלה גם בגיני... האביב — זהו היחיד והאחד, שלא יהיה לנו למיותר בחיים, והוא שומר בקרבו תמיד את הן־חדושו ואת אמונו. והנה עליך ללכת בהחלט אל הגן הבוטני למען הודיעני דבר. בשנה זו מתהוה, כנראה, דבר מיוחד במינו: כל הצפרים חזרו ובאו אלינו הישתא בחודש אחד, או חודש ומחצה במוקדם. הזמיר היה כבר פה בעשירי לאדר; מניע־הצואר, שדרכו לחזור רק בסוף ניסן, כבר השמיע קול־צחוקו בחמשה

עשר לחודש; ואף גם הפִירוֹל, הנקרא „צפור של חג־השבועות‘ ואינו הוזר לעולם לפני אייר, כבר פרט פה על פני קולו־הלילו לפני שבוע בדמדומי־שחר! אני שומעת את כלם מרחוק, מגן בית־המשוגעים. לא אוכל לברר לעצמי כלל את תשובתם המקדימה, ורוצה הנני לדעת, אם יש לראות כדבר הזה גם במקום אחר, או רק אין־זאת, כי בית־המשוגעים בלבד זכה לכך... לכי, איפוא, אל הגן הבוטני, סוניטשקה, אבל בע־ךְ בשעת־הצהרים ביום שמש והטי אוזן והקשיבי ותודיעיני. דבר זה הוא לי, אגב עניני לתוצאות המערכה בקַמבּרֵי, הדבר החשוב ביותר עלי אדמות — ענין הנוגע עד לבי.

מה יפות הן התמונות אשר שלחת לי! על רמברנדט הן אין להוסיף מלה. בציורו של טיצִין הדהימני יותר הסוס מאשר רוכבו. שער לא שערתי מעולם כי יש לבטא אצילות מרובה כל־כך ואון־שליטים נאמן בבעל־חיים. ואולם היפה — היפה על פני כל היא תמונת האשה בציורו של בַּרְטְלוֹמֵיוֹ די־ויניציה (ואותו לא ידעתי כל עיקר). איזה שלל־גוונים, איזו עדינות בציור. איזה קסם טמיר בארשת־הפנים! אשה זו מעלה בזכרוני, בדרך לא ברורה לי, את „מונה ליזה‘. שפע חיים ואור הכנסת לתוך מיצר־כלאי עם התמונות האלה.

את ספרו של הָנְסֶכֶן*) עליך לשמור. צר לי על שכל ספריו אינם בידינו. אני הייתי נותנת אותם לך ולא לידי אחר. הקבלת את שקספיר? מה כותב קרל; אימתי תשובי לראותו? דרשי אלפי פעמים בשלומו בשמי ואמרי לו: „Ça ira“ — ועל אף הכל! והיי רעננה ועליזה; שמחי על האביב: בַּבָּא נבלה שתינו יחד. אני מחבקתך, חביבתי; בחג־פסח שמח! גם לילדים הרבה שלומים! שלך

רוזה.

ברסלו, 2/5 1918.

...את „קַנְדִיד‘ וה„נסיכה אולפֶלדט‘ קראתי ושמחתי על שניהם גם יחד. „קנדיד‘ נדפס בהוצאה יפה כל־כך עד אשר לא מלאני לבי להתוך את דפי־הספר, ואקראהו ככה. ומאחר שהספר נדפס בהצאי־גליונות היה הדבר אפשרי בנקל. צרוף איום זה של כל ענויי־האדם היה עושה עלי לפני המלחמה רושם של תמונת־עועים לא־כנה — והנה עתה הכל ריאלי

*) ד״ר הנס דיפנבך, הנזכר לעיל.

כל־כך... סוף־סוף נודע לי גם מאין בא הבטוי: „mais il faut cultiver notre jardin", שאני עצמי כבר השתמשתי בו בהזדמנות. ה„נסיכה אולפלדט" — זהו דוקומנט מענין, השלמה לשל גְרִימֶלהוזן... מה שלומך? האין את טועמת מטעם־האביב?

תמיד שלך
רוזה.

ברסלו, יום 12/5 1918.

סוניטשקה, מכתבך הקטן כל־כך שמחני, עד אשר אני רוצה למהר ולענות לך עליו. התראי, אפוא, כמה עונג והתלהבות הביא לך הבקור בגן־הבוטני! ומדוע אינך עושה לך את העונג הזה כפעם בפעם?! ואף גם אני נהנית מעט מבקורך בתארך לי עד מהרה את רשמיך בצבעים כל־כך חמים ואורים — היי בטוחה בזה! כן, יודעת אני את הנבטים אשר צבע האדם להם של האורן הפורח! יפים מוטל כל־כך בספק, כמו כל אשר עומד בעצם הפריחה, ואין מאמינים כמעט למראה העינים. הנבטים האדומים האלה הם נצני־הנקבה, ומאלה מתהוות אחר־כך הצְנֵפוֹת השחורות והכבדות, הפונות בהגמלן ונתלות למטה; וְלָאוֹרֶן גם נצני־זכר צהובים, המפזרים את אבק הזהב. — „פְּטוֹרִיָה" — אילן זה לא ידוע לי. את כותבת כי הוא ממשפחת השטה. האם מפני שגם לה עלים מנוצים ונצני־קטניות כמו לאותו אילן, המכונה „שטה"? ודאי ידוע לך, כי עץ זה, הנקרא כך בפי העם, אינו בעצם שטה אלא „רוֹבִּינְיָה". שטה אמתית היא, למשל, המִימוֹזָה, זו פורחת בנצנים אשר עין־הגפרית להם וריחה משכר. ואולם איני מתארת לי, שזו פורחת לה בברלין, כי צמח טרופי הוא זה. בּאַזְ'קְסִיוֹ בקוֹרְסִיקָה ראיתי בחודש כסלו על פני מגרש־העיר מימוזות נפלאות פורחות; אילנות ענקיים... פה ניתן לי, לדאבוני לראות את ירקות האילנות רק מרחוק, מבעד חלוני, ורק את צמרותיהם אני רואה מעבר לחומה. אני מתאמצת למַינם על־פי מראיהם הכללי ועל־פי טון הצבעים — וכפי הנראה, שלרוב זה נכון. לפני ימים מעטים הביאו הלום לתוך הבית ענף שבור, שנמצא במקרה, ויעורר במראהו הנפלא התלהבות כללית. היה זה ענף מעץ־הַמֵילָה, שהראיתיו לך ברחוב בנאות זידאֶנדה שלי, כשהוא עומד מזוין כלו בחבילות פירותיו הקטנים, הורודים־הירוקים־כהים; התזכרי עוד? — בחודש מאי היה זה, ואת נמשכת בכל לבך למראה הפנטסטי הזה. פה מתנוררים בני אדם עשרות בשנים ברחובות הנטועים עצי־מילה ולא השגיחו

עוד עד היום מה־דמות לאילן זה בלבלובו... ואותה קהות־ההושים רגילה גם ביחס לבעלי־חיים. בעצם הדבר הריהם תושבי־הכרכים פראים פשוטים ונסים.

ואצלי, להפך, מקבלת כל ההשתתפות הפנימית הזאת עם הטבע האורגני — en dèpit de l'humanitè — צורות חולניות כמעט, וזה קשור ודאי במעמד־עצבי. למטה מחלוני דגר זוג חוגות ומלטו אפרוח אחד — שלשת האחרים ודאי אבדו. והאפרוח יודע כבר לרוץ היטב. השמת לבך באיזה אופן מצחיק רצות החוגות? — פסיעות קלות, קטנות, מדלגות ועוברות. לא כמו האנקור, המקפץ בשתי רגליו. וגם להתעופף הוא יודע כבר, אבל את מזונו — תולעים, חרקים וכו' — לא יוכל עוד למצא לו, וביחוד בימים הקרים האלה. וכך הוא יוצא מדי ערב בערב ובא לפני חלוני למטה, ומצייץ בקול־נכאים — ועד ארגיעה מופיעים שני הזקנים והם נענים לו ב„הואיד — הואִיד" — מלא דאגה וכאב, ואחר־כן נחפזים הם במהירות אנה ואנה, מחפשים כמיואשים למען מצוא עוד בשעת הדמדומים והקור משהו למחיה, ואחר הם קרבים אל השובב הקובל ותוחבים לו לתוך מקורו מכל אשר מצאו. מעשה זה חוזר ונשנה עתה מדי ערב בע־בו בשעה השמינית ומחצה, וכשמתהיל אותו צפצוף־נכאים מתחת להלוני ואני מביטה ורואה באי־מנוחתם ודאגתם של ההורים השנים, אז תוקף עלי, במובנם הפישוט של הדברים האלה, מחץ־לב. לעזור להם נמנע ממני, כי החוגות פחדניות הן, וכשזורקים להן פתותי־לחם הן בורחות — ולא כיונים והאנקורים, הרצים כמו כלבים. ואני מיסרת את־עצמי ללא תכלית ומדברת אל לבי, כי הן איני אחראית על כל החוגות הרעבות שבעולם ואיני צריכה לבכות על כל שור־בר מוכה — אך ללא תועלת: אני חולה ממש כשמעי את צפצוף האפרוח וכראותי אותו! וכשהזרזיר, זה החוזר כל היום עד לסבל באיזה גן נסמך על פטפוטיו המרגיזים, משתתק ליום אחד, ולא תדע עוד נפשי מנוח מדאגה, שמה יאֻנה לו רע, ואני מצפה מתוך צער, כי ישוב ויבוא ויוסיף לצפצף לו את הבל־צפצופו למען אדע כי רוח לו. וכך קשורה הנני מתוך תָא־כִּלְאִי לכל העברים באלפי נימין דקות לאלפי יצורים גדולים וקטנים, והכל פועל עלי את פעולתו ואני דואבה וכואבה ונפשי לא תדע מנוח — — ואת גם את, סוניטשקה, שייכת לכל הצפרים ובעלי־החיים האלה, שעליהם תחרד נפשי כל הימים. אני מרגישה בצערך על הימים, העוברים וחולפים בלי „חיים". ואולם סבלנות ואומץ! עוד נחיה ונזכה

לגדולות. לעת־עתה רואים הננו ברדת עולם ישן לטמיון; מיום ליום נופלים נושיו ומתפוררים במפלי־ענק — ואולם המגוחך ביותר הוא, כי רוב בני האדם אינו מרגיש כלל בזה, והוא נתעה להאמין בשוא, כי רגליו עומדות עוד על קרקע מוצק...

אולי יש אתך, או אולי תוכלי להשיג עבורי, את „זיול בלאס" ואת „השד הצולע"? את לֶסַג' לא אכיר לגמרי, וזה מכבר אמרתי לקרא את ספריו. האם את תכירהו? אם לא תהיה לי ברירה, אקנהו לי בהוצאת־רֶקְלַם. אני מחבקתך בכל לבי. שלך

רוזה.

כתבי במהרה משלום קרל.

אולי נמצא בידי פפ. הספר „שדה־הפשתן" מאת סטיין סטרויבֶּלס? אף זו להבה חדשה; יצא ב„אינזל־פרלג"; כנראה ספר טוב מאד.

ברסלו, יום 18/10 1918.

סוניטשקה חביבתי, שלשום כתבתי לך. עד היום עוד לא קבלתי תשובה על הטלגרמה שלי אל הריכסקנצלר. הדבר יכול להמשך עוד ימים אחדים. אבל אחת ברור: מצב־רוחי הוא כזה, שבקור מצד ידידי בהשגחה, היה לי לדבר בלתי־אפשרי. בסבלנות נשאתי הכל בכל השנים האלה, אף יכולתי לשאת גם הלאה בסבלנות בתנאים אחרים. ואולם לאחר כל השנוי, שבא במצב, הוּיָה גם בנפשי איזה קרע. השיחות תחת עין־פקוחה משגיחה, אי־האפשרות לדבר על אשר ממלא את לבי, לא אוכל עוד שאתם, עד אשר נקל לי לותר על כל הבקורים ולהתראות כאנשים חפשים.

הימים הן לא יארכו עוד. אם דיטמן וקורט אייזנר כבר יצאו לחפשי, כי אז אי אפשר עוד להשאירני כלואה בבית־הסהר, וגם לקרל יקרא עוד מעט דרור. מוטב, איפוא, ישנמתין עד אשר נתראה בברלין. ועד אז אלפי שלומים. תמיד שלך

רוזה.

סְלְמָה לַגֶּרְלֶף. תרג. נ. ב.

אוֹרְחוֹת־הַחַיִּים*).

קשות, קשות הן הדרכים, אשר שומה עליו על האדם ללכת בהן עלי אדמות, נתיבות־ישימון, נתיבות־בוץ, נתיבות־הרים.

מדוע ועל שום מה מטילים על האדם יגון אין־קץ, עד שיתעה דרכו בשממה, או ישקע ביון־טיט, או יפול ממרומי־הר? היכן הן נערות־הפרחים הקטנות, היכן הן בנות־המלכה הפעוטות אשר באגדה, שעל כל מדרך כף רגלן צצים ורדים, היכן הם היצורים אשר ניתן להם לזרוע פרחים על השבילים הקשים?

כעת נדר גֵּיסְטָה בֶּרְלינג לבוא בברית־נשואין, כעת רק חפש יחפש אחרי כלה, אשר תהיה די עניה ודי נקלה בשביל הכומר המטורף. נשים למכביר — יפות ועדינות — נשאו נפשן אליו, אלא שהן לא נקפו אף באצבע כדי לרכוש אותו. במי, איפא, יבחר? את מי, איפא, ימצא?

ריבה צעירה ועניה, מגליל־היערות המרוחק והעזוב אשר בין סתרי ההרים הגבוהים, היתה מבקרת מפרק לפרק את אֶקֶבִּי (האחוזה שבה גר גיסטה ברלינג עם שאר ה„קוָאלירים"), והיא מביאה מטאטאים למכירה. רבים המה בגליל ההוא, שהדלות האיומה והשכול הנצחי הנם חזיון רגיל בו, אשר דעתם אינה צלולה ביותר, והנערה עם המטאטאים היתה אחת הרבים.

אבל היא היתה יפה. שערה הסמיך, השחור מני שחור היה ערוך לה בשתי צמות עבות למאד, שהראש היה צר להן. לחייה — סגלגלים־עדינים, אפה ישר ולא גדול ביותר, עיניה כחולות. היה זה אותו טפוס היופי — הנוגה, המַדוֹנָתִי — שנפגש גם כיום אצל עלמות מלאות־חן, אשר על חופי ה„לֵייפְזֶעֶע".

*) מפרקי הספר גֵּיסְטָה בֶּרְלִינְג.

הנה, עתה מצא לו גיסטה ברלינג את כלתו — מוכרת־המטאטאים המטורפת למחצה אין אשה נאה הימנה בשביל כומר טרוף־דעת. דבר מתאים מזה לא תמצא. לא! לא נשאר לו אלא לשים את פעמיו לקרלסטד להזמין הטבעת, ולאנשי ה„לייפזועע" צפוי יום ששון ודיצה. יצחקו להם כאות נפשם לתעתועי גיסטה ברלינג, אשר שם עינו במוכרת מטאטאים והכניסה לחפה. כן, כן, יצחקו להם כאות נפשם! וכי יצאה פעם מתחת ידיו בדיחה מבדחת מזו?

קשות, קשות הדרכים, בהן הולכים בני־אדם — שבילי־ישימון, שבילי־נגוך, שבילי־הרים.

וכי לא שומה עליו, על הנדה, להיות נודד בדרך המרוחים? דרך הזעם, דרך היגון, דרך האסון? ומה בכך אם יִדח למשואות, אם ילך לאבדון? וכי ישנו בעולם אף אחד, אשר דואג לו ואשר אומר לעצור בעדו? וכי ישנו בתבל אף אחד, אשר יושיט לו יד של ישע, אשר יגיש לו טפת־תנחומין? היכן הן נערות־הפרחים הקטנות, היכן הן בנות־המלכה הפעוטות אשר באגדה, היכן הם כל היצורים, אשר ניתן להם לזרוע שושנים על אבני השבילים הקשות?

לא, לא. הגרפין מבורג — הצעירה, הרכה — (זו אשר גרשה את גיסטה ברלינג מביתה, כאשר נודע לה דבר היותו כומר שנדה מכהונתו), זו לא תפריע לו לגיסטה ברלינג להפיק את זממו. היא חוששת לכבודה, להתמרמרות הבעל, למשטמה של החמות, מאומה לא תעשה בשבילו כדי לעצור בעדו.

בשעות התפילה הממושכות בכנסיה אשר בספַּרְטַסִיָה, תרכין ראשה, תשא למרום כפיה, ותפלה תפלל בעדו. גם בלילות־נדודים תהא דואגת לו ובוכה מר לגורלו. אולם אף ציץ אחד אין אתה אשר תשליכו על דרך הנדה, אף טפת־מים להשקיט את ענויי הצמא, אף להיצת־יד קלה טובקלות, אשר תחזירהו מעברי פי תהום.

גיסטה ברלינג אין בדעתו כלל להלביש את בחירת־לבו משי ולקשטה אבני חן. הוא מניח אותה להיות מהלכת עם מטאטאיה מחצר לחצר, כאשר רגילה היתה קודם לכן, אולם בלבו גזר אמר להקהיל את כל הגברים והגבירות הנכבדים שבגליל למשק־סעודה באֶקבי, ולהכריז באותו מעמד על ארוסיו. אזי יוציא אותה מן המטבח, כמות שהיא חוזרה מנדודיה הממושכים, בהיות אבק־הדרכים וטיט־החוצות על בגדיה, בהיותה,

אולי, קרועה ובלויה, פרועת־שער, טרופת־המבט וטרופת־הדבורים. אזי יעמוד וישאל את אורחיו, הלא מצא לו עתה כלה נאה לכל הדעות, האיננו צריך הוא, הכמר טרוף־הבינה, להתגאות קבל עם בכלה יפהפיה זו, בקלסטר פניה הדומים לפני מַדונה, בברק עיניה הכחולות, החולמות! כונתו היתה לבל יתפרסם הדבר טרם עתו, אלא שלא עלה בידו לשמור על סודו, ובין כל אלה שנודע להם את אשר זמם גיסטה היתה גם הגרפין דוניה הצעירה.

אבל מה תוכל לעשות, כדי למנוע אותו מצעד זה? יום הארוסין הנהו בא, ודמדומי־ערב התחילו יורדים ויורדים. בקבינֶט הכחול שלה עמדה נצבה הגרפין, ומבטיה תעו בירכתי צפון, האמינה אמונה שלמה שתראה מכאן את אֶקֶבִּי, אם גם דמעות ואדי־ערפל היו כצעיף לעיניה. ראה ראתה בכל הבהירות את הבית הגדול, בעל שלש הקומות, ששלש שורות של חלונות מוארים נוצצות בו, ראה ראתה בדמיונה את יין־השמפן המפעפע בגביעים, שמעה את הברכות על הכוס ואת גיסטה ברלינג, המכריז בפומבי על ארוסיו את מוכרת המטאטאים.

אלו עמדה עתה במחיצתו, קרוב אליו, אלו שמה חרישית כף־ידה על כף־ידו, או רק חננה אותו במבט יחיד, מבט־ידיד — האם לא היה סר בין רגע מדרך המדוחים של הגדה? אם מלה אחת משלה היה בה די כה לגרום למעשה־יאוש שכזה מצדו, האין בכחה של מלה אחרת לשמש תרים בפני הרע?

נפשה תסלוד, בהזכרה שעוות־הדין הוא מצד גיסטה כלפי הילדה העלובה, המסכנה, אשר תפול ברשתו, אולי בגלל מעשה־שעשועים של יממה אחת. ואולי גם זאת כונתו — ונפשה תסלוד עוד יותר לזכר החטא, שהוא עתיד להטוא כלפי עצמו — ואולי גם זאת כונתו, לעשותה שלשלאות לרגליו, כדי שיסרס את און רוחו לנצח נצחים וימנע מאתו להמריא למרומים.

סוף סוף, לאחר ששקלה הכל שקול מדויק, נעשה ברור שרק בה האשמה. היא היא שדחפתו על דרך הרע, ע״י מלה יחידה של פסק־דין חמור. היא, שרק ברכה וחסד שמורים אתה, מה היה לה שהוסיפה עוד קוץ אחד לעטרת־הקוצים של החוטא?

אמנם כן, כעת תדע את אשר עליה לעשות. את הסוסים השחורים תרתום בעגלת־החרף, על פני קרח האגם תשרך דרכה, לתוך אולמי אֶקֶבִּי תתפרץ, לפני גיסטה ברלינג תעמוד הכן ולו תאמר גלוי, שלא תבוז לו

כל עיקר ואף שמיץ לא הבינה מזה שפלט פיה, כאשר גרשה אותו מפתח ביתה. אולם לא, כזאת לא תוכל לעשות בשום אפן; עמד תעמד מבוישה, חדלת־עצות, ואף מלה לא תוכל להוציא מפיה. הריהי אשת־איש, סוף־סוף, ועליה לנהג זהירות יתרה, מעשה שכזה מצדה ישמש המר לדבות אין־קץ. אבל כשתמנע את עצמה מצעד זה, מה יהא בסופו?

עליה ללכת, ללכת מכאן!

עתה התחילה מהרהרת בזה, שאין כל אפשרות להגיע אל החוף שכנגד. בעונת־שנה זו אי אפשר לו לסוס לעבור את האגם. הקרח עומד להנמס; בצדי החופים הוא כבר התחיל זע ושוטף. הנה הוא מונח הקרח, רופף וכלו סדקים, ומראה־זועה מראהו. המים זורמים לבין חתיכות־הקרח הרופפות; באלו מקומות לבן הוא הקרח עד כדי לסמא עין. אולם האגם בחלקו הגדול אפור הוא ומזוהם משטף השלג הנמס, והשבילים משתרבבים על פני השטח כסמרטוטים שחורים, ארוכים.

האיך יעלה על דעתה לצאת את הבית? החמות, הגרפין מרטה הזקנה, ודאי שלא תרשה לה כזאת. חובתה היא של הגרפין הצעירה להיות יושבת כל הערב על יד הגרפין מרטה באולם־האכל הגדול, ולהאזין לספורי־החצר׳ הנושנים, שהיו כצרי לנפש הזקנה.

אתא ליל, בעלה יצא לדרך רחוקה, ועתה היא פנויה לנפשה.

לנסוע אין לאל ידה, שהרי היא חוששת להעיר את משרתות־הבית, אולם הצער נוזר עליה לצאת את הבית, אחרת לא תוכל.

קשות, קשות הדרכים, בהן הולכים בני־אדם עלי אדמות — נתיבות־ישימון, נתיבות־בוץ, נתיבות־הרים.

אולם למה אדמה ולמה אשוה דרך טבעית זו על פני הקרח הנמס? האין זו אותה הדרך בה צועדות גם נערות־הפרחים הקטנות, דרך רופפת, מתעה, מרופשת, דרכם של אלה אשר ברצונם לרפאות נגעים, דרכם של אלה אשר ברצונם לתקן את המעוות, דרך הרגלים הקלות, העינים המאירות, הלב האמיץ ושקוי־האהבה?

עם חצות־לילה הגיעה הגרפין הצעירה אל חוף אקבי. היתה נופלת על גבי הקרח, היתה קופצת דרך סדקים רחבי־ידים, היתה טסה על מקומות שכף־הרגל נגעה בפרץ־המים, היתה מחליקה, היתה זוחלת. היתה זו דרך־נרודים קשה למאד, והיא בכתה, הגרפין, בדרכה לאקבי. רטובה היתה ועיפה־עיפה, ולחץ לחצו על לבה החשכה, הבדידות והריקנות אשר על פני

האגם. כעת, במרחק קטן מאקבי, היתה נאלצת לעבור במים המגיעים עד הברך, כדי להגיע אל היבשה. וגם בהיות כבר רגליה עומדות על החוף הבטוח, לא קם בה כח אלא לשבת על גבי אבן ולבכות, לבכות מרב עיפות וחסר־עצה.

קשות, קשות הן הדרכים של בני־אדם. ויש שנערות־הפרחים הקטנות צונחות באין־אונים ליד סל־הפרחים ובו ברגע דוקא שכבר השינו את האיש, אשר על דרכו רצו לזרוע גשם־פרחים.

גבירה צעירה, מכובדת זו היתה גבורה, גבורה קטנה וחביבה. בארצה, ארץ־השמש, לא הלכה אף פעם דרכי־נדודים אלו. ואין פלא בדבר, שלמרות שהיתה יושבת רטובה, תשושה, אומללה על חוף האגם הזה, הזועם והמכער, לא פסקה להרהר בנתיבות מולדתה, מולדת הדרום, הרכרכים, עטופי־הפרחים.

אח! מה לה צפון, מה לה דרום! והיא כלה — אהבה. לא געגועי־מולדת הם המרטיבים את עיניה. בכה תבכה נערת־פרחים זו, גבורה קטנה זו, על עיפותה הרבה, שלא תתן לה להגיע למשכנו של זה, אשר על דרכו רצתה להמטיר מטר־פרחים — בכה תבכה, יען תאמין שכבר אחרה את המועד.

מרחוק נראו אנשים אחדים והם רצים מבהלים לארך החוף. הללו חולפים על פניה, מבלי שישגיחו בה. אולם את קטעי־שיחתם תשמע יפה: „די לו לסכר שיפול, והנפחיה תלך לעזאזל", דברי אחד. „והטחנה והמכשירים ובתי הנפח", מוסיף השני.

כח חדש קם בה לעודדה, התרוממה ממקומה והיא ממשיכה לשרך דרכה.

* * *

הטחנה והנפחיה של אקבי בנויות על לשון־יבשה צרה, שנהר ה„ביערקזעע" גועש וזועף סביבה. הוא נופל בשאון והמולה על לשון־היבשה, כלו קצף לבן מתקף ההסתערות, וסכר גדול הוקם על היבשה לשמור על הבנינים מנזק ומהריסה. אלא שהסכר נפסד מרב יושן, וה„קַוַלִיֶרים" שולטים באקבי. הללו תפוסים יומם וליל ברקודי־חשק, ואיש מהם אינו חל ואינו חושש לפעולה, שהזרם והכפור והזמן פעלו על סכר־האבנים הנושן.

עד שבא האביב והסכר התחיל הולך ורופף, הולך ומט.

מפל־המים שעל יד אקבי הוא בצורת מדרגות־הלמיש גדולות למאד. וגלי הנחל של ה„ביערקועע' עולים עליהן בשצף קצף. הלומי־סחרחרת המה מן הריצה המבהלת, והם נדחקים בהמון ונרתעים אחד מפני השני; רגע ימריאו על, אחוזי זעם ומרדות, ימטירו זרמי קצף חד על שני, ינגפו לאבן או לגזע־עץ, ושוב הם מתאוששים על מנת להנגף מחדש, תמיד מחדש, בתוך אנדרלמוסיה של קצף, שאגה ונהימה.

וגלים פראים־סוערים אלה, — שאויר־האביב נסך בהם שכרון, והרגשת השחרור המפתיע הלהיבם עד כדי סחרחרת, — עולים־מסתערים על חומת־האבן הנושנה.

הנה הם נקהלים מכל צד ועבר, כשנושמים כבדות ונונהים, עולים עליה ונסוגים אחור, כאלו נגפו לאבן את ראשם לבן־התלתלים. היתה זו הסתערות, שאין למעלה הימנה; חתיכות־קרח גדולות מגן להם, לגלים, וגזעי־עץ — טַרַנִים, אשר נוקבים וחותרים והורסים תומה עלובה זו, ופתע פתאם כאלו ישמע אי־מזה קול־מי — „להזהר!' — והם כבר נסוגים אחורנית ואבן גדולה נגררת אחריהם, אשר נפרדה מעם ההומה ושקעה רועשת בתוך הזרם.

דומה, זה הטיל עליהם אימה; עמד יעמדו חרישים, ששים לאיד, ממתיקים סוד — ופתע: קדימה, קדימה ביתר עזוז ומריץ! ושוב חתיכות־קרח להם וגזעי־עץ, ודעתם זחוהה עליהם, ורחמים בל ידעו, ופראים הם ומטורפים הם משִשון־ההריסה.

נסלק הצדה את החומה הזו — משיחים זה את זה בני־הגלים — נסלק הצדה הומה זו, ותור הטחנה והנפחיה יגיע!

יום החירות הנה הוא בא — הלאה בני־אדם, הלאה יצירת בני־אדם! את פנינו השחירו, האפירו בשחור הפחמים שלהם, במימינו הטילו אבק־קמח, כשורים היינו להם להעמים עלינו עול־העבודה. כפתו אותנו ללכת אתם במעגל, שמו עלינו מסגר, גבלו גבול להפש המרוצה, הטילו עלינו לסובב גלגלים כבדים־כבדים, לטלטל על גבנו גזעי־עץ כבדי־תנועה — אולם עתה, עתה נצא לחפש!

יום הגאולה הנה הוא בא! הטו אזן, אתם גלי־ה„ביערקועע' אשר למעלה, הטו אזן, אחים ואחיות אשר בבצות ובאגמים, בפלגי־הרים ובפלגי־יערות! הקהלו, הקהלו! רדו מטה־מטה, האספו אלינו, הבו כחות רעננים,

באו בצפצוף ובהמולה לפרוק עול של מאות בשנים! הקהלו! נמגר לארץ מפעל־עריצים המעיק למשא! מות וכליון לאקבי ולתושביה!

והם באים. גל רודף גל ונופל מטה, לנגף את הראש לאבני החומה, לסייע להתקדמות המפעל הגדול. הנה הם באים — שכורי חירות־האביב, אמיצי־כחות, מאוחדים — הנה הם באים ועוקרים מן החומה המתמוטטת אבן אחרי אבן, שכבת־אדמה אחרי שכבת־אדמה.

אולם מה היה להם לאנשים, שנותנים לגלים להתהולל כנפשם, מבלי לעצור בעדם ומבלי לעמוד נגדם? האם מת הכל באחוזת אקבי?

לא כי, עודם חיים הם האנשים, עדר בני־אדם — נבוך, חדל־עצות, חדל־אונים. אפל וחשך הוא הליל, ואינם רואים איש פני רעהו, ואינם מבחינים את הדרך בה הולכים. מפל־המים רועש רעש מחריש, סביב המולת־אימים של קרח מתפוצץ וגזעי־עץ מתנגשים; אינם מבחינים איש דברי רעהו. הפראות, שקפצה על הגלים, חדרה גם למחות בני־אדם: הללו מהלכים בלי הרהור־שהוא, הללו מהלכים נטולי־בינה.

פעמוני בית־החרשת מצלצלים, מי אשר אזנים לו לשמוע — יקשיב! אנו, תושבי אקבי אשר מלמטה, צפויים לאבדון. הנהר עומד לשטוף את כלנו. הסכר מט לנפול, הנפחיה בחזקת סכנה, וגם הטחנה וגם בתינו הקלושים, אשר נחבב בכל ישותנו, למרות היותם עלובים כל כך.

הגלים, יש לשער, מדמים שהפעמונים מקהילים את חבריהם למפעל, שהרי אף אדם אחד אינו נראה ואינו בא. אולם שם, במרחבי בצות ויערות, הכל — פעולה קדחתנית. „לעזרה! לעזרה!" זועקים הפעמונים. „אחרי עבדות של מאות בשנים, יצאנו, סוף סוף, לחירות. באו! באו!" הימנון־המות יזמרו להדר־אקבי ולתפארת גדולתה הגלים הגועשים ופעמוני בית־החרשת המצלצלים.

בינתים, ורץ אחרי רץ נשלח אל ה„קולירים" אשר בטירה.

והם — האם פנויים הם לכך להרהר בגורל הטחנה והנפחיה? אורחים למאות נקהלו באולמי־אקבי רחבי־הידים. מוכרת־המטאטאים ממתינה בחדר המטבח. הרגע המתוח של ההפתעה הגדולה הגיע. יין־השמפן מעלה קצף בגביעים; יוליוס מתרומם ממקומו ונאום־האירוסין בפיו. שמחה תוקפת את כל האבנטוריסטים הישנים האלה, כי יעלו על הדעת את התמהון, אשר יכה בין רגע את כל האספה הנכבדה.

שם בחוץ, על פני קרח-ה„ליפזעע", תועה-נודדת הגרפין הצעירה. דרכה דרך מלאתי סכנה ובלהות והיא ממהרת לניסטה ברלינג, להריעַ לו מלת-אזהרה על האזן. שם מלמטה, על יד שטף המים, זוממים הגלים לקחת את חיי אקבי על כל עזוזה והדורה. אולם באולמים רחבי-הידים רק חדוה ודיצה, רק צפיה ממושכת; נרות-הדונג מפיצים נגה, היין זורם וזורם, ואין אף אחד בפנים, אשר יחוש את הנעשה בחוץ. בליל-אביב זה, ליל השכה וסערה.

עתה בא הרגע המפתיע. ניסטה הנהו קם ממקומו ויוצא, על מנת להכנים את כלתו. עליו לעבור פרוזדור. הדלתות הגדולות פתוחות לרוחה, — פתע נשאר עומד, התחיל בוחן את חשכת-הליל הכבדה, התחיל מקשיב ומקשיב. הוא קולט צלצול הפעמונים, הוא קולט המולת הנהר. הוא שומע רעש הקרח המתנפץ, שאון נזעי-העץ המתנגשים, המנון-השחרור של הגלים המורדים — המנון נוהם, לועג, אומר נצחון.

עתה ישכח על הכל והנהו מתפרץ החוצה, לתוך הליל. הוא — לא איכפת לו אם הללו, האדונים אשר בפנים, ישארו עומדים וממתינים עד אור השחר, כשגביע-היין מורם ביד; הללו נשכחו מלבו כליל. תחכה לו כלתו עד בוש, ילך לו לאבדון הנאום, הרוטט על שפתי הפטרון יוליוס. בלילה זה לא יחליפו טבעות; בלילה זה לא תעמוד האסיפה המפוארת כאבן דוממה למראה ההפתעה המדהימה.

וַי, וַי לכם עתה, גלים מורדים, עתה הגיעה שעתכם ללחום מלחמת-הדרור ממש. עתה ירד ניסטה אל שטף המים, עתה קם להם מנהיג לבני-אדם, עתה המנין עומד הכן עלי החומות, עתה התחיל מלחמת-אימים.

שמעו, שמעו: האיך יקרא אל ההמון, האיך יפקד ויצוה, האיך ידחוף לפעולות.

„הבו נרות, בראש וראשונה נרות! פנס הטוחן אינו מספיק כאן כל עיקר. אספו צרורות-הענפים, שאו אותם על הגבעה והציתו בהם אש. מלאכה זו — לנשים ולילדים. חיש, חיש! הדליקו מדורה גדולה משברי-ענף יבשים. היא תאיר לנו בשעת-העבודה, היא תרמז למרחקים ותקרא לעזרה. דאגו לכך שהאש לא תשקע, הביאו קש ועצים והעלו להבות-האש עד לב השמים. — — —

„גשו הנה, גברים, עבודה זו היא בשבילכם: הנה עצים לפניכם והנה קורות, בנו סכר זמני — משען לחומה מתמוטטת זו. חיש מהר אל

העבודה, בנו בנין נאמן ואיתן. הכינו אבנים ושקי־חול, מסד לחומה. חיש מהר! הניפו הגרזנים. השמיעו קול הפטישים, הניחו לו למקדח שיכרסם את העץ ולמשורים שיאכלו את הקרשים היבשים.

„ואתם, נערים, אנה נחבאתם? אלי, פרא־אדם! הביאו יתדות, הביאו דָקרני סירה ועמדו אמיצים בלב הקרב. על הסכר עלו, חבריא, בין זרמי הגלים, הסואנים ומתקצפים ויורקים בנו לבנת־קצף. עמדו בפרץ נגדם, החלישו את כחם, הדפו אותם אחורנית, את המסתערים האלה החותרים תחת החומות. סלקו הצדה את גזרי־העץ ואת חתיכות־הקרח, השתטחו על גבי האדמה אם אפסה כל תקוה, האחזו באבנים ואל תרפו מהן, האחזו בהן בצפרני־ברזל. למלחמה, נערים, בטלנים, פרא־אדם! על החומה עלו! שומה עלינו לערוך קרב בעד כל שעל אדמה!"

גיסטה עצמו עולה על מרום הסכר ונשאר עומד, כשהוא רוחץ בקצף והיסוד הולך ומט תחת רגליו. הגלים נוהמים, מחרישים את האזנים, אולם לבו הפרא שש לקראת הסכנה, לקראת אי־המנוחה, לקראת קרב. הוא צוחק, גיסטה ברלינג, הוא ממציא המצאות מבדחות בשביל הנערים; מעודו לא ידע ליל־חדוה שכזה.

מפעל־ההצלה מתקדם משעה לשעה, להבות־האש מתפרצות ועולות השמימה, גרזני הבונים משמיעים קול, הסכר עדין עומד הכן.

אל מפל־המים ירדו גם יתר ה„קַוָלירים" בלוית מאות האורחים. מקרוב ומרחוק מתכנסות הבריות, הכל עובדים, מגדילים האש, בונים את הסכר הזמני, ממלאים את השקים, עוצרים בעד הגלים הפורעים בסכר־האבנים הרופף, הרועד.

הסכר הזמני הנהו מוכן, לא נשאר עתה אלא להעמידו מגן לסכר המט. אבנים אחזו ושקי־חול, דָקרנים וחבלים, אחזו בחזקה שלא ישתמטו מן היד, הכל למען נצחונו של האדם שיהיה שלם וישעבד מחדש את הגלים־העבדים.

אירע שמבטו של גיסטה נח ברגע מכריע זה על דמות אשה אשר ישבה בדד על גבי אבן על יד הנחל. הלהבות הממריאות האצילו מאורן עליה, היושבת דומם ומבטה נעוץ בעמקי הגלים; לא ניתן לו לגיסטה לראותה ראיה בהירה ומדויקת, שכן האד והקצף מנעו זאת מאתו, אלא שמבטו היה חוזר ושב אליה, רק אליה. הכרח היה לו להסתכל בה מפעם בפעם. דומה עליו, כאלו אשה זו ענין מיוחד לה אליו.

יחידה היתה בין מאות, הנעים ועוסקים במלאכה על שפת הנחל, היחידה אשר ישבה לה בלי נוע, ומבטו היה מחפש אחריה בלי הפונות ואחר זולתה לא היה רואה.

כה קרוב ישבה אל המים, שהגלים היו מתנפצים לרגליה והמטירו עליה אדי־קצף. נראה הדבר, שהיתה רטובה לגמרי. לבושה היתה אפורים, „שַל" גדול עוטר את ראשה, והיא ישבה מְכוצת, כשסנטרה נשען על כף ידה ועיניה נעוצות בלי הרף בו, העומד מלמעלה על מרום הסכר. הרגש ירגיש שאותן העינים המביטות נוכחה קוסמות ואורבות, אם אמנם לא יכול היה להבחין קלסתר פניה; והוא היה מהרהר בה, היושבת שם, בין הגלים הלבנבנים.

„בתולת־מים היא זו אשר ב„לֵיפזועע", שיצאה מן המעמקים לפרוש רשת לרגליי" — הרהר ניסטה. — „הנה היא יושבת ואורבת — הנני מוכרח להבריחה מפה".

דומה היה לו, כאלו כל הגלים האלה, אשר מסרקות לבנות בראשם, הם גדודיה, והיא נסכה בהם מרדות ותקרא להם להסתער עליו.

„הנני מוכרח, איפוא, להבריחה מכאן", אמר לנפשו.

תפס דְקרן, קפץ על היבשה והוא מזדרז ורץ אל דמות האשה. את מקומו על מרום פסגת הסכר עזב, כי הלך להבריח את בתולת־המים. אותו רגע היה חש, כאלו כל רוחות־הבלהות בני התפתה עורכים קרב נגדו. לא פנה אל המחשבה, לא ידע נפשו — הכרח בדבר שיגרש את הדמות השחורה מעל האבן!

אה, ניסטה! שלמה נתרוקן מקומך ברגע המכריע? הנה מביאים את הסכר הזמני, שורת־גברים מצטפפת על מרום הסכר; חבלים אתם ואבנים ושקי־חול בשביל הכבד והמשען; עמד יעמדו מוכנים ומזומנים ממתינים, מקשיבים, נותן הפקודות, איהו? האין שומעים את קולו, המצוה ונוזר?

וניסטה ברלינג צד את בתולת־המים. היא רואה אותו המתפרץ לקראתה עם דְקרן ביד. לבה נמוג בקרבה. דומה היה, שהיא אומרת לקפוץ המימה, אלא שמיד שבה אליה תבונתה ותחל לנוס על פני היבשה.

„בתולת־המים!" — צועק ניסטה ומנפנף בדקרן־הסירה על ראשה. היא רצה בין סבכי השטים אשר על החוף, נסתבכה בהם ותעמוד.

השליך ניסטה ברלינג את הדְקרן הצדה ואת ידו שם על כתפה.

„היא מאחרת לצאת בנשף, גרפין אלישבע!" — אמר.

„יעזבני לנפשי, האדון ברלינג! יתן לי לחזור הביתה".

נשמע לה מיד וישט מעליה.

אולם היות והיא לא היתה רק גבירה רבת־נמוס בלבד, אלא גם יצור חנון שלבו לא יתן לו להביא אדם לידי יאוש; היות והיא היתה נערת־פרחים קטנה, שורדים די בסלה לפאר בהם את השביל הבודד ביותר — נחמה מיד על מעשיה, גנחה אליו ותאחז בידו.

„באתי — התחילה מגמגמת — באתי... אה, אדון ברלינג, הן הוא עוד לא עשה זאת... יאמר לי, שהוא עוד טרם עשה זאת! נפחדתי כל כך כשראיתיו מתפרץ אלי, ובכל זאת רק אותו חפשתי. בקשתי אליו, ישכח נא את אשר אמרתי לו לפני זמן מועט, וימשיך לבקר בביתנו כמקדם".

„האיך באה הגבירה הגרפין עד הלום?"

צחקה צחוק עצבני. „ידעתי יפה שאאחר את המועד, אולם לא רציתי לספר לאיש שפני מועדות הנה; נוסף לזה, הן ידוע לו שאי אפשר כבר לעבור את האגם".

„הגבירה הגרפין עברה, איפוא, את האגם ברגל?"

„אמנם כן, אולם יאמר לי, האדון ברלינג, בבקשה יאמר לי — האם כבר הכריז על האירוסין? הוא מבין למדי, שהיה נעים לי מאד מאד שאותו הדבר לא יצא לפעולות! הן זהו עוות־הדין ואני חשה את עצמי, כאלו רק בי האשם. לא צריך היה ליחס ערך שכזה לדברי. הרי אני נכריה שמנהגי־המקום זרים לה. כמה ריק היה בבורג, אדון ברלינג, מאז חדל לבקרני".

גיסטה ברלינג הרגיש את עצמו, עם כל היותו עומד על אדמת־טיט בין סבכי־השטים הלחים, כאלו מישהו ממטיר עליו שושנים, שושנים לרב. הוא חוצה עד הברכים בשושנים, הן נוצצות בחשכה לעיניו, את ריחם ישתה־יספוג לרויה.

„האם קרה כבר אותו מעשה?" — חזרה על שאלתה.

שומה עליו להכריע בדבר, ליתן את המענה אשר ישקיט בה את הפחד — אם גם פחד זה גרם לו אשר מיוחד. כמה חום היה בו וכמה אור, בהיותו מהרהר בזה, שהיא עברה ברגל דרך שכזו, שהיא כלה רטובה וקפואה, שלבה פועם מפחד ושקולה שקוי דמעות.

„לא — ענה ואמר — עדין לא נתארסתי".

אחזה שוב בידו והתחילה מטלטלת אותה. „אני כה מאושרת, כה מאושרת!" פלטה מפיה וגניחות הכו גלים את החזה, אשר נתכוץ קדם לכן מפחד וכאב.

עתה ראה המשורר את דרכו זרועת־פרחים עד אפס מקום. כל הענום, הרע והשוטם נמס בלבו ואינו.

„מה טובה היא, מה טובה היא!" — חזר רבות.

על ידם ממש — הסתערות הגלים, אשר זוממים לקחת את נפש אקבי, על הדרה ועל כבודה. עתה אין להן לבריות כל מנהיג ומדריך, כל אדם אשר יטע בלבן עוז ותוחלת. עתה נופל הסכר המט, הגלים שוטפים אותו, דולגים עליו ועולים שכורי־נצחון על לשון־היבשה, מקום הטחנה והנפחיה. אף אחד אינו נוקף באצבע לעצור בעד הגלים, כל אחד רק לזאת ידאג שיציל את חייו ומאדו ורכושו.

שעל ניסטה ללוות את הגרפין הביתה — זה היה דבר המובן ממילא בשביל הזוג הצעיר; הן לא ישאיר אותה לבדה בלב הליל החשך, הן לא יתן לה להיות נודדת על פני הקרח הנמס. אף רגע לא הרהרו בזה, שמקומו שם — על יד הנפחיה; תפוסי־אשר היו שניהם לידידותם הישנה, שחזרה אל האכסניה שלה.

על נקלה תשער, שזוג צעיר זה נשא בחבו את חום האהבה המסותרת. אבל מי אשר ידע זאת אל נכון? קטעים, קטעים — בודדים, תלושים — הגיעתני אגדת־חייהם המקרינה. מאומה לא אדע מזאת, כאשר לא אדע מן המתחולל בנפשם פנימה. מה אוכל לספר על הגורמים, שהיו מניעים את פעולתם? רק זאת אדע, שאשה צעירה עמדה והפקירה אותו הלילה את החיים והבריאות, הכבוד והשם הטוב, כדי להחזיר לטוב גבר עני ומיותם. רק זאת אדע, שניסטה ברלינג עמד והפקיר אותו הלילה את האחוזה האהובה על כל תפארתה ועשרה, למען ילוה את זו, אשר גברה למענו על אימת המות, על אימת הדראון, על אימת העונשין.

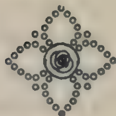
תכופות הייתי מלוה אותם בחזון־רוחי בנדודיהם אלה על פני הקרח בליל־בלהות זה — ליל־זועות, אשר נגמר בשבילם בכי טוב. לא אאמין, שמשהו מן הגנוב ומן האסור, אשר צריך לדכאו בשרש, היה לוחץ על לבם, עת נדדו על פני ישימון הקרח ושוחחו ביניהם שיחה עליזה על כל אשר עבר עליהם מיום הפרדם.

הוא עֶבֶד לה עוד פעם — עבד ואביר, המשליך את עצמו לכפות רגליה, והיא הגבירה שלו. רק עליזים המה, רק מאושרים. אף אחד מהם אינו פולט ניב, שירמז לאהבה. בצחוק הם חוצים את המים אשר על יד החוף. צוחקים עת יצאו על הדרך, עת יתעו ללא נתיב, עת יכשלו, עת יפלו, עת יקומו — הם צוחקים תמיד.

ושוב משחק־עליזים הם החיים והמה — ילדים, אשר השתובבו מעט ורבו מעט. אח, כמה זה נהדר לכרות שלום ולהתחיל את המשחק מחדש!

שמועות באות, עוברות שמועות. הספור מנדודי גיסטה והגרפין הגיע במשך הימים גם לאַנה סטיירנְייק.

„הרי רואים בעליל — אמרה — שיותר ממיתר אחד על קשתו של אלהים. מרגוע אתן ללבי, ואכה שרש במקום שצריכים לי. גם בלעדי עזרתי אני, די כח לו לאלהים לעשות את גיסטה ברלינג לבן־אדם".

נ. ביסטריצקי.

בְּעִקְבוֹת נוֹרָה.

ברמיוני אני רואה את איבסֶן כך: בית תפלה עז ואפור מזדקף עירירי בין הרי־שלג בצפון, ערב־ערב עם להבת השקיעה הנוגה הומים, זועפים הפעמונים; אחר, אחד נושרים צלילים, — עבים, כבדים ומדודים. הפעמונים מדברים לבני־העמק, הפעמונים קוראים את בני־העמק: להעזה, לעליה, לתפלה, והתפלה פשוטה ורצינית כערבת־שלג לאור הירח הקר: — בני אדם, בקשו את האמת! במחיר כל קרבן, במחיר חייכם וחיי כל הקרובים לכם — בקשו את האמת, את האחת, הפנימית, הגלויה. השליטו את האמת בכל: במשפחה, ביצירה, בחיי יום־יום, בקשרי רעות ואהבה, כה תבוא המהפכה הגואלת! —

איבסן — בין משוררי המהפכה. אולם הוא רוצה במהפכה שתבוא בחסד עליון: לא מבחוץ, כי אם — מבפנים ומלמעלה. במהפכה, שפירושה: תחיה! —

ואין פלא בעיני שזה אשר חלם על ת ח י ה — „כשאנו המתים מתעוררים!" — נשא את נפשו לאשה, כאל כלי־קבול של האמת הפנימית.

כי האשה אינה אצל איבסן דמות בודדה העוברת בשבילים מיותמים: היא — בין נושאי הדגל, היא ה כ ח בין כחות המהפכה־התחיה.

„נורה" אינה רק שירת האשה המתעוררת: היא שירת החברה העליונה, — זו שתעיז פעם להשליט בכל את האמת האחת, האחרונה. —

* * *

„נורה" באה בסערה. „נורה" נפלה בעולמנו כבשורת־המלחמה. אולם המשורר כאלו רצה להגיד: האשה נלחמת, — כי אל עולם האמת לא ניתן לנו להגיע אלא דרך שערי המלחמה. אולם האשה אינה באה כאויב. גם בשעות הקרב היא נשארת — אם ואחות, בעיקר, אם ואחות. היא נושאת את סבל העולם. היא נתונה — לאחר, היא חולמת — על החדש. מתחת לטנן ולנשק היא שומרת על מעין הרחמים והתפלה. בתוך המית ההתנגשות היא כלה — תפלה לאדם הבא. תפלה בעדה ובעד אויבה — בעדה ו ב ע ד ה ג ב ר. במסתרים היא מחייבת את חויכה הטוב; במסתרים היא חולמת את חלומה המתוק על היום, בו תנדב לעולם את שלל מלחמתה: את היסוד של התרבות העליונה. —

במה נכשלת האשה: בחקים, בפרלמנטים, בנמוסים? — היא נתקלת בפרינציפ של חיים, בטפוס של קולטורה. הנה רוֹבֶּרט הֶלְמֶר. מי הוא? — הגבר, האישיות הנערצת והמושלת של היום, הגבור האנונימי של החברה. לא סמל התרבות, כי אם תמצית־תמציתה. הוא אינו איש ההפקר: שרשים לו, שרשים חבויים ומוצקים בהויה גדולה. הוא בעל כתפים רחבות ואמיצות: עליהן אפשר להשען. יש בו גם מדה הגונה של התמסרות ואמונה. הוא ישר — לפי תכונתו הוא ובהתאם למושגיו. הוא מגשים בסדר־חיים קבוע את האידיאה שלו, את המוסר שלו. אולם היושר מכוון כלפי חוץ; האידיאה רואה במרכז העולם את השלמות של הסדר הקיים; המוסר בנוי על תועלת. כי בהֶלְמֶר אין אף ניצוץ של מסתורין. הוא אינו מכה שרשים במציאות אחרת, עלאית. הוא אינו מכיר את המקור הנעלם, העולמי שממנו מוצא לכל מוסר אמתי, לכל התקשרות בנשמת „האחר" ובחייו. הוא רואה רק את הנגלה. חלונות ביתו פונים לרשות הרבים, ושירת חייו הם: החק החיצוני, המוסר הפומבי, הנוסחא. את חייו ואת חיי־הקרובים לו הוא מסדר בלי כשרון הסימפטיה, סימפטיה זו שהחיים הם בשבילה — אמנות לשם אמנות. כשרונו של הֶלְמֶר הוא כשרון התועלת, הסדר הקיים, האשר החיצוני. ולאו דוקא התועלת שלו: הוא מסדר את האשר החיצוני של הקרובים לו. יש בו די נדיבות לכך, — נדיבות ידועה ויכולת לא קטנה, באחת: הוא בונה בית; אולם בחדרי ביתו נושב הרוח הקר של הפומביות.

הוא מקים בית, אולם ביתו — „בית הבֻבּות", —

הֶלְמֶר נושא על שכמו את סמל התרבות, שאינה בנויה על הסימפטיה לעולם ועל חיי־האינטימיות, כי אם על הכבוש: כבוש הטבע ושלטון בעולם ובאדם. הֶלְמֶר בגלגוליו השונים מניע את חיי החברה. בתור מדינאי, הוא אינו יודע מה זה אידיאל. בתור איש המפלגה, הוא כלו — חיי־חוץ ואמונה באינטרס. בתור איש המדע, הוא מגין על ה„הרמוניה" של הסדר הקיים. בתור משורר, הוא שר על הכונה הנשגבה שבמלחמת העולם. בתור קטינור, הוא שולח לארץ הגזירה בת־עשרים שחטאה מבלי שאל לסבת החטא. ואחריהם יבוא הגלגול האחרון — הסינתיזה של הקודמים; בתור איש המשפחה הוא בעל טוב, מסור, נאמן — אולם רק בעל.

הֶלְמֶר בכל גלגוליו מהלך בעולם של הפשטות ונוסחאות. תרבותו — בית הבֻבּות. אי לזאת, האשה — השֻתף ליצירה — היא ההפשטה הנוראה ביותר, והמשפחה — התא של התרבות — היא סמל „בית הבבות" הנבוב והמת. —

* * *

אולם בבית המת מתהלכת נורה. קרן אורה מפזזת באולמים הקרים, ומטילה בהרות־אביב חטות על הטפיטים האלמים. שכינת־היחיד שוכנת בעולם הנשקף לרשות הרבים. נורה היא — האשה הנאמנה, הנאמנה לעצמה ולא לאחרים. זו שאינה מזייפת את עצמה לעולם, זו שלא תתנכר לעצמה עולמית, זו שאינה נזקקת

לאחרים, למכשירים זרים, לתרבות־החוץ, היא שואבת את הכל מבפנים, שהרי היא נושאת בםעמקיה את הגרעין של תרבות אחרת. הֶלְמֶר הוא — התרבות שבאה לכלל הגשמה, לאחרון־הבטוי. נורה — היא י כ ו ל ת של תרבות, הבטחה להבא. הֶלְמֶר — רעש של פעולה; נורה — תסיסה אלמת של מרד. —

נורה צוחקת, רוקדת, משתובבת. אולם מתוך צלילי הצחוק וםלות החן עולה אלינו הד ה ר צ י נ ו ת הגדולה. נראה הדבר, כאלו האשה מקשבת כל הזמן לסוד של הויה אחרת, למנגינה של עולם רחוק, — והיא עצמה לא תדע מואת עד מה. שרשיה כמוסים בקרקע אחר. היא יונקת ממקורות רחוקים ונעלמים. כל הרהוריה, חלומותיה ומעשיה זורמים ממנה בחסד הרוח, הבא משדות פלאים ומרעיף עליה את טל־אהבתו. עולמה — עולם החירות הגמורה, כי הוא כלו — דבקות־ האהבה ורצון היצירה. מחה אינו מסוגל להשיג את החיים בתור שורה של נוסחאות והפשטות. החיים — „יש" עמוק, שוטף ומסתורי, המתחדש מרגע לרגע. העולם — הגשמה של קרבן, מפעל של מסירות, אמנות של אהבה. החיים הם — האמנות הטהורה, בלי שמץ של פניה, אדנות ותועלת עצמית.

נורה אינה מאמינה בקיום של משטר־חיים הבנוי על חק פומבי ועל נוסחא מפשטת. היא מגדלת את פרחי חלומותיה לאור האמת שלה: „היתכן כי לא תהיה צדקה לאשה להציל את חיי בעלה? את פרשת החקים ופרטיהם אין אני יודעת אל־נכון, ואולם בנפשי ידעתי כי בספרי החקים אשר לכם ימצא באין־ספק חק אשר כזה המרשה לאדם לעשות ככה".

נורה מחייכת: „ואתה המומחה לדברי חקים ומשפטים אינך יודע דבר כזה? אכן אין זה כי אם ארבוקט רע אתה, אדוני גונתר"...

נורה מחייכת, היא מאמינה עד הרגע האחרון, כי החברה תכרע ברך בפני הכח הפלאי, הזורם מלב האשה־ה א ד ם; כח־האהבה. הה! לו רק תדע החברה מכח אלהי זה, לו רק תדע!...

כי נורה היא צפיה מתמדת לפלא, שיכול לבוא מרגע לרגע על מנת לשנות את פני הקיים, לחדש את רקמת החיים, להרוס את מחיצת החק.

ועד הרגע האחרון תוסיף להאמין בהֶלְמֶר שלה, שהרי הוא — יוצר החברה וסמל נשמתה. היתכן כי יבגוד ביעודו — יעוד האדם? היתכן כי ירמוס את ציצי החלום — חלום השנים?

בצעדים קצובים ובוטחים תצעד האשה לקראת הרגע המכריע. אותה השעה נורה כלה — סמפוניה של אמת אחרת, של אמונה באדם החפשי. הלב הולם מתוך רתמוס חגיגי, החדוה המתוקה שמה מחנק לגרון. היום יבוא החלום, עתה יהיה חג, עכשיו יקום הפלא!

החלום לא בא; הפלא לא נהיה. ניצוץ יצא מנשמת האשה — והוא לא הצית את מדורת־המסתורין, והוא לא הוציא לאויר העולם את האדם החפשי. אורות החג רמזו מםרחקים בהירים — רמזו ודעכו. צלילי הסמפוניה נדמו, נדמו. בין רגע באה סערה ותפריד בין השנים, שחיו עד כה תחת תקרה אחת, זה

בצד זה, והם נשארו עומדים כאויבים: שני עולמות, שני סדרי־חיים, שתי קולטורות.

אותו הרגע לא היה רגע של פרידה מן הגבר. בלילה זה הציצה האשה למעמקי החברה ולנבכי נשמתה. שעת הפרידה מהֶלְמָר היתה שעת המרד בחברה הבנויה על שלטון, פניה ופומביות. —

* * *

נורה עזבה את בית הבֻבות.

גרעין המהפכה, שהיה גלום עד כה בחברה של הֶלְמֶר, נפרד מאתה. באויר העולם נסרה בשורת־המלחמה.

אולם גם ברגע האחרון נשארה האשה — אם ואחות. היא שרפה את הגשרים, — אולם מן החוץ הרחוק היא רמזה לתשובה ולשלום. היא נתקה את כל החוטים, — אולם ממסתרי המרחקים היא שלחה לגבר־האדם את ברכת הרחמים.

האשה יצאה, ותשאיר אחריה את הריח הדק והעצוב של יעוד־הגאולה:
„הוי רוברט, כי אז דרוש אשר יעשה פלא נפלא מכל פלא!"

מה נוגה וחמה מנגינת המלים האלה! כי האשה יודעת שאין זה היעוד של הגבר בלבד: זהו היעוד של השנים, של השנים! ונראה לך, כי ברגע זה הם משוחחים אחד את השניה כאח עם אח, כסובל עם סובל, כבודד עם בודד. עוד רגע קט והאשה תצא את הבית, — ואולי לעולם. אולם עתה נתקרבו הנשמות, ותחת חסות האופל הציצו שני אנשים בתהום הבדידות, וראו את דרך־ההרים המיגעת המובילה אל החלום הנצחי.

ובדממת הלילה רטטה כצפור עיפה שירַת־הצער של הנשמה קצוצת־הכנפים: „היעשה הפלא הנפלא מכל פלא?" —

ואני ממשיך את חלום המשורר. אני רואה את נורה והנה היא מחפשת בחשכה נתיב לתרבות חדשה. אולם בין סלעי הדרך שומר לה האויב, אשר מפניו ברחה כשיצאה את בית הבֻבות: פולחן האינטרס. הנה היא עומדת בקשרי מלחמה. ואם לקרב — הרי דרושים אמצעי מלחמה. ועל האשה להזדיין במכשירי התרבות של היום — התרבות של הֶלְמֶר. והלב חרד: פן יעלה גם לה מה שקרה לא אחת ושתים לנושאי התקוה של האנושיות הבאה, לרוב הרליגיות ועתה גם לסוציאליסמוס: האמצעים יקחו את מקום המטרה, וההסתגלות לסגנון הגבר תבוא במקום החלום המשיחי?

וכבר נראים סימנים לכך... —

אולם האנושיות אינה צריכה לקהל חדש של מחוקקי חקים, פקידים, אנשי מעשה וסרסורי־ציביליזציה. היא מצפה לפלא, — ל„פלא הנפלא מכל פלא": לחנוך אדם־חדש, לאדם החדש. תקוה ועתיד נשקפים רק לתנועות אלה, שאינן באות בשם הפניה של המין, של החוג, של הקבוץ, כי אם בכח הרחמים, ההקרבה, האהבה. ובין אלה, הראשונה לטהר העצמיות, לכח האינסטינקט הטבעי — תנועת האשה. —

נורה תגאל — אם תמצא את הדרך לעצמה, לשרש נשמתה, שהיא ממילא — זיק מנשמת־האדם החדש, אשר יבנה את החברה החפשית בכח האינטימיות.

נורה תשתחרר — אם תדע לשחרר את כלנו מן הנטל הזר והמעיק של שלטון, נוסחא, הפשטה ופוסביות; אם תראה לנו את הנתיב העזוב לאדם הממשי, הנושא אתו ובתוכו את שמש התפארת, את עולם המוסר, ואת חירות האהבה. — תנועת האשה תנצח בתור תנועה משיחית — ...

י״ח אדר ב׳ תרפ״א, תל־אביב.

א. ז. רבינוביץ.

בְּרוּרְיָה אֵשֶׁת ר׳ מֵאִיר.

מועטים מאד הם הרשמים שנשארו בספרותנו התלמודית והמדרשית מחיי האשה העבריה במאות הראשונות שאחרי חרבן הבית. אמנם לפעמים יכולים אנו להכיר מאיזה מאמרים ניגטיביים, שהיו בזמן ההוא נשים שאזרו חיל לעלות מתוך הסביבה, שהשתדלה תמיד לטשטש את צורתן העצמית, ולהתחרות עם הגברים גם בידיעת התורה. מאמריו העזים של ר׳ אליעזר בן הורקנוס, שהיה גדול בקנאותו למסרת, ובכלל למשטר הישן והמקובל, מעידים שהיו בזמנו איזו נשים שדרשו לעצמן זכות ללמוד תורה, כמו שישנה לגברים: „יִשָּׂרְפוּ דברי תורה ואל יִמָּסְרוּ לנשים!״ החליט ר׳ אליעזר [1]. מתוך הטון של דבריו נכר שהיו בזמנו אשה או נשים, שהתפרצו ללמוד תורה. וכן מאמריו: „אין חכמה לאשה אלא בפלך״ [2]; והמלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות״ [3].

ואמנם מצינו אשה אחת, שחיתה בדור הסמוך, בימי גזרת אדריאנוס ואחריהם, שהצטינה בעז רוחה וגם יצאה מן הספירה המצומצמת, הגובלת את האשה, ועלתה בידיעת התורה להיות כאחד מבעלי ההלכה. זו היתה ברוריה (Valeria?) בתו של התנא הקדוש ר׳ חנינא בן תרדיון ואשתו של ר׳ מאיר, שמצינו אותה באה במחלקת עם אחיה בדבר הלכה של טומאה. וכשהציעו הדברים לפני ר׳ יהודה בן בבא, אמר: יפה אמרה בתו (של ר׳ תרדיון) מבנו [4]. מזה שהיא למדה וידעה בהלכות טומאה וטהרה, שכבר לא היתה בהן כל כך דרישה רבה מעשית, אחרי חרבן הבית, אנו יכולים להבין, כי גדול היה כחה בשאר ההלכות שהיו דרושות לחיי ההוה. בבבלי נשמרה אגדה מגוזמה (כדרך האגדות שנתגלגלו ועברו מארץ־ישראל לבבל) שברוריה דביתהו (אשתו) של ר׳ מאיר למדה שלש מאות הלכות ביום משלש מאות מורים, ואת ספר יוחסין (באור

---

1) ירו׳, סוטה, י״ט ע״א.

2) תענית, כ״ה ע״ב.

3) משנה, סוטה, פ״ג מ״ד.

4) תוספתא, כלים; בבא קמא ד׳ י״ז.

לדברי הימים) למדה בשלש שנים ועדין לא יצתה ידי חובתה[1]. מכל זה אנו רואים שברוריה היתה חכמה גדולה בכל מקצעות התורה.

כגדולתה בתורה כך היתה גדולה במדותיה התרומיות. אמונתה הגדולה בהשגחה האלהית הרימה אותה מעל להאהבה הטבעית שיש בלב האם לבניה, ויחד עם זה היתה מסורה לבעלה בכל נפשה. האגדה מספרת, כי פעם ביום השבת, בשעה שר׳ מאיר ישב ודרש בבית המדרש, מתו פתאם שני בניה במגפה, והיא העלתה אותם אל העליה, והשכיבתם במטה, ופרשה עליהם סדין. לאחר תפלת מעריב שב ר׳ מאיר הביתה ושאל: היכן הם הילדים? השיבה ברוריה: הלכו להם. נתנה על ידו כוס להבדיל. שוב שאל ר׳ מאיר? בני היכן הם? והיא שוב השיבה, שהלכו אל השכנים. היא הציעה לפניו את השלחן, והוא סעד וברך. אחר כך פנתה אליו ברוריה: רבי, שאלה יש לי לשאל: אחד הפקיד על ידי פקדון, היום הוא בא ובקש את פקדונו, האחזירנו לו? ענה ר׳ מאיר: מה את שואלת, בתי? וכי שאלה היא זו שהמקבל פקדון צריך להשיבו? לקחה אותו בידו והעלתה אותו אל העליה והראתה לו את שני בניה שוכבים במטה מתים; התחיל ר׳ מאיר לבכות, וברוריה אמרה לו: מה רבי בוכה? בעל הפקדון בא וקבל פקדונו, וכי לא כך נאמר: ה׳ נתן ה׳ לקח, יהי שם ה׳ מבורך[2].

עדינות רוחה נשקפה מתוך מעשה זה: היו שכנים רעים לר׳ מאיר שהיו מצערים אותו ור׳ מאיר בקש מהקב״ה שימותו. אמרה לו ברוריה: מה דעתך משום דכתיב (תה׳, ק״ד ל״ה): יתמו חטאים מן הארץ? מי כתיב „חוטאים״ — חטאים כתיב (היא דורשת חַטָּאִים = חֲטָאִים). ועוד ראה מה כתוב בסוף הפסוק — „ורשעים עוד אינם״, כיון שיִתַּמּוּ חֲטָאִים, (ממילא) „ורשעים עוד אינם״. התפלל עליהם שיחזרו בתשובה ולא יהיו עוד רשעים[3].

היא נכנסה בשיחה פילוסופית עם נוצרי אחד („מינא״ לפי כתב יד מינכן), שאמר לה: כתוב (ישעי׳, נ״ד א׳): רני עקרה לא ילדה, משום דלא ילדה רני? אמרה לו: שוטה! ראה מה שכתוב בסוף הפסוק: כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה׳, ומה שנאמר „לא ילדה״ פירושו, שלא ילדה בנים לגיהנם כמוכם[4].

בדעתה את יתרונותיה היתה ברוריה מלאה התמרמרות נגד המאמרים המשפילים כבוד האשה ובכלל על הריגוריזם הקיצוני. ופעם כשפגשה אליה ר׳ יוסי הגלילי בשאלה: איזה הדרך ללוד. ענתה היא בעקיצה של אירוניה חדה: גלילי, שוטה! וכי אינך יודע שחכמים אמרו: אל תרבה שיחה עם האשה? היה לך לומר: „באיזה ללוד״ — ודי[5].

---

1) פסחים, ס״ב ע״ב.

2) ילקוט, משלי, רמז תתקס״ד.

3) ברכות, י׳.

4) שם.

5) עירובין, נ״ג ע״ב.

ברוריה דקדקה באופן הלמוד שילמדו בקול רם, להשמיע לאזן מה שהפה מוציא, ופעם כשראתה שאחד מהתלמידים קורא בלחישה, בטשה בו ואמרה: הלא כתיב (ש״ב, כ״ג): ערוכה בכל ושמורה, אם ערוכה ברמ״ח אברים של אדם משומרת היא, ואם לאו אינה משומרת [1].

כנראה, שרצונה החזק להתרומם למדרגה אנושית שוה עם כל האדם גרמה לה צער גדול ויסורים רבים, רבים לא יכלו סלוח לה בעד העזה שכזו. בכלל היה גורלה טרגי מאד, הוריה נהרגו ע״י הרומאים, ואת אחותה מסרו לקובה של זונות, אחיה, לפי דברי האגדה, יצא לתרבות רעה ונהרג, והיא הצדיקה עליו את הדין, בעלה רבי מאיר גם כן לא מצא קורת רוח ושלוה בארץ ישראל, גם הוא היה הכם יותר מדי, גם הוא עמד כצור על דעתו ולא שם לבו למה שהבריות אומרים, לא נתרחק מאלישע בן אבויה רבו, גם אחרי שנודע שהוא בגד בעמו, לא חלק כבוד ביותר לנשיאות, ובעד זה היה נרדף כל הימים, עד שהיה אנוס לצאת מארץ ישראל ולקבוע דירתו בבבל.

ואולי זו היתה הסבה שהאגדות נתחלקו: יש מהן שמרבות לספר בשבח ר׳ מאיר וברוריה ויש שמספרות בגנותם, וסוף סוף אנו יודעים, שהחכמים לא קבעו הלכה כר׳ מאיר וגם לפעמים העליטו את שמו וכתבו במקומו „אחרים אומרים" (לפי דעת אחדים רמז שהיה תלמיד לאלישע בן אבויה, שנקרא גם בשם „אחר").

ונמצאה עוד אגדה, שברוריה היתה לועגת למה שאמרו חכמים „נשים דעתן קלות" [2], ור׳ מאיר אמר לה שסופה להודות באמתותו של מאמר זה. מה עשה? פקד על אחד מתלמידיו לנסותה לדבר עברה, והפציר בה ימים רבים עד שנתרצית, וכשנודע לה, חנקה עצמה ור׳ מאיר ברח מבושתו [3].

זוהי אגדה, שבודאי אין לה כל יסוד, אלא שבאה להבאיש את זכרונה של ברוריה, שהעיזה לחשוב, שגם לנשים יש דעה קבועה, ואין לזלזל בה.

ומי יודע אם לא בסבה זו כסתה האגדה במעטה חרפה את כל המשפחה של ר׳ חנינא בן תרדיון, שאת עון חכמתה של ברוריה נשאו גם הם [4]...

ומה שנוגע למצב האשה בזמננו עכשיו, נזכרתי בדברי אחד הרביים של זמננו שאמר, כי הכתוב „יוסיף דעת יוסיף מכאוב" הוא מצות עשה: חייב אדם להוסיף דעת, וממילא להוסיף מכאוב, החכמה והמכאוב יצאו כרוכים מן השמים, ומכל שכן לאשה, שאין לה מחסור במכאובים גם בלאו הכי, אבל אחרי שאין זו מצות עשה שהזמן גרמא, על כן גם הן חייבות בה, תחכמנה ותסבולנה!...

---

1) שם.

2) קדושין, פ׳ ע״ב.

3) רש״י, ע״ז י׳ ב׳.

4) איכה ר׳ ג׳ ט״ז. גם על ר׳ חנינא בעצמו ועל אשתו עילה מצאו, שלא על חנם נהרגו, אלא הוא שהיה הוגה את השם באותיותיו, ואשתו, ששמעה ולא מחתה בידו. ע״ז י״ח ריש ע״ב. על שאר הרוגי מלכות לא בקשו להצדיק את הדין, ורק על ר׳ חנינא אבי ברוריה וחותנו של ר׳ מאיר. תמיהה...

עדיפה.

הצעדים הראשונים

(רשימה כרוניקלית מתנועת הנשים בא"י).

מלחמת האשה בא"י על זכויותיה, זכויות אדם, החלה מיד אחרי כבוש הארץ. מלחמה זו שהיתה לרבים מלחמת דברים בלבד, היתה לנשים חיונית ונבעה מתוך הכרח המציאות.

במשך עשרות שנים, שנות ההתישבות בא"י תחת שלטון התורקים, התפתחו החיים העבריים לאטם. בסים מדיני חוקי לא היה להתישבות זו, ומנבלים היו ביותר החיים הצבוריים של המתישבים.

צעירי ישראל וצעירותיו, אשר ברבם לקחו חלק במלחמת השחרור בארצותיהם, השתקעו בארץ בתוך העבודה בערים ובכפרים ולא גלו כל יחס של אי שביעת רצון על היותם משוללים הזכות האלמנטרית, זכות ההשתתפות בבחירות לועדי המושבות והערים וכו' וכו'. חסר יחס זה לא בא מתוך פסיביות לחיים הצבוריים הלאומיים שלנו המתהוים בארץ, אלא נבע מתוך כך שבכלם הביט על ההתישבות העברית בצורתה אז כעל תקופת מעבר. ולפיכך נדחו הרבה הצעות לשנויים הצריכים להכנס בסדור חיינו כאן. חכו לשעת הכשר.

עם כבוש הארץ ע"י האנגלים התעורר החוש הצבורי המדיני בישובנו. בשורת הגאולה הגיעה אלינו עוד מעבר לחזית, וכשנשתחררה יהודה, היתה ראשית דרכו של הישוב המשוחרר להביא לידי אחוד את כל הזרמים בכדי להופיע בשעה ההסטורית בתור חטיבה לאומית אחת.

במשך עשרת החדשים שהגליל היה קרוע מיהודה היתה התאמצות רבה, יוצאת מהכלל, להמשיך את כל עניני הצבור המאורגן. נצלו אז כל הכחות לטובת המעשים ההכרחיים, והמרץ שהיה כבוש בשנות המלחמה העולמית התפרץ לפעולה ולמעשה.

ובהגיע עונת העבודה התעוררה האשה העבריה והופיעה גם היא על במת החיים הצבוריים. בלי מחשבה „פוליטית" כל שהיא החלה האשה להשתתף בכל המוסדות הצבוריים הישוביים ביפו - מרכז הפעולה אז, מבלי לעלות על הדעת, כי עתידה השתתפותה הצבורית להביא חוגים ידועים לידי סערת מלחמה ופוליטיקה נרגנית. בתמימות לב

ובהתלהבות נאמנה חחלה האשה את עבודתה הצבורית. בשעת הגיום הכללי – גיום כל הכחות האקטיביים.

המלחמה נגד זכות השתתפותה של האשה בחיים הצבוריים החלה עם החלטת אספת ב"כ ההסתדרויות השונות ביפו לקבוע חקת בחירות לועד העיר. כשהגיעו לסעיף מי ומי הם הבוחרים באה התשובה המובנת מאליה: כל יהודי ויהודיה מגיל ידוע – אזרחי העיר. וכאן מתחילה מלחמת הדעות בעד וכנגד. מלחמה ההולכת ונמשכת ע"ע, זה כארבע שנים.

רבים הם „בעד" ולא מעטים הם „נגד". את ה„בעד" אין צריך לנמק ולהצדיק ואת ה„כנגד" הלא אין להצדיק, ובכל זאת ירשמו־נא בזה בתור ד ף ה ס ת ו ר י דברי ימי המלחמה והשתלשלותה, דברי ימי מלחמת האשה העבריה בארץ העברים המתחדשת.

כמעט בעת ובעונה אחת החלה תנועה זו ביפו ובראשון־לציון. את ראשון־לציון אין לחשוד בחרדות יתרה לגבי „אסורים". ובכל זאת, במשך חדשים אחדים, בשנה, ולא בשנה אחת, עמדה המושבה בלי ועד או ב„ועד זמני". והכל באשמת האשה. רבים הם שפחדו בעד ה„הרס" שעלול השויון להכנים למושבות. השוללים שללו בעקר באשר נמצאו מ ח י ב י ם. וראוי לציין כי פעם אחת, בעצם „ימי המלחמה", נבחרו בראשון לציון שתי נשים לועד המושבה. ומעשה שהיה כך היה: נודע לשוללים כי המחיבים מעמידים אשה בתור מועמדה לועד המושבה וכי יש בטחון כי זו תבחר, ואז החליטו השוללים: „גם לנו גם לכם לא יהיה" או להיפך. לסיכך נבחרו אז שתים. חובתי גם להוסיף, כי ועד זה אשר הכיל בתוכו שתי נבחרות האריך ימים „כקקיון דיונה". סכסוכים מכאן ומכאן לא חסרו, ואת הקולר כמובן תלו בצואר האשה.

ביפו מרכז הישוב העברי ו„נותן הטון", התנהלה המלחמה בכבדות רבה. חדשים מספר עסקו בקביעת חקת הבחירות לועד העיר והשתדלו להביא לידי הסכם את כל הזרמים שבעיר. ולבסוף נקראה אספה פומבית בחוה"מ שנת תרע"ה ועליה הוטל להחליט על דבר זכות הבחירה לנשים. מימין ומשמאל היו מוכנים לקרב. באספה פומבית זו השתתף גם מרא דאתרא. באספה רבתי זו הגינו הנשים בפעם הראשונה בפומבי על זכויותיהן. דבריהן היו פשוטים ונאמנים: את כלנו הביאו לארצנו געגועי־המולדת, ביחד נבנה את ביתנו הלאומי ושוות אנו בזכויות לכל התושבים היהודים. השוללים תבלו את התנגדותם בהוכחות, כביכול, מהתורה. אולם כל דבריהם נראו מחוסרי טעם ורחוקים מהמציאות, וברב דעות החלט, כי זכות בחירה אקטיבית ופסיבית נתנה לכל בוגר ובוגרת לבחירות לועד העיר יפו.

קוה קוינו וגם האמנו, כי החלטת יפו תהיה המכריעה ותשמש דוגמה ביתר ערי א"י ומושבותיה. אולם לא כן היה הדבר. עיר, עיר ומלחמתה, מושבה, מושבה ונרגניה. ובנות ירושלם עד היום לא העיזו לעורר את השאלה הזו ביחס להשתתפות האשה בועד העיר בירושלם.

כאמור, החלט בחוה"פ ע"ד הבחירות ביפו, והבחירות יצאו לפעל רק באלול. בכל ימי חמשת החדשים האלה המטירו חרדי יפו ורבניה מספר של חרמות ואסורים על ההחלטה

המתירה זכות בחירה לנשים כלאנשים. בעצם יום הבחירות הכריזו שאם תבחר אשה לועד העיר - תוצאות הבחירות פסולות למפרע. ליתר תוקף הדביקו מודעה ביום הבחירות ובה הביאו את דברי הרמב״ם האוסר בצרוף מלגרמה מלונ־ון שנעתקה מהעתונות האנגלית האומרת שבבריטניה הגדולה לא הורשה להעמיד נשים בתור מועמדות לפרלמנט. בקצור, כרוזים ואסורים על כל צעד ושעל. הבלוק הימני אשר נרגנותו הועילה לארגונו של בלוק זה נצח כביכול בבחירות ואף אחד ולא אחת נבחרו מהבלוק הדמוקרטי לועד־העיר. הנבחרים היו כלם „מעור אחד״. אולם נצחון מרומה זה היה רחוק מנצחון אמתי. ועד העיר לא היה ב״כ כל הישוב היפואי, ולכן היה עלוב מאד ומוכרח היה להתפטר ולהכריז על בחירות חדשות.

בינתים והתנועה, תנועת הנשים הגיעה את הישוב מדן ועד באר שבע ועד טבריה וצפת ועד בכלל. בפתח־תקוה נהלו הנשים את מלחמתן באמץ לב רב. מושבה „חרדה״ זו לא יכלה להשלים עם „הרוח החדשה״ שאחזה באברות הראשונות, ולמרות כל תקיפותן של הנשים שם, נשארה פ״ת במרדה ונשותיה - עד היום משוללות הזכות להשתתף בבחירות לועד המושבה.

עם שחרור הגליל נפתרה בצפת בנקל שאלה זו. הדבר נעשה באפן פשוט: בעצם המלחמה של הנשים על זכויותיהן הגיעו לצפת הקפטן בינקינו בלוית מר ד. מיפו. מיד התיצבו לפניהם משלחות מצד הנשים ואנשים לחוד. הקפטן בינקינו מסר להם ע״ד החלטת יפו ויעץ להם להשמע גם כאן להחלטה זו. ואחרי מו״מ עם חרדי צפת התפשרו באפן כזה: נשי צפת אשר בעליהן מתו או שנמצאים מחוץ לצפת, לכל אלו׳ נתנה זכות הבחירה, ולאלו אשר בעליהן נמצאים חיים בצפת הבעל הוא השורר בביתו.

וכה נפתרה שאלת זכויות הנשים בכמה וכמה מקומות. ההחלטה נתקבלה תמיד בתור זמנית עד „יעבור זעם״.

ובימים ההם, בטרם עוד תשתחרר כל הארץ, וקול ברמה נשמע מאספה המכוננת הראשונה ע״ד ארגון הישוב וכו׳, ע״י קריאת האספה המיסדת. באספת המכוננת השניה אשר נקראה ע״י הועד הזמני ליהודי א״י, צריך היה להחליט, ע״ד חקת הבחירות לאספה המיסדת. האספה המכוננת השניה התאספה בי״ח - כ׳ תמוז ביפו. בה השתתפו ב״כ הישוב העברי מכל השטח הנכבש. רבות היו השאלות בסדר היום שדרשו את ברורן בקשר עם ההחלטה בדבר קריאת האספה המיסדת. בין המשתתפים היו גם ב״כ התאחדות הנשים בא״י. וגם כאן היתה שאלת שווי זכויות לנשים השאלה הבוערת. כל אותן ההרצאות שנקבעו בסדר היום של האספה המכוננת שאלה החנוך, שאלות ישוביות שונות וכו׳. כל אלו נבלעו בתוך שאלת שווי זכויות לנשים. ובכדי להשקיט את הרוחות הסוערים הציע היו״ר בכל פעם להפסיק את הוכוחים ורשות הדבור נתנה למרצה. אולם רק נגמרה ההרצאה ושאלת האשה צפה ועלתה.

בעד זכות שוה לאיש ואשה בבחירות היו מפלגות הפועלים ובכלל הישוב הרדיקלי. המדברים נגד היו החרדים וסתם ימנים. החרדים היו מנמקים את התנגדותם - פעם בהשענם על התורה ופעם רמזו בגלוי, שאם יכניסו עתה חדוש איזה שהוא בסדור החיים

באי, יהיו החפשים השולטים במצב גם להבא וזה לא יתכן; ומה שנוגע לעצם חשיבותו של הארגון, ארגון הישוב, שאלה זו לא היתה בשבילם שאלה חיונית.

והנשים אמרו לקחת את זכויותיהן הפוליטיות בעיר ובכפר וקוו כי ע״י כך תתקרבנה לפתרון גם שאלותיה המשפטיות של האשה בעניני האפטרופסות והירושה, אשר בכל אלו היא כה עשוקה במשפט העברי. והיכן וכיצד תגן האשה על זכויותיה אם תשאר מחוץ למוסד המחוקק העברי?

אחרי ארבעה ימי מלחמה סוערת באספה המכוננת, מצא לנחוץ האגף השמאלי, שהיה דוקא הרב באספה, להסכים לפשרות בכדי להביא לידי אחוד את הישוב כלו, והפשרה אמרה: זכות בחירה אקטיבית לאספה המיסדת לנשים בכל השטח הנכבש. בודדות היו המשתתפות באספה זו ומחוסרות הרבה ידים להכריע, קולן, היה קול ענות חלושה וידים אחרות הכריעו.

וכן פתרו את השאלה לחצאין: מותר לה לאשה לבחור לחתוך את גורל האספה המיסדת, אולם חלילה לה להיות נבחרת. ודברי־נחומים לוו את הנשים בצאתן, כי הפתרון השלם ימצא באספה המיסדת גופא.

בראשית שנת תרע״ט שחררו השומרון והגליל. עם שחרור הארץ כלה החליט הועד הזמני ליהודי ארץ־ישראל לקרוא למועצה א״י מב״כ כל הישוב העברי, ובמועצה זו לקבוע בהחלט את הקת הבחירות לאספה המיסדת ואת יום הבחירות. בי׳-י״ב טבת תרע״ט התאספה ביפו המועצה ארץ הישראלית, בה השתתפו ב״כ מכל הארץ. גם במועצה זו העלו את ה„שאלה׳ לעיון, כי היו מערערים אחרי החלטת האספה המכוננת ונמצאו דורשים לבטל גם את זכות הבחירה האקטיבית לנשים. ושוב וכוחים „בעד׳ ו„כנגד׳ ולבסוף נצחה האמת והחלט: זכות בחירה אקטיבית ופסיבית לאספה המיסדת לכל בוגר ובוגרת. ורבני ירושלים ודיניה שנוכחו במועצה זו הסתפקו במסירת הודעה, שהם נמנעים מלהשתתף בהצבעה בשאלה זו בתוך האספה. במועצה זו נבחר ועד זמני ועליו הוטל להוציא לפועל את קריאת האספה המיסדת. לועד זמני זה נבחרה גם שרה טהון ז״ל.

המועצה החליטה מה שהחליטה והחרדים ח״דו בכל זאת שמא יבוא ארגון הישוב ואימו שלא ישתתפו בבחירות אם לא יבטלו את ההחלטה הארורה ע״ד „שויון׳.

איומים אלו עכבו בעד קריאת האספה המיסדת כשנה וחצי. וקרה לא פעם שקבעו את הבחירות בהסכם הדדי. כל ההכנות נעשו וימים מספר לפני הבחירות נתבשרנו: החרדים לא ילכו לבחירות כל עוד לא יוסר מכשול הנשים מעל דרכם. ואחר החרדים נגרר „המזרחי׳ מטעמים מפלגתיים, ואחריהם - סתם בעלי בתים „אזרחים׳, והבחירות נדחו. בינתים והדחיה המתמדת החלישה את האמון בועד הזמני אשר לא מצא די כח לקים את החלטותיו ולהוציאן לפועל.

נמצאו אז בישוב „חסידי האומה׳, שדברו על לבן של הנשים לותר הפעם ולחכות לזמן יותר מתאים. אולם אותם הכחות המעפים מנהיגות התנועה, מצאו די אמץ לארגן את נשי א״י הפרוגרסיביות בכל אתר ואתר, וכל דבריהם של „רודפי השלום׳ נשארו כקול במדבר. הנשים הכירו לדעת, כי גם מבחינה חנוכית חשובה תהיה השתתפותן

החמשית בפתרון שאלות החיים. בינתים, בין דחיה לדחיה, נבחרו נשים לועדי המושבות והערים: יפו, חיפה, ראשון לציון, רחובות וכו׳.

בשביל להרגיע את הרוחות ביחס לקומפסנציה הרחבה שנתנה לכא״רה לאספה הסיסדת, מצאו לנחוץ באחת האספות של הועד הזמני להחליף את השם „אספה מיסדת״ בשם אספת נבחרים. וסו״ם והבחירות לאספת הנבחרים יצאו לפועל עפ״י חקת הבחירות, והימים ההם ימי סיון תרע״ט. וגם ביום הבחירות נתנו הנחות מיוחדות לחרדים, העמידו להם קלפי לחוד בלי שנשים תשתתפנה בה, וכן גם הסכימו שכל חרד (המתנגד לזכות האשה), קולו שקול כשני קולות (של אלו שהם בעד שווי זכויות) - הכל נתן להם ובלבד ש„יואילו״ להשתתף בבחירות, בהנחת האבן לארגון הישוב העברי.

ולאספת הנבחרים הראשונה ליהודי ארץ־ישראל נבחרו חמש עשרה אשה.

הבחירות, כאמור, היו בסיון תרע״ט והאספה התאספה רק בכ״ה - כ״ח תשרי, תר״פ.

בימי „בין הזמנים״ שבין הבחירות והאספה לא שקטו הרוחות והדרישה מצד החרדים לאסור על האשה להשתתף באספת הנבחרים באה מדי פעם. והמזרחי, כרגיל, נגרר, רקד על שתי החתינות ומה שהתיר לעצמו באמריקה ביחס להשתתפות האשה בקונגרסים ובועידות של המזרחי - אסר על אחרים בא״י.

ולבסוף התאספה אספת הנבחרים ו„הם״ הואילו לבוא אחרי שהסכימו לתנאיהם, שהשאלה הראשונה באספת הנבחרים תהיה: חקת הבחירות. וחקת הבחירות נתקבלה במלואה לרעם מחיאות כפים סוערות.

בכל ימי אספת הנבחרים ישבו החרדים בבחינת „שרויים ברגז״ והאספה התקרבה לקצה בהצלחה, בלי פרודים. לפני בחירת הועד הלאומי היה שוב מו״מ ודוקא ארוך. החרדים דרשו, שלא תבחר אשה לועד הלאומי. ובכדי לתת ספוק לשני הצדדים: לימין ולשמאל, התפשרו הגורמים, כי לועד הלאומי תבחר האשה בתיר סגנית בהנחה למפרע שהסגנית תשאר על הני״ר. וכה נבחר הועד הלאומי ליהודי ארץ־ישראל. צריך להוסיף כאן, כי קרה אסון ש״א באשמת השמאל: הסגנית לא חשבה את עצמה לאות מתה והופיעה בועד הלאומי והשתתפה בו כל הזמן. החרדים אמנם לא קבלו את השתתפותה בקלות דעת ודרשו כל הזמן מלוי ההתחיבות, אך ללא הועיל.

והמלחמה, מלחמת האשה בעד זכויותיה להשתתף באספת הנבחרים נמשכת זו השנה הרביעית. החרדים אינם משלימים עם המציאות ומסבה זו נעכבה קריאת המושב השני של אספת הנבחרים במשך שנה שלמה. הם, החרדים בשלהם: אם תשתתפנה הנשים באספת הנבחרים ועזבו הם, ובאין מוצא מחליטים לדחות. החרדים ו„המזרחי״ הולכים „שלובי זרוע״, אחינו הספרדים, לפי דבריהם, אינם מתנגדים אמנם לשווי זכויות, אולם ל„מען השלום״, בכדי להכריח את הצדדים להתפשר מצטרפים הם לחרדים. אחר דחיות לאין מספר התאסף המושב השני בו׳ - ט׳ אדר תרפ״ב ובלי החרדים ובלי ה„מזרחי״. במשך שני ימי האספה לא חדלו המתוכים מחוץ לכתלי אספת המושב ל„אחד״ את הלבבות ולאחה את הקרעים וללא הועיל.

החרדים בשלהם: תעזובנה הנשים את האספה ויכנסו הם. וכאן החובה להרגיש כי הפעם לא מֻדבר היה באספת המושב השני לותר על השתתפות האשה. הדרישה לותר רחפה באויר האולם, אולם את השם אשה לא הזכירו – „הם מלהזכיר": אמנם רמזו להן, לנשים, שעקשנותן עלולה להרוס את הארגון, והחמש־עשרה הנשים ישבו כעל גחלים לוחשות ולא יצאו, כי לא האמינו שהן ההורסות את הארגון. הבשורה של הצטרפות ב"כ יהודי פרס בירושלם לחרדים „הרעיש" את האספה. ציר יהודי פרס הלא הוא בשם עדה מדבר, ונשים לא בשם עדה ולא בשם זרם הופיעו, כי הן הלא משתתפות רק בשם אלפים ורבבות נשים עשוקות ועלובות במשפט וכו'. בהשתתפותן לא היה צרך ובלי צער מרבה היה כל הקהל מקבל את עזיבתן, אולם הן לא עזבו.

בכדי לאפשר לחרדים לשוב ולהשתתף בועד הלאומי השאירו בתקפו את „המצב הקים" ואשור חקת הבחירות נמסר למושב השלישי. האמת נתנה כאן להאמר: החרדים לא רצו שיותרו על זכויות הנשים, אדרבא, כל הזמן התחבטו בשאלה מה יעשו הם, החרדים, אם השמאל יסכים חלילה לבטל את זכות הבחירה לנשים? בצוארו של מי או של מה יתלו אז את מאונם להשתתף באספת הנבחרים? וכה התפללו שניהם, החרדים והנשים, תפלת לחש שלא תבוטל ההחלטה, התפללו כל אחד ואחת לאלהי ה„צדק" שלו.

בינתים ובשנה האחרונה עלתה על הפרק בממשלה הא"י שאלת סדור המשפט האזרחי בארץ. לתכלית זו פנתה הממשלה למרכז התאחדות הנשים לשווי זכויות בא"י ושאלה: מה דעת הנשים העבריות בשאלת המשפט, ואם רצונן להכיר במשרד הרבנות את האינסטנציה המשפטית בשבילן.

בתור תשובה על שאלה זו הגישה התאחדות הנשים לכל סניפיה את התזכיר הבא לממשלה:

„בהתכבדנו לחוות את דעת הנשים העבריות לשווי זכויות בא"י על ההצעה המוגשה לפני הממשלה, כי הסמכות לשפוט בעניני ממונות של אישות בין העברים תמסר למשרד הרבנות – אנחנו יוצאות:

א) מתוך דרישת שווי זכויות גמור לנשים ולגברים, שהיהדות כבר הניחה אותה בתור יסוד לקריאת אספת הנבחרים ובחירת הועד הלאומי.

ב) מתוך ההכרה, כי לענינים האלה, שהם קשורים ביחוד בארח החיים של העם ונוגעים ברגשות המשפחתיים של בעלי הדין וקרוביהם, דרושה ידיעה רחבה והבנה עמוקה של חיי העם והיחסים שבין בני המשפחה של העם העברי לשדרותיו השונות.

על כן –

1) אנו חושבות לבלתי רצוי שימסר כל כח המשפט בענינים האלה רק לבית הדין העברי הדתי, הבנוי על יסוד החיים של עמנו בתקופות קדומות שלא התפתחו באותה המדה שנתפתחו ונשתנו חיי עמנו, והוא נשאר עומד בעקר על הבסיס ש„הגבר הוא בעל החובות ובעל הזכויות היחידי במשפחה וכו'.

2) אנו חושבות לבלתי אפשרי, שהמשפט בענינים האלה בין העברים יהיה מסור לבתי־משפט כלליים של הממשלה, כי הרגש המשפחתי שלנו לא יתן לאחיותינו להגיש עניני המשפחה שלהן לפני אנשים שלא מבני עמנו.

8) אנו מוצאות דרך בזה, שיוסד משפט עברי חלוני בתוקף ממשלתי על יסוד של שווי זכויות לנשים ולגברים אשר לו תהיה הסמכות לשפוט בעניני האישות של העברים כגון ירושה, בגרות, אפוטרופסות, מזונות וכל השאלות הכלכליות התלויות בנשואים ובמשפחה, - באותם המקרים בשאחד הצדדים ימאן להגיש את ענינו לבית־הדין העברי־הדתי ולקבל עליו למפרע את פסק דינו".

הזכ"ר זה נמסר (בחרש סיון תרפ"א) לועדה משפטית ממשלתית שעסקה בפתרון השאלות הקשורות עם מסירת הסמכות בעניני אישות למשרד הרבנות. במרכז הפרובלימה יעמדו שאלות הירושה והאפוטרופסות.

ב"כ התאחדות הנשים הוזמנו פעמים אחדות לתת באורים לדרישות־הן. כשהופיעו ידיעות בעתונות ע"ד מסירת כל הסמכות לידי הרבנים, פנתה התאחדות הנשים (ע"י מרכזה הנמצא בירושלים) באופן רשמי ביום ח' טבת שנה זו למזכיר המשפטים ובקשה תשובה על דרישותיה בתזכיר הנ"ל.

תשובתו של מזכיר המשפטים היתה:

„בקונסטיטוציה שתנתן לארץ יהיה סעיף מיוחד הנותן רשות לאשה העבריה (כמובן גם לגבר) לפנות למשפט הציבילי, אם היא תסרב להגיש את טענותיה לפני משרד הרבנות. לשם זה יעובד קודקס מיוחד, ועד הזמן ההוא האשה העבריה תוכל גם לפנות קֹדֶם או לאיזו אינסטנציה משפטית אחרת שתוסד לשם זה".

בקשר עם הנדון קבלה גם אגדת הנשים ביפו - בין יתר האגדות - את המכתב דלקמן:

2 פברואר 1922.

הנני מתכבד לאשר את קבלת מכתבכן מיום כ"ז טבת תרפ"ב ולהודיעכן שהידיעה אשר קראתן ב„הארץ" גליון תשמ"ה בדבר הסמכות בעניני ירושות למשרד הרבנות מחוסרת יסוד. שאלה זו טרם נתבררה בחקת פלשתינה (א"י) אשר תתפרסם בקרוב ויהיה פרק מיוחד אשר ידון בענין השפוט בעניני ירושות ובבואנו לקבוע שאלה זאת בהחלט, התחשב נתחשב עם הטעמים שהיבעו בתזכיר הנשים העבריות אשר הוגש אשתקד לפני.

והנני מתכבד להיות עבדכן הנאמן

בנטבימס, מזכיר המשפטים.

בקשר עם שאלת החקה הא"י ושאלת האשה בעניני ירושה ואפוטרופסות נקראה ישיבת הועד הלאומי בימי כ"ו-כ"ז אייר שנה זו. לישיבה זו הוזמנה גם ב"כ התאחדות הנשים. בישיבת הועד הלאומי הזאת עמדה שאלת האשה במשפט העברי בכל נגוייה. המשתתפות בישיבה הזאת ידעו להרים את השאלה על הגובה הראוי. וברור היה לכולם, כי בדורנו אנו אי־אפשר להשאיר את האשה במדרגה ירודה כזו במשפט לפי חוקי המשפט העברי הקדומים.

אף הרבנים שהשתתפו בישיבה הזאת לא מצאו לא את העוז ולא את המלים להצדיק את המשפט העברי ביחס לאשה. ופה אחד, נגד דעת רב אחד - ב"כ המזרחי, נתקבלה ההחלטה האיסרת: בוחרים בועדה ומטילים עליה לברר את כל השאלות הכלכליות הנוגעות לאשה על יסוד השויון הגמור בין איש ואשה.

ההחלטה נתקבלה, כאמור, פה אחד נגד דעת רב „מזרחי", אך למחרת היום ורב זה הודיע שאם לא יבטלו את ההחלטה לא ישתתף בועד הלאומי.

והרב ה„מאים", הלא בשם זרם הוא מדבר, בשם מפלגה ומי לא יפחד?

ורבבות נשי ארץ ישראל עומדות עשוקות במשפט העברי ותובעות את עלבונן ומחכות למשפט.

* * *

וכאן, על מצבת חברתנו שרה טהון, שהלכה בראש שורותינו לקראת השחרור, ישָמע נא עוד פעם קול האשה התקיף בתוקף חלקה השוה בחיים ובעבודה.

עוד פרשת המלחמה לא נגמרה.

התכן:

'Alim